

॥ श्री-सङ्कष्टचतुर्थीव्रत-सिद्धिविनायक-पूजा ॥

(मूलम्—श्री-व्रतराजः)

श्रावणकृष्णचतुर्थ्यां सङ्कष्टचतुर्थीव्रतम्। तच्च चन्द्रोदयव्यापिन्यां कार्यम्। श्रावणे बहुले पक्षे चतुर्थ्यां तु विधूदये। गणेशं पूजयित्वा तु चन्द्रायार्घ्यं प्रदापयेत् इति कथायां तत्र व्रतपूजाविधानात्।
द्विनद्वये तद्याप्तौ पूर्वैव। “मातृविद्धा गणेश्वर” इति वचनात्। दिनद्वयेऽव्याप्तौ परैव। हेमाद्रौ चन्द्रोदयाभावे चतुर्थीं निशि षट्घटिकाव्याप्ता परैव व्रते। इति।

॥ पूर्वाङ्ग-विघ्नेश्वर-पूजा ॥

(आचम्य)

शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम्।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये॥

प्राणान् आयम्य। ॐ भूः + भूर्भुवः सुवरोम्।

(अप उपस्पृश्य, पुष्पाक्षतान् गृहीत्वा)

ममोपात्त-समस्त-दुरित-क्षयद्वारा

श्री-परमेश्वर-प्रीत्यर्थं करिष्यमाणस्य कर्मणः

अविघ्नेन परिसमाप्त्यर्थम् आदौ विघ्नेश्वरपूजां करिष्ये।

ॐ गुणानां त्वा गुणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम्।
ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नृतिभिः सीद सादनम्॥

अस्मिन् हरिद्राबिम्बे महागणपतिं ध्यायामि, आवाहयामि।

ॐ महागणपतये नमः आसनं समर्पयामि।

पादयोः पाद्यं समर्पयामि। हस्तयोरर्घ्यं समर्पयामि।

आचमनीयं समर्पयामि।

ॐ भूर्भुवस्सुवः। शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि।

स्नानानन्तरमाचमनीयं समर्पयामि।

वस्त्रार्थमक्षतान् समर्पयामि।

यज्ञोपवीताभरणार्थं अक्षतान् समर्पयामि।

दिव्यपरिमलगन्धान् धारयामि।

गन्धस्योपरि हरिद्राकुङ्कुमं समर्पयामि। अक्षतान् समर्पयामि।

पुष्पमालिकां समर्पयामि। पुष्पैः पूजयामि।

॥ अर्चना ॥

१. ॐ सुमुखाय नमः	९. ॐ धूमकेतवे नमः
२. ॐ एकदन्ताय नमः	१०. ॐ गणाध्यक्षाय नमः
३. ॐ कपिलाय नमः	११. ॐ फालचन्द्राय नमः
४. ॐ गजकर्णकाय नमः	१२. ॐ गजाननाय नमः
५. ॐ लम्बोदराय नमः	१३. ॐ वक्रतुण्डाय नमः
६. ॐ विकटाय नमः	१४. ॐ शूर्पकर्णाय नमः
७. ॐ विघ्नराजाय नमः	१५. ॐ हेरम्बाय नमः
८. ॐ विनायकाय नमः	१६. ॐ स्कन्दपूर्वजाय नमः

नानाविधपरिमलपत्रपुष्पाणि समर्पयामि॥

धूपमाघ्रापयामि।

अलङ्कारदीपं सन्दर्शयामि।

नैवेद्यम्।

ताम्बूलं समर्पयामि।

कर्पूरनीराजनं समर्पयामि।

कर्पूरनीराजनानन्तरमाचमनीयं समर्पयामि।

वक्रतुण्डमहाकाय कोटिसूर्यसमप्रभा
अविघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा॥

प्रार्थनाः समर्पयामि।

अनन्तकोटिप्रदक्षिणनमस्कारान् समर्पयामि।

छत्रचामरादिसमस्तोपचारान् समर्पयामि।

॥ प्रधान-पूजा — श्री-सिद्धिविनायक-पूजा ॥

शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम्।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये॥

प्राणान् आयम्य। ॐ भूः + भूर्भुवः सुवरोम्।

॥ सङ्कल्पः ॥

ममोपात्त-समस्त-दुरित-क्षयद्वारा श्री-परमेश्वर-प्रीत्यर्थं शुभे शोभने मुहूर्ते अद्य ब्रह्मणः द्वितीयपरार्धे श्वेतवराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतितमे कलियुगे प्रथमे पादे जम्बूद्वीपे भारतवर्षे भरतखण्डे मेरोः दक्षिणे पार्श्वे शकाब्दे अस्मिन् वर्तमाने व्यावहारिकाणां प्रभवादीनां षष्ठ्याः संवत्सराणां

मध्ये ( ) नाम संवत्सरे दक्षिणायने वर्ष-ऋतौ ( )-मासे कृष्णपक्षे चतुर्थ्यां शुभतिथौ ( ) वासरयुक्तायाम् ( ) नक्षत्र ( ) नाम योग ( )-करण युक्तायां च एवं गुण विशेषण विशिष्टायाम् अस्यां चतुर्थ्यां शुभतिथौ विद्याधनपुत्रपौत्रप्राप्त्यर्थं समस्तरोगमुक्तिकामः श्री-गणेश-प्रीत्यर्थं अस्माकं सकुटुम्बानां क्षेमस्थैर्य-धैर्य-वीर्य-विजय-आयुरारोग्य-ऐश्वर्याभिवृद्ध्यर्थम् धर्मार्थकाममोक्ष-चतुर्विधफलपुरुषार्थसिद्ध्यर्थं पुत्रपौत्राभिवृद्ध्यर्थम् इष्टकाम्यार्थसिद्ध्यर्थं मम इहजन्मनि पूर्वजन्मनि जन्मान्तरे च सम्पादितानां ज्ञानाज्ञानकृतमहापातकचतुष्टय-व्यतिरिक्तानां रहस्यकृतानां प्रकाशकृतानां सर्वेषां पापानां सद्यः अपनोदनद्वारा सकल-पापक्षयार्थं श्री-सिद्धिविनायक-प्रसादसिद्ध्यर्थं यथाशक्ति-ध्यानावाहनादिषोडशोपचारैः श्री-सिद्धिविनायक-पूजां सङ्कष्टचतुर्थीव्रतमहं करिष्ये। तदङ्गं कलशपूजां च करिष्ये।

श्रीविघ्नेश्वराय नमः यथास्थानं प्रतिष्ठापयामि। शोभनार्थं क्षेमाय पुनरागमनाय च।
(गणपति-प्रसादं शिरसा गृहीत्वा)

॥ आसन-पूजा ॥

पृथिव्या मेरुपृष्ठ ऋषिः। सुतलं छन्दः। कूर्मो देवता॥

पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता।
त्वं च धारय मां देवि पवित्रं चासनं कुरु॥

॥ घण्टा-पूजा ॥

आगमार्थं तु देवानां गमनार्थं तु रक्षसाम्।
घण्टारवं करोम्यादौ देवताऽऽह्वानकारणम्॥

॥ कलश-पूजा ॥

ॐ कलशाय नमः दिव्यगन्धान् धारयामि।

गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति।
नर्मदे सिन्धुकावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु॥

ॐ गङ्गायै नमः। ॐ यमुनायै नमः। ॐ गोदावर्यै नमः। ॐ सरस्वत्यै नमः। ॐ नर्मदायै नमः। ॐ सिन्धवे नमः। ॐ कावेर्यै नमः।

ॐ सप्तकोटिमहातीर्थान्यावाहयामि।

(अथ कलशं स्पृष्ट्वा जपं कुर्यात्)

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः पशव आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सम्राडापो विराडापः स्वराडापश्छन्दाऽस्यापो ज्योतीऽप्यापो यजूऽप्यापः सत्यमापः सर्वा देवता आपो भूर्भुवः सुवराप ओम्॥

कलशस्य मुखे विष्णुः कण्ठे रुद्रः समाश्रितः।
मूले तत्र स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः॥

कुक्षौ तु सागराः सर्वे सप्तद्वीपा वसुन्धरा।
ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदोऽप्यथर्वणः।
अङ्गैश्च सहिताः सर्वे कलशाम्बुसमाश्रिताः॥

सर्वे समुद्राः सरितः तीर्थानि च हृदा नदाः।
आयान्तु देवपूजार्थं दुरितक्षयकारकाः॥
ॐ भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः।

(इति कलशजलेन सर्वोपकरणानि आत्मानं च प्रोक्ष्य।)

॥ आत्म-पूजा ॥

ॐ आत्मने नमः, दिव्यगन्धान् धारयामि।

१. ॐ आत्मने नमः	४. ॐ जीवात्मने नमः
२. ॐ अन्तरात्मने नमः	५. ॐ परमात्मने नमः
३. ॐ योगात्मने नमः	६. ॐ ज्ञानात्मने नमः

समस्तोपचारान् समर्पयामि।

देहो देवालयः प्रोक्तो जीवो देवः सनातनः।
त्यजेदज्ञाननिर्माल्यं सोऽहं भावेन पूजयेत्॥

॥ पीठ-पूजा ॥

१. ॐ आधारशक्त्यै नमः	८. ॐ रत्नवेदिकायै नमः
२. ॐ मूलप्रकृत्यै नमः	९. ॐ स्वर्णस्तम्भाय नमः
३. ॐ आदिकूर्माय नमः	१०. ॐ श्वेतच्छत्राय नमः
४. ॐ आदिवराहाय नमः	११. ॐ कल्पकवृक्षाय नमः
५. ॐ अनन्ताय नमः	१२. ॐ क्षीरसमुद्राय नमः
६. ॐ पृथिव्यै नमः	१३. ॐ सितचामराभ्यां नमः
७. ॐ रत्नमण्डपाय नमः	१४. ॐ योगपीठासनाय नमः

॥ गुरु-ध्यानम् ॥

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः।
गुरुः साक्षात् परं ब्रह्म तस्मै श्री-गुरवे नमः॥

॥ प्राण-प्रतिष्ठा ॥

॥ षोडशोपचार-पूजा ॥

सौवर्णरौप्यताम्रमृन्मयाद्यन्यतमां गणपतिमूर्तिं कृत्वा जलपूर्णं पूर्णपात्रं वस्त्रयुतकुम्भोपरि स्थापयित्वा षोडशोपचारैः पूजयेत्।

लम्बोदरं चतुर्बाहुं त्रिनेत्रं रक्तवर्णकम्।
नानारत्नैः सुवेषाढ्यं प्रसन्नास्यं विचिन्तयेत्॥

ध्यायेद्गजाननं देवं तप्तकाञ्चनसुप्रभम्।
चतुर्बाहुं महाकायं सूर्यकोटिसमप्रभम्॥

अस्मिन् बिम्बे/प्रतिमायां/चित्रपटे श्री-सिद्धिविनायकं ध्यायामि।

आगच्छ त्वं जगन्नाथ सुरासुरनमस्कृत।
अनाथनाथ सर्वज्ञ विघ्नराज कृपां कुरु॥

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्।
स भूमिं विश्वतो वृत्वा। अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम्॥

गजास्याय नमः, अस्मिन् बिम्बे/प्रतिमायां/चित्रपटे गजास्यमावाहयामि।

गोप्ता त्वं सर्वलोकानामिन्द्रादीनां विशेषतः।
भक्तदारिद्र्यविच्छेत्ता एकदन्त नमोऽस्तु ते॥

पुरुष एवेदं सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्।
उतामृतत्वस्येशानः। यदत्रैनातिरोहति॥

विघ्नराजाय नमः, आसनं समर्पयामि।

मोदकान्धारयन्हस्ते भक्तानां वरदायक।
देवदेव नमस्तेऽस्तु भक्तानां फलदो भव॥

एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाःश्च पूरुषः।
पादौऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि॥

लम्बोदराय नमः, पाद्यं समर्पयामि।

महाकाय महारूप अनन्तफलदो भव।
देवदेव नमस्तेऽस्तु सर्वेषां पापनाशन॥

त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः। पादौऽस्येहाऽऽभवात्पुनः।
ततो विश्वङ्मूकामत्। साशानानशने अभि॥

शङ्करसूनवे नमः, अर्घ्यं समर्पयामि।

कुरुष्वाचमनं देव सुरवन्द्य सुवाहन।
सर्वाघदलनस्वामित्रीलकण्ठ नमोऽस्तु ते॥

तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः।
स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥
उमासुताय नमः, आचमनीयं समर्पयामि।

स्नानं पश्चामृतेनैव गृहाण गणनायक।
अनाथनाथ सर्वज्ञ नमो मूषकवाहन॥

पयो-दधि-घृतं चैव शर्करामधुसंयुतम्।
पश्चामृतेन स्नपनं प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम्॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत।
वसन्तो अस्याऽऽसीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः॥
वक्रतुण्डाय नमः, पश्चामृतस्नानम् समर्पयामि।

गङ्गा च यमुना चैव गोदावरिसरस्वती।
नर्मदा सिन्धुकावेरी जलं स्नानाय कल्पितम्॥

सप्तास्याऽऽसन् परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः।
देवा यद्यज्ञं तन्वानाः। अबध्नन् पुरुषं पशुम्॥

हेरम्बाय नमः, शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि। स्नानानन्तरम् आचमनीयं समर्पयामि।

रक्तवस्त्रसुयुग्मं च देवानामपि दुर्लभम्।
गृहाण मङ्गलं देव लम्बोदर हरात्मज॥

तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः।
तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये॥

शूर्पकर्णाय नमः, वस्त्रं समर्पयामि।

ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहाण गणनायक।
आरक्तं ब्रह्मसूत्रं च कनकस्योतरीयकम्॥

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। सम्भृतं पृषदाज्यम्।
पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च ये॥

कुब्जाय नमः, यज्ञोपवीतं समर्पयामि।

उद्यद्भास्करसङ्काशं सन्ध्यावदरुणं प्रभो।
वीरालङ्करणं दिव्यं सिन्दूरं प्रतिगृह्यताम्॥

श्री-सिद्धिविनायकाय नमः, सिन्दूरं समर्पयामि।^१

नानाविधानि दिव्यानि नानारत्नोज्ज्वलानि च।
भूषणानि गृहाणेश पार्वतीप्रियनन्दन॥

श्री-सिद्धिविनायकाय नमः, आभरणानि समर्पयामि।^१

गृहाणेश्वर सर्वज्ञ दिव्यचन्दनमुत्तमम्।
करुणाकर गुञ्जाक्ष गौरीसुत नमोऽस्तु ते॥

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे।
छन्दांसि जज्ञिरे तस्मात्। यजुस्तस्मादजायत॥

गणेश्वराय नमः, दिव्यपरिमलगन्धान् धारयामि। गन्धस्योपरि हरिद्राकुङ्कुमं समर्पयामि।

अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ कुङ्कुमाक्ताः सुशोभिताः।
मया निवेदिता भक्त्या गृहाण गणनायक॥

श्री-सिद्धिविनायकाय नमः, अक्षतान् समर्पयामि।

सुगन्धिदिव्यमालां च गृहाण गणनायक।
विनायक नमस्तुभ्यं शिवसूनो नमोऽस्तु ते^१॥

माल्यादीनि सुगन्धीनि मालत्यादीनि मे प्रभो।
मयाऽऽहृतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यताम्॥

श्री-सिद्धिविनायकाय नमः, पुष्पमालां समर्पयामि।

करवीरैर्जातिकुसुमैश्चम्पकैर्बकुलैः शुभैः।
शतपत्रैश्च कह्लारैरर्चयेद् गणनायकम्॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चौभयादतः।
गार्वा ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः॥

विघ्ननाशिने नमः, पुष्पाणि समर्पयामि। पुष्पैः पूजयामि।

विघ्ननाशिने नमः, दूर्वाकुङ्कुमादि समर्पयामि। [अनेनैव नाम्ना दूर्वाकुङ्कुमादि दद्यात्।]

^१अयं श्लोकः/उपचारः श्रीव्रतराजान्तर्गत-सिद्धिविनायक-पूजाया उद्धृतः

॥ अङ्ग-पूजा ॥

१.	गणेश्वराय	नमः — पादौ	पूजयामि
२.	विघ्नराजाय	नमः — जानुनी	पूजयामि
३.	आखुवाहनाय	नमः — ऊरू	पूजयामि
४.	हेरम्बाय	नमः — कटिं	पूजयामि
५.	कामारिसूनवे	नमः — नाभिं	पूजयामि
६.	लम्बोदराय	नमः — उदरं	पूजयामि
७.	गौरीसुताय	नमः — स्तनौ	पूजयामि
८.	गणनायकाय	नमः — हृदयं	पूजयामि
९.	स्थूलकण्ठाय	नमः — कण्ठं	पूजयामि
१०.	स्कन्दाग्रजाय	नमः — स्कन्धौ	पूजयामि
११.	पाशहस्ताय	नमः — हस्तौ	पूजयामि
१२.	गजवक्त्राय	नमः — वक्त्रं	पूजयामि
१३.	विघ्नहर्त्रे	नमः — ललाटं	पूजयामि
१४.	सर्वेश्वराय	नमः — शिरः	पूजयामि
१५.	श्रीगणाधिपाय	नमः — सर्वाण्यङ्गानि	पूजयामि

॥ एकविंशति-दूर्वायुग्म-पूजा^२ ॥

१.	गणाधिपाय	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
२.	पाशाङ्कुशधराय	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
३.	आखुवाहनाय	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
४.	विनायकाय	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
५.	ईशपुत्राय	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
६.	सर्वसिद्धि-प्रदाय	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
७.	एकदन्ताय	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
८.	इभवक्त्राय	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
९.	मूषिकवाहनाय	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
१०.	कुमारगुरवे	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
११.	कपिलवर्णाय	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
१२.	ब्रह्मचारिणे	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।
१३.	मोदकहस्ताय	नमः — दूर्वायुग्मं	समर्पयामि।

^२इयं पूजा सिद्धिविनायकपूजाया उद्धृतः

१४.	सुरश्रेष्ठाय	नमः — दूर्वायुग्मं समर्पयामि।
१५.	गजनासिकाय	नमः — दूर्वायुग्मं समर्पयामि।
१६.	कपित्थफल-प्रियाय	नमः — दूर्वायुग्मं समर्पयामि।
१७.	गजमुखाय	नमः — दूर्वायुग्मं समर्पयामि।
१८.	सुप्रसन्नाय	नमः — दूर्वायुग्मं समर्पयामि।
१९.	सुराग्रजाय	नमः — दूर्वायुग्मं समर्पयामि।
२०.	उमापुत्राय	नमः — दूर्वायुग्मं समर्पयामि।
२१.	स्कन्दप्रियाय	नमः — दूर्वायुग्मं समर्पयामि।

॥ गणपत्यष्टोत्तरशतनामावलिः ॥

गणेश्वराय नमः		सामबृंहिताय नमः	
गणक्रीडाय नमः		कुलाचलांसाय नमः	
महागणपतये नमः		व्योमनाभये नमः	
विश्वकर्त्रे नमः		कल्पद्रुमवनालयाय नमः	
विश्वमुखाय नमः		निम्ननाभये नमः	
दुर्जयाय नमः		स्थूलकुक्षये नमः	
धूर्जयाय नमः		पीनवक्षसे नमः	
जयाय नमः		बृहद्भुजाय नमः	३०
सुरूपाय नमः		पीनस्कन्धाय नमः	
सर्वनेत्राधिवासाय नमः	१०	कम्बुकण्ठाय नमः	
वीरासनाश्रयाय नमः		लम्बोष्ठाय नमः	
योगाधिपाय नमः		लम्बनासिकाय नमः	
तारकस्थाय नमः		सर्वावयवसम्पूर्णाय नमः	
पुरुषाय नमः		सर्वलक्षणलक्षिताय नमः	
गजकर्णकाय नमः		इक्षुचापधराय नमः	
चित्राङ्गाय नमः		शूलिने नमः	
श्यामदशनाय नमः		कान्तिकन्दलिताश्रयाय नमः	
भालचन्द्राय नमः		अक्षमालाधराय नमः	४०
चतुर्भुजाय नमः		ज्ञानमुद्रावते नमः	
शम्भुतेजसे नमः	२०	विजयावहाय नमः	
यज्ञकायाय नमः		कामिनी-कामना-काम-मालिनी-केलि-	
सर्वात्मने नमः		लालिताय नमः	

अमोघसिद्धये नमः		वन्द्याय नमः	
आधाराय नमः		वज्रनिवारणाय नमः	
आधाराधेयवर्जिताय नमः		विश्वकर्त्रे नमः	
इन्दीवरदलश्यामाय नमः		विश्वचक्षुषे नमः	८०
इन्दुमण्डलनिर्मलाय नमः		हवनाय नमः	
कर्मसाक्षिणे नमः		हव्यकव्यभुजे नमः	
कर्मकर्त्रे नमः	५०	स्वतन्त्राय नमः	
कर्माकर्मफलप्रदाय नमः		सत्यसङ्कल्पाय नमः	
कमण्डलुधराय नमः		सौभाग्यवर्धनाय नमः	
कल्पाय नमः		कीर्तिदाय नमः	
कपर्दिने नमः		शोकहारिणे नमः	
कटिसूत्रभृते नमः		त्रिवर्गफलदायकाय नमः	
कारुण्यदेहाय नमः		चतुर्बाहवे नमः	
कपिलाय नमः		चतुर्दन्ताय नमः	९०
गुह्यागमनिरूपिताय नमः		चतुर्थी-तिथि-सम्भवाय नमः	
गुहाशयाय नमः		सहस्रशीर्ष्णे पुरुषाय नमः	
गुहाब्धिस्थाय नमः	६०	सहस्राक्षाय नमः	
घटकुम्भाय नमः		सहस्रपदे नमः	
घटोदराय नमः		कामरूपाय नमः	
पूर्णानन्दाय नमः		कामगतये नमः	
परानन्दाय नमः		द्विरदाय नमः	
धनदाय नमः		द्वीपरक्षकाय नमः	
धरणीधराय नमः		क्षेत्राधिपाय नमः	
बृहत्तमाय नमः		क्षमाभर्त्रे नमः	१००
ब्रह्मपराय नमः		लयस्थाय नमः	
ब्रह्मण्याय नमः		लङ्घुकप्रियाय नमः	
ब्रह्मविप्रियाय नमः	७०	प्रतिवादिमुखस्तम्भाय नमः	
भव्याय नमः		दुष्टचित्तप्रसादनाय नमः	
भूतालयाय नमः		भगवते नमः	
भोगदात्रे नमः		भक्तिसुलभाय नमः	
महामनसे नमः		याज्ञिकाय नमः	
वरेण्याय नमः		याजकप्रियाय नमः	
वामदेवाय नमः			

॥इति श्री-गणेशपुराणे उपासनाखण्डे श्री-गणपत्यष्टोत्तरशतनामावलिः सम्पूर्णा॥

दशाङ्गं गुग्गुलं धूपमुत्तमं गणनायक।
गृहाण देव देवेश उमासुत नमोऽस्तु ते॥
यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यकल्पयन्।
मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते॥
विकटाय नमः, धूपमाग्रापयामि।

सर्वज्ञ सर्वरत्नाढ्य सर्वेश विबुधप्रिया।
गृहाण मङ्गलं दीपं घृतवर्तिसमन्वितम्॥
ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः।
ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत॥
वामनाय नमः, अलङ्कारदीपं सन्दर्शयामि।
दीपानन्तरम् आचमनीयं समर्पयामि।

ॐ भूर्भुवः सुवः। + ब्रह्मणे स्वाहा॥
नैवेद्यं गृह्यतां देव नानामोदकसंयुतम्।
पक्वान्नफलसंयुक्तं षड्रसैश्च समन्वितम्॥
चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत।
मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत॥

सर्वदेवाय नमः, ( ) निवेदयामि,
अमृतापिधानमसि।

कृष्णावेण्यागौतमीनां पयोष्णीनर्मदाजलैः।
आचम्यतां विघ्नराज प्रसन्नो भव सर्वदा॥
निवेदनानन्तरम् आचमनीयं समर्पयामि।

फलान्यमृतकल्पानि सुगन्धीन्यघनाशन।
आनीतानि यथाशक्त्या गृहाण गणनायक॥
सर्वार्तिनाशिने नमः, फलं समर्पयामि।

एकविंशतिसङ्ख्याकान् मोदकान् घृतपाचितान्।
नैवेद्यं सफलं दद्यान्नमस्ते विघ्ननाशिने॥

श्री-सिद्धिविनायकाय नमः, मोदकान् समर्पयामि।^३

^३अयं श्लोकः/उपचारः श्रीव्रतराजान्तर्गत-सिद्धिविनायक-पूजाया उद्धृतः

ताम्बूलं गृह्यतां देव नागवल्ल्या दलैर्युतम्।
कर्पूरेण समायुक्तं सुगन्धं मुखभूषणम्॥

नाभ्यां आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत।
पृथ्वा भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाः अकल्पयन्॥

विघ्नहर्त्रे नमः, कर्पूरताम्बूलं समर्पयामि।

सर्वदेवाधिदेव त्वं सर्वसिद्धिप्रदायक।
भक्त्या दत्तां मया देव गृहाण दक्षिणां विभो॥

सर्वेश्वराय नमः, दक्षिणां समर्पयामि।

पञ्चवर्तिसमायुक्तं वह्निना योजितं मया।
गृहाण मङ्गलं दीपं विघ्नराज नमोऽस्तु ते॥

चन्द्रादित्यौ च धरणी विद्युदग्निस्तथैव च।
त्वमेव सर्वतेजांसि आर्तिक्यं प्रतिगृह्यताम्॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे।
सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते॥

श्री-सिद्धिविनायकाय नमः, समस्त-अपराध-क्षमापनार्थं कर्पूरनीराजनं दर्शयामि।

कर्पूरनीरजनानन्तरम् आचमनीयं समर्पयामि।

रक्षां धारयामि। पुष्पैः पूजयामि।

धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार। शक्रः प्रविद्वान् प्रदिशश्चतस्रः।
तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते॥

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।
चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।
य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।

ओं तद्ब्रह्म। ओं तद्वायुः। ओं तदात्मा।
ओं तत्सत्यम्। ओं तत्सर्वम्। ओं तत्पुरोर्नमः॥

अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्तिषु।

त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्व॥

रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः।

त्वं तदाप आपो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥

यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः।
तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः॥

श्री-सिद्धिविनायकाय नमः, वेदोक्तमन्त्रपुष्पाञ्जलिं समर्पयामि।

यानि कानि च पापानि जन्मान्तरकृतानि च।
तानि तानि विनश्यन्ति प्रदक्षिण-पदे पदे॥

प्रदक्षिणं कृत्वा।

नमस्ते विघ्नसंहत्रे नमस्ते ईप्सितप्रद।
नमस्ते देवदेवेश नमस्ते गणनायक॥

विनायकेशपुत्रस्त्वं गजराज सुरोत्तम।
देहि मे सकलान् कामान् वन्दे सिद्धिविनायक॥

नमोऽस्त्वनन्ताय सहस्रमूर्तये सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे।
सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते सहस्रकोटियुगधारिणे नमः॥

सप्तास्याऽऽसन् परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः।
देवा यद्यज्ञं तन्वानाः। अबध्नन् पुरुषं पशुम्॥

श्री-सिद्धिविनायकाय नमः, नमस्कारान् समर्पयामि।

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्।
ते ह नाकं महिमानं सचन्ते। यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥

श्री-सिद्धिविनायकाय नमः, छत्रचामर-नृत्त-गीत-वाद्यादि समस्तराजोपचारान् समर्पयामि।

यन्मयाऽऽचरितं देव व्रतमेतत् सुदुर्लभम्।
गणेश त्वं प्रसन्नः सन् सफलं कुरु सर्वदा॥

विनायक गणेशान सर्वदेवनमस्कृत।
पार्वतीप्रिय विघ्नेश मम विघ्नान्निवारय॥

नमो नमो गणेशाय नमस्ते विश्वरूपिणे।
निर्विघ्नं कुरु मे कामं नमामि त्वां गजानन॥

अगजाननपद्मार्क गजाननमहर्निशम्।
अनेकदं तं भक्तानाम् एकदन्तमुपास्महे॥

विनायक वरं देहि महात्मन् मोदकप्रिय।
अविघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा॥

प्रार्थनाः समर्पयामि।

एवं पूजा प्रकर्तव्या षोडशैरुपचारकैः।
 मोदकान्कारयेन्मातस्तिलजान्दश पार्वति॥
 देवाग्रे स्थापयेत्पञ्च पञ्च विप्राय कल्पयेत्।
 पूजयित्वा तु तं विप्रं भक्तिभावेन देववत्॥
 दक्षिणां च यथाशक्त्या दत्त्वा वै पञ्चमोदकान्।
 पूजयेन्निशि चन्द्रं च अर्घ्यं दत्त्वा यथाविधि॥

॥ अर्घ्यम् ॥

ममोपात्त-समस्त-दुरित-क्षयद्वारा श्री-सिद्धिविनायक-प्रीत्यर्थं श्री-सङ्कष्टचतुर्थीव्रत-पूजान्ते क्षीरार्घ्यप्रदानं
 करिष्ये॥

(हस्ते साक्षतपुष्पं क्षीरं गृहीत्वा)

क्षीरसागरसम्भूत सुधारूप निशाकर।
 गृहाणार्घ्यं मया दत्तं गणेशप्रीतिवर्धनम्॥१॥

रोहिणीसहितचन्द्रमसे नमः, इदमर्घ्यम् इदमर्घ्यम् इदमर्घ्यम्।

क्षीरोदारणवसम्भूत सुधारूप निशाकर।
 गृहाणार्घ्यं मया दत्तं रोहिण्या सहितः शशिन्॥२॥

रोहिणीसहितचन्द्रमसे नमः, इदमर्घ्यम् इदमर्घ्यम् इदमर्घ्यम्।

गणेशाय नमस्तुभ्यं सर्वसिद्धिप्रदायक।
 सङ्कष्टं हर मे देव गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते॥३॥

सङ्कष्टहरगणेशाय नमः, इदमर्घ्यम् इदमर्घ्यम् इदमर्घ्यम्।

कृष्णपक्षे चतुर्थ्यां तु पूजितोऽसि विधूदये।
 क्षिप्रं प्रसादितो देव गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते॥४॥

सङ्कष्टहरगणेशाय नमः, इदमर्घ्यम् इदमर्घ्यम् इदमर्घ्यम्।

तिथीनामुत्तमे देवि गणेशप्रियवल्लभे।
 सर्वसङ्कष्टनाशाय चतुर्थ्यर्घ्यं नमोऽस्तु ते॥५॥

चतुर्थ्यै नमः, इदमर्घ्यम् इदमर्घ्यम् इदमर्घ्यम्।

॥ उपायन-दानम् ॥

आचार्य पूजा

अद्यपूर्वोक्त-एवङ्गुण-विशेषण-विशिष्टायामस्यां चतुर्थ्यां शुभतिथौ श्री-सिद्धिविनायक-पूजा-फलसिद्ध्यर्थं
ब्राह्मणपूजाम् उपायन-दानं च करिष्ये॥ श्री-महागणपति-स्वरूपस्य ब्राह्मणस्य इदमासनम्।

गन्धादि-सकलाराधनैः स्वरचितम्॥

[अथैकविंशतिं गृह्य मोदकान् घृतपाचितान्।
स्थापयित्वा गणाध्यक्षसमीपे कुरुनन्दन॥
दश विप्राय दातव्याः स्थापयेद् दश आत्मनि।
एकं गणाधिपे दद्यात् सघृतं मोदकं शुभम्॥]

वायनमन्त्रः

विप्रवर्य नमस्तुभ्यं मोदकान्वै ददाम्यहम्।
मोदकान्सफलान्यश्च दक्षिणाभिः समन्वितान्।
आपदुद्धरणार्थाय गृहाण द्विजसत्तम॥

प्रार्थना

अबुद्धमतिरिक्तं वा द्रव्यहीनं मया कृतम्।
सत्सर्वं पूर्णतां यातु विप्ररूप गणेश्वर॥
ब्राह्मणान् भोजयेद्देवि यथान्नेन यथासुखम्।
स्वयं भुञ्जीत पञ्चैव मोदकान्फलसंयुतान्॥
अशक्तश्चैकमन्त्रं वा भुञ्जीत दधिसंयुतम्।
अथवा भोजनं कार्यमेकवारं हिमागजे॥
प्रतिमां गुरवे दद्यादाचार्याय सदक्षिणाम्।
वस्त्रकुम्भसमायुक्तामादौ मन्त्रमिमं जपेत्॥
ॐ नमो हेरम्ब मदमोहित सङ्कष्टान्निवारय निवारय।
इति मूलमन्त्रमेकविंशतिवारं जपेत्।
हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः।
अनन्तपुण्यफलदम् अतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥

श्री-सङ्कष्टचतुर्थीव्रत-पूजा-पुण्यकाले अस्मिन् मया क्रियमाण-श्री-सिद्धिविनायक-पूजायां
यद्देयमुपायनदानं तत्प्रत्याम्नायार्थं हिरण्यं श्री-सिद्धिविनायक-प्रीतिं कामयमानः मनसोद्दिष्टाय ब्राह्मणाय
सम्प्रददे नमः न मम।

विसर्जनमन्त्रः

गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने त्वं गणेश्वर।
व्रतेनानेन देवेश यथोक्तफलदो भव॥
अनया पूजया श्री-सिद्धिविनायकः प्रीयताम्।

॥ अपराध-क्षमापनम् ॥

यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपः पूजाक्रियादिषु।
 न्यूनं सम्पूर्णतां याति सद्यो वन्दे गजाननम्॥
 अनया पूजया श्री-सिद्धिविनायकः प्रीयताम्॥
 कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा
 बुद्ध्याऽऽत्मना वा प्रकृतेः स्वभावात्।
 करोमि यद्यत् सकलं परस्मै
 नारायणायेति समर्पयामि॥
 ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु।

॥ सङ्कष्ट-चतुर्थी-व्रत-कथा ॥

(मूलम्—श्री-व्रतराजः)

ऋषय ऊचुः

दारिद्र्यशोककष्टाद्यैः पीडितानां च वैरिभिः।
 राज्यभ्रष्टैर्नृपैः सर्वैः क्रियते किं शुभार्थिभिः॥१॥
 धनहीनैर्नरैः स्कन्द सर्वोपद्रवपीडितैः।
 विद्यापुत्रगृहभ्रष्टै रोगयुक्तैः शुभार्थिभिः॥२॥
 कर्तव्यं किं वदोपायं पुनः क्षेमार्थसिद्धये।

स्कन्द उवाच

शृणुध्वं मुनयः सर्वे व्रतानामुत्तमं व्रतम्॥३॥
 सङ्कष्टतरणं नामामुत्रेह सुखदायकम्।
 येनोपायेन सङ्कष्टं तरन्ति भुवि देहिनः॥४॥
 यद्व्रतं देवकीपुत्रः कृष्णो धर्माय दत्तवान्।
 अरण्ये क्लिश्यमानाय पुनः क्षेमार्थसिद्धये॥५॥
 यथा कथितवान् पूर्वं गणेशो मातरं प्रति।
 तथा कथितवाञ्छीशो द्वापरे पाण्डवान्प्रति॥६॥

ऋषय ऊचुः

कथं कथितवानम्बां पार्वतीं श्रीगणेश्वरः।
 यथा पृच्छन्ति मुनयो लोकानुग्रहकाङ्क्षिणः॥७॥

स्कन्द उवाच

पुरा कृतयुगे पुण्ये हिमाचलसुता सती।
तपस्तप्तवती भूरि तेनालब्धः शिवः पतिः^९॥८॥
तदाऽस्मरत्सा हेरम्बं गणेशं पूर्वजं सुतम्।
तत्क्षणादागतं दृष्ट्वा गणेशं परिपृच्छति॥९॥

पार्वत्युवाच

तपस्तप्तं मया घोरं दुश्चरं लोमहर्षणम्।
न प्राप्तः स मया कान्तो गिरीशो मम वल्लभः॥१०॥
सङ्कष्टतरणं दिव्यं व्रतं नारद उक्तवान्।
त्वदीयं यद्व्रतं तावत् कथयस्व पुरातनम्॥११॥
तच्छ्रुत्वा पार्वतीवाक्यं सङ्कष्टतरणं व्रतम्।
प्रीत्या कथितवान् देवो गणेशो ज्ञानसिद्धिदः॥१२॥

गणेश उवाच

श्रावणे बहुले पक्षे चतुर्थ्या तु विधूदये।
गणेशं पूजयित्वा तु चन्द्रायार्घ्यं प्रदापयेत्॥१३॥

पार्वत्युवाच

क्रियते केन विधिना किं कार्यं किं च पूजनम्।
उद्यापनं कदा कार्यं मन्त्राः के स्युस्तु पूजने॥१४॥
किं ध्यानं श्रीगणेशस्य गणेश वद विस्तरात्।

गणेश उवाच

चतुर्थ्या प्रातरुत्थाय दन्तधावनपूर्वकम्॥१५॥
ग्राह्यं व्रतमिदं पुण्यं सङ्कष्टतरणं शुभम्।
कर्तव्यमिति सङ्कल्प्य व्रतेऽस्मिन् गणपं स्मरेत्॥१६॥

स्वीकारमन्त्रः—

निराहारोऽस्मि देवेश यावच्चन्द्रोदये भवेत्।
भोक्ष्यामि पूजयित्वाऽहं सङ्कष्टात्तारयस्व माम्॥१७॥
एवं सङ्कल्प्य राजेन्द्र स्नात्वा कृष्णातिलैः शुभैः।
आह्निकं तु विधायैव पश्चात्पूज्यो गणाधिपः॥१८॥
त्रिभिर्माषैस्तदर्धेन तृतीयांशेन वा पुनः।
यथाशक्त्या तु वा हैमी प्रतिमा क्रियते मम॥१९॥

हेमाभावे तु रौप्यस्य ताम्रस्यापि यथासुखम्।
 सर्वथैव दरिद्रेण क्रियते मृन्मयी शुभा॥२०॥
 वित्तशाठ्यं न कर्तव्यं कृते कार्यं विनश्यति।
 जलपूर्णं वस्त्रयुतं कुम्भं तदुपरि न्यसेत्॥२१॥
 पूर्णपात्रं तत्र पद्मं लिखेदष्टदलं शुभम्।
 देवतां तत्र संस्थाप्य गन्धपुष्पैः प्रपूजयेत्॥२२॥
 एवं व्रतं प्रकर्तव्यं प्रतिमासं त्वयाऽद्विजे।
 यावज्जीवं तु वा वर्षाण्येकविंशतिमेव वा॥२३॥
 अशक्तोऽप्येकवर्षं वा प्रतिवर्षमथापि वा।
 उद्यापनं तु कर्तव्यं चतुर्थ्यां श्रावणेऽसिते॥२४॥
 स्वीकारश्च तथा कार्यः सङ्कष्टहरणे तिथौ।
 गाणपत्यं तथाऽऽचार्यं सर्वशास्त्रविशारदम्॥२५॥
 श्रद्धया प्रार्थयेदादौ तेनोक्तं विधिमाचरेत्।
 एकविंशतिविप्रांश्च वस्त्रालङ्कारभूषणैः॥२६॥
 पूजयेद्गोहिरण्याद्यैर्हुत्वाऽग्नौ विधिपूर्वकम्।
 होमद्रव्यं मोदकाश्च तिलयुक्ता घृतप्लुताः॥२७॥
 अष्टोत्तरसहस्रं वा नोचेदष्टोत्तरं शतम्।
 अष्टाविंशतिसङ्ख्याकान्मोदकान्वा सशर्करान्॥२८॥
 अशक्तोऽष्टौ शुभान् स्थूलाञ्जुहुयाज्जातवेदसि।
 वैदिकेन च मन्त्रेण आगमोक्तेन वा तथा॥२९॥
 अथवा नाममन्त्रेण होमं कुर्याद्यथाविधि।
 पुष्पमण्डपिका कार्या गणेशाह्लादकारिणी॥३०॥
 पूजयेत्तत्र गणपं भक्तसङ्कष्टनाशनम्।
 गीतवादित्रनिनदैर्भक्तिभावपुरस्कृतैः॥३१॥
 पुराणवेदनिर्घोषैस्तोषयेच्च गणेश्वरम्।
 एवं जागरणं कार्यं शक्त्या दानादिकं तथा॥३२॥
 सपत्नीकमथाऽऽचार्यं तोषयेद्वस्त्रभूषणैः।
 उपानच्छत्रगोदानकमण्डलुफलादिभिः॥३३॥
 शय्यावाहनभूदानं धनधान्यगृहादिभिः।
 यथाशक्त्या प्रकर्तव्यं दारिद्र्याभावमिच्छता॥३४॥
 एकविंशतिविप्रांश्च भोजयेन्नामभिर्मम।
 गजास्यो विघ्नराजश्च लम्बोदरशिवात्मजौ॥३५॥

वक्रतुण्डः शूर्पकर्णः कुञ्जश्चैव विनायकः।
विघ्ननाशो हि विकटो वामनः सर्वदैवतः॥३६॥

सर्वार्तिनाशी भगवान् विघ्नहर्ता च धूम्रकः।
सर्वदेवाधिदेवश्च सर्वे षोडश वै स्मृताः॥३७॥

एकदन्तः कृष्णपिङ्गो भालचन्द्रो गणेश्वरः।
गणपश्चैकविंशश्च सर्व एते गणेश्वराः॥३८॥

दुर्गोपेन्द्रश्च रुद्रश्च कुलदेव्याधिकं भवेत्।
विशेषेणाष्टसङ्ख्याकैर्मोदकैर्हवनं स्मृतम्॥३९॥

एवं कृते विधानेन प्रसन्नोऽहं न संशयः।
ददामि वाञ्छितान् कामांस्तद्व्रतं मत्प्रियं कुरु॥४०॥

श्रीकृष्ण उवाच

एवं तु कथितं सर्वं गणेशेन स्वयं नृप।
पार्वत्या तत्कृतं राजन् व्रतं सङ्कष्टनाशनम्॥४१॥

व्रतेनानेन सा प्राप महादेवं पतिं स्वकम्।
तत्कुरुष्व महाराज व्रतं सङ्कष्टनाशनम्॥४२॥

चतुर्थी सङ्कटा नाम स्कन्देन कथिता ऋषीन्।
ऋषिभिर्लोककामैस्तैर्लोके ततमिदं व्रतम्॥४३॥

सूत उवाच

कृतं युधिष्ठिरेणैतद्राज्यकामेन वै द्विज।
तेन शत्रून्निहत्याऽऽजौ स्वराज्यं प्राप्तवान् स्वयम्॥४४॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन व्रतं कार्यं विचक्षणैः।
येन धर्मार्थकामाश्च मोक्षश्चापि भवेत्किल॥४५॥

यः करोति व्रतं विप्राः सर्वकामार्थसिद्धिदम्।
स वाञ्छितफलं प्राप्य पश्चाद्गणपतां व्रजेत्॥४६॥

यदा यदा परं विप्रा नरः प्राप्नोति सङ्कटम्।
तदा तदा प्रकर्तव्यं व्रतं सङ्कष्टनाशनम्॥४७॥

त्रिपुरं हन्तुकामेन कृतं देवेन शूलिना।
त्रैलोक्यभूतिकामेन महेन्द्रेण तथा कृतम्॥४८॥

रावणेन कृतं पूर्वं वालिबन्धनसङ्कटे।
स्वकीयं प्राप्तवान्राज्यं गणेशस्य प्रसादतः॥४९॥

सीतान्वेषणकामेन कृतं वायुसुतेन च।
सङ्कल्प्य दृष्टवान्सोऽयं सीतां रामप्रियां पुरा॥५०॥

दमयन्त्या कृतं पूर्वं नलान्वेषणकारणात्।
सा पतिं नैषधं लेभे पुण्यश्लोकं द्विजोत्तमाः।
अहल्याऽपि पतिं लेभे गौतमं प्राणवल्लभम्॥५१॥

विद्यार्थी लभते विद्यां धनार्थी धनमाप्नुयात्।
पुत्रार्थी पुत्रमाप्नोति रोगी रोगात्प्रमुच्यते॥५२॥
॥इति श्रीस्कन्दपुराणोक्तं सङ्कष्टचतुर्थीव्रतम्॥

मुद्गलपुराणान्तर्गत-चतुर्थीव्रत-माहात्म्यानि

- चतुर्थी-तपो-वर्णनम्
- शुक्ल--कृष्ण-चतुर्थी-वरदान-वर्णनम्
- प्रतिपदादिव्रत-वर्णनम्
- दशरथ-व्रतोपदेशः
- चतुर्थीविवेक-वर्णनम्
- चन्द्रदर्शन-दोष-हरण-चरित-वर्णनम्
- भाद्रपद-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- आश्विन-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- कार्तिक-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- मार्गशीर्ष-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- पौष-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- माघ-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- फाल्गुन-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- चैत्र-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- वैशाख-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- ज्येष्ठ-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- आषाढ-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- श्रावण-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- मलमास-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- माघ-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- फाल्गुन-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- चैत्र-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- वैशाख-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- ज्येष्ठ-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- आषाढ-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- श्रावण-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- भाद्रपद-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- आश्विन-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- कार्तिक-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- मार्गशीर्ष-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- पौष-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्
- मलमास-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्

- शमी-मूल-चतुर्थी-व्रताचरण-वर्णनम्
- वसिष्ठ-दशरथ-संवाद-समाप्ति-वर्णनम्
- चतुर्थ्युद्यापन-निरूपणम्

॥ प्रथमोऽध्यायः—चतुर्थी-तपो-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

शौनक उवाच

त्वया सूत महाप्राज्ञ महोदरचरित्रकम्।
कथितं शान्तिदं मोहनाशकं संश्रुतं मया ॥ १ ॥

तथा तृप्तिं न याम्येव पायं पायं सुधामिव।
नानेन सदृशं किञ्चिच्छान्तिदं विद्यते द्विज ॥ २ ॥

अतो गजाननस्यापि चरित्रं वद विस्तरात्।
सर्वज्ञस्त्वं महाभाग मतोऽस्माभिर्न संशयः ॥ ३ ॥

मुद्गलस्य च दक्षस्य संवादं वद मानद।
किं पृष्टं ब्रह्मपुत्रेण दक्षेणाग्रे सुबुद्धिना ॥ ४ ॥

सूत उवाच

शृणु भार्गव विप्रेन्द्र महाज्ञानकरं प्रभो।
गजाननस्य माहात्म्यं कथयामि यथा श्रुतम् ॥ ५ ॥

श्रुत्वा महोदराख्यानं नानाख्यानसमन्वितम्।
मोहनाशकरं दक्षो हर्षितो ह्यभवन् मुने ॥ ६ ॥

मुद्गलं पुनरप्याह योगीन्द्रं वेदपारगम्।
विनयेन समायुक्तो गणेशज्ञानलालसः ॥ ७ ॥

दक्ष उवाच

महोदरस्य माहात्म्यं श्रुतं भक्तियुतेन भोः।
तेनाऽऽनन्दसमायुक्तः कृतोऽहं योगिना त्वया ॥ ८ ॥

अधुना वद विप्रेश गजाननचरित्रकम्।
कीदृशोऽवतरद्देवः कीदृशं ब्रह्म तत्र च ॥ ९ ॥

किमर्थं देहधारी स बभूव मुनिसत्तम।
किं कर्मा किं गुणज्ञश्च वद सर्वं महामते ॥ १० ॥

पूर्वपुण्यप्रभावेण सङ्गतिस्ते प्रजायते।
धन्योऽहं सर्वभावेन शृणोमि च कथां शुभाम् ॥ ११ ॥

सूत उवाच

दक्षेणैवं महायोगी स पृष्टो बुद्धिशालिना।
तं प्रत्युवाच भावज्ञो गाणपत्यपरायणः ॥ १२ ॥

मुद्गल उवाच

शृणु दक्ष महाभाग धन्योऽस्यत्र न संशयः।
कथां वर्धयसि प्राज्ञ गाणेशीं योगदां पराम्॥१३॥

तव भावेन सन्तुष्टो वदामि सकलं प्रभो।
गजाननस्य माहात्म्यं योगशान्तिपदप्रदम्॥१४॥

साङ्ख्यं ब्रह्म विदेहाख्यं कथितं योगिभिः परम्।
तदेव गजवक्त्रं वै जानीहि त्वं प्रजापते॥१५॥

बिन्दुब्रह्मात्मको देहः सोऽहं वक्त्रं प्रकीर्तितम्।
तयोरभेदको बोधो बभावेव स देहवान्॥१६॥

त्रिविधेषु स्थितो देवो तथापि तद्विवर्जितः।
विदेहो गजवक्त्रश्च शोभत साङ्ख्यधारकः॥१७॥

बोधत्यागे महाभाग कः साङ्ख्यां कुरुते वद।
ब्रह्मणां तेन साङ्ख्यं तद्ब्रह्म वेदे प्रकाशितम्॥१८॥

लोभासुरविनाशाय प्रकटोऽभूद्गजाननः।
देवैर्विप्रैः प्रजानाथ प्रार्थितो भक्तिलालसः॥१९॥

चतुर्थ्या मध्यगे भानौ देहधारी समागतः।
सा तिथिः परमा तस्य प्रीतिदा सम्बभूव वै॥२०॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा वचो रम्यं दक्षो हृष्टमना मुने।
जगाद मुद्गलं विप्रं चतुर्थीज्ञानसिद्धये॥२१॥

दक्ष उवाच

का चतुर्थी तिथिः प्रोक्ता शुक्ला कृष्णा वद प्रभो।
गणनाथप्रियाऽत्यन्तं बभूव कथमेव सा॥२२॥

पुनः पुनस्त्वया ब्रह्मन् कथितं तद् व्रतं शुभम्।
अतो ब्रूहि चतुर्थ्यास्त्वं माहात्म्यं सकलं परम्॥२३॥

दक्षस्य वचनं श्रुत्वा हर्षयुक्तो महामुनिः।
मुद्गलस्तमथोवाच चतुर्थीसम्भवां कथाम्॥२४॥

मुद्गल उवाच

सङ्क्षेपेण प्रवक्ष्यामि चतुर्थ्याश्च चरित्रकम्।
गणनाथप्रियं पूर्णं ज्ञास्यसि त्वं प्रजापते॥२५॥

पुरा सृष्टिं स सृष्ट्वा वै ब्रह्मा लोकपितामहः।
 स्थितानां तत्र जन्तूनां कालार्थं स दधे मनः॥२६॥
 नानाकार्यप्रसिद्ध्यर्थं सञ्चिन्त्य गणपं हृदि।
 अभवद्धानमास्थाय संस्थितश्चिन्तयान्वितः॥२७॥
 ततस्तस्य शरीराद्वै निःसृता प्रकृतिः परा।
 महामाया तिथीनां सा जननी कामरूपिणी॥२८॥
 चतुष्पदां तथा दक्ष चतुर्हस्तां सुशोभनाम्।
 चतुर्मुखयुतां वीक्ष्य हर्षितोऽभूत् प्रजापतिः॥२९॥
 ततः सा तं नमस्कृत्य तुष्टाव जगदीश्वरम्।
 नानास्तोत्रैः प्रसाद्यैनमुवाच घननिःस्वना॥३०॥

प्रकृतिरुवाच

तवाङ्गनिःसृतां मां त्वं विद्धि ब्रह्माण्डनायक।
 आज्ञां कुरु पितर्मां च कुर्वेऽहं भावयन्निता॥३१॥
 स्थानं देहि तथा भक्ष्यं नानाभोगादिकं प्रभो।
 मह्यं देव दयासिन्धो नमस्ते परमेश्वर॥३२॥
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा तां जगाद प्रजापतिः।
 सृष्टिं गणेशं सञ्चिन्त्य विचित्रां कुरु मानदे॥३३॥
 स तस्यै गणनाथस्य ददौ मन्त्रं षडक्षरम्।
 सविधिं सा नमस्कृत्य ययौ तं वनमादरात्॥३४॥
 तताप तप उग्रं सा नासाग्रनयना सती।
 गणेशं हृदि सन्ध्याय जजाप मन्त्रमुत्तमम्॥३५॥
 प्रजापते गते वर्षसहस्रे तु गजाननः।
 आययौ तां महाभागामगदद्भक्तवत्सलः॥३६॥

गणेश उवाच

वरान् वृणु महाभागे बहून् मनसि वाञ्छितान्।
 निराहारेण सन्तुष्टो ददामि तपसा च ते॥३७॥
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हर्षिता प्रणनाम तम्।
 गजाननं प्रसम्पूज्य तुष्टाव च कृताञ्जलिः॥३८॥

प्रकृतिरुवाच

नमस्ते विघ्ननाथाय गणेशाय परात्मने।
 अनाथाय विशेषेण सर्वनाथाय ते नमः॥३९॥

नमो मूषकवाहाय मूषकध्वजिने नमः।
स्वानन्दपतये तुभ्यं गणानां पतये नमः॥४०॥

सिद्धिबुद्धिप्रदात्रे च सिद्धिबुद्धिविहारिणे।
योगेशाय सदा शान्तिप्रदात्रे योगिने नमः॥४१॥

सर्वादये सदा सर्वपूज्याय भक्तपालका।
ज्येष्ठराजाय ज्येष्ठानां पतये ते नमो नमः॥४२॥

ब्रह्मणे ब्रह्मदात्रे वै ब्रह्मणां पतये नमः।
सिद्धेश्वराय देवानां दैत्यानां पतये नमः॥४३॥

चतुर्भुजाय हेरम्ब परशोर्धारकाय ते।
अङ्कुशन्धारिणे तुभ्यं निरङ्कुश नमो नमः॥४४॥

रजसा सृष्टिकर्त्रे ते पालने सात्त्विकाय ते।
तामसाय महाहन्त्रे गुणेशाय नमो नमः॥४५॥

स्थावराय चरायैव चराचरमयाय ते।
चराचरविहीनाय बोधाय च नमो नमः॥४६॥

चतुर्विधस्वरूपाय चतुर्विधसुखप्रदा।
चतुःसुखस्वरूपाय स्वसंवेद्याय ते नमः॥४७॥

विनायकाय सर्वेषां नायकाय नमो नमः।
गजाननाय देवाय देवदेवेश ते नमः॥४८॥

किं स्तौमि त्वां गणाध्यक्ष ब्रह्मणस्पतिरूपिणम्।
यं स्तोतुं न समर्थाश्च योगिनो वेदमुख्यकाः॥४९॥

तवदर्शनबोधेन तथापि संस्तुतो मया।
तेन तुष्टो भव स्वामिन् भक्तिं देहि दृढां त्वयि॥५०॥

इति स्तुत्वा गणेशानं दण्डवत् प्रणनाम तम्।
तामुत्थाप्य गणाधीश उवाच व्रतमातरम्॥५१॥

गणेश उवाच

वरं वृणु महाभागे यं यमिच्छसि शोभने।
तं तं दास्यामि सुप्रीतो भक्त्या स्तोत्रेण तोषितः॥५२॥

त्वया कृतमिदं स्तोत्रं सर्वसिद्धिप्रदं भवेत्।
यः पठेच्छृणुयाद्देवि ईप्सितं लभते नरः॥५३॥

एककालं द्विकालं वा त्रिकालं लभते सदा।
अव्रती व्रतसाफल्यं पठनान्नात्र संशयः॥५४॥

ब्रुवन्तं गणनाथं सोवाच गम्भीरनिःस्वना।
देवी प्रणम्य भावेन साश्रुनेत्रा प्रजापते॥५५॥

देव्युवाच

वरदोऽसि गणाधीश तदा देहि त्वयि स्थिराम्।
भक्तिं मे च तथा कार्यं सामर्थ्यं करुणानिधे॥५६॥
सृष्टिसर्जनसामर्थ्यं देहि नाथ नमोऽस्तु ते।
सदा तव प्रियत्वं मे वियोगो न च ते भवेत्॥५७॥

ओमित्युक्त्वा गणाधीशो जगाद वदतां वरः।
चतुर्विधप्रदा देवि प्रिया मम भविष्यसि॥५८॥

तिथीनां मातृभावेन चतुर्थी संज्ञिता भव।
वामभागे सदा कृष्णा शुक्ला दक्षिणभागके॥५९॥

मम जन्मतिथिस्त्वं वै भविष्यसि न संशयः।
सदा तव व्रते संस्थान् पालयामि विशेषतः॥६०॥

मदीयव्रतजा पुण्या तिथिस्त्वं च भविष्यसि।
व्रतेषु त्वत्समं नैव दायकं कुत्र वर्तते॥६१॥

एवमुक्त्वा गणेशानोऽन्तर्धानं प्रचकार ह।
व्रतमाता प्रजानाथाऽभवत्तत्रैव संस्थिता॥६२॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
चतुर्थीतपोवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः॥४-१॥

॥ द्वितीयोऽध्यायः—शुक्ल-कृष्ण-चतुर्थी-वरदान-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

मुद्गल उवाच

ततो देवी गणाध्यक्षं स्मृत्वा स्रष्टुं मनो दधे।
ततोऽकस्माद् द्विधा साऽभूद्द्वामदक्षिणभागतः॥१॥

वामभागं कृष्णवर्णं दक्षिणाङ्गं तथा बभौ।
शुक्लवर्णं महाभाग ततः सा विस्मिताऽभवत्॥२॥

पुनर्गणपतिं ध्यात्वा स्रष्टुं तत्रोपचक्रमे।
ततस्तस्या मुखाम्भोजात् प्रतिपन्निःसृता तिथिः॥३॥

नासिकायां द्वितीया वै वक्षसश्च तृतीयिका।
अङ्गुलीभ्यस्तथा दक्ष पञ्चमी चाभवत्तिथिः॥४॥

उत्पन्ना हृदयात् षष्ठी चक्षुषोः सप्तमी बभौ।
अष्टमी बाहुदेशाच्च समुत्पन्ना महातिथिः॥५॥

नवमी तिथिरुत्पन्ना उदराच्च प्रजापते।
दशमी कर्णदेशाद्वै कण्ठाच्चैकादशी मता॥६॥

द्वादशी पादयोस्तस्याः समुत्पन्ना तथा विभो।
स्तनात् त्रयोदशी तस्या अहङ्काराच्चतुर्दशी॥७॥

मनसः पूर्णिमा जाता अमावास्या तथाऽभवत्।
जिह्वायाः सर्वभावेन तिथयो भिन्नतां दधुः॥८॥

कृष्णा चतुर्थी प्रोक्ता या तस्याः कृष्णाः प्रकीर्तिताः।
तिथयोः दशपञ्चाख्या ज्ञातव्या विबुधैः किल॥९॥

शुक्लाः शुक्लचतुर्थी देहाच्चतुर्दश वै मताः।
तिथयो विधिवत् सर्वा बभुः स्वस्वगुणान्विताः॥१०॥

दिनांशाः पुरुषा जाता रात्रयः स्त्रीस्वरूपकाः।
स्वस्वभावविहारज्ञा बभूवुश्च हिते रताः॥११॥

तिथिभिः सहिता देवी चतुर्थी तपसि स्थिता।
गणेशमभजन्नित्यं मन्त्रध्यानपरायणा॥१२॥

वर्षेणैकेन विघ्नेशस्तां ययौ भक्तवत्सलः।
शुक्लां मध्याह्नसमये कृष्णां चन्द्रोदये तथा॥१३॥

वरं ब्रूहि गणेशानस्तामुवाच विशेषतः।
प्रणम्य विघ्नपं पूजयित्वा स्तुत्वा जगाद सा॥१४॥

चतुर्थ्युवाच

त्वदेकनिलयां देव मां कुरुष्व गजानन।
नान्यं याचे वरं स्वामिन् भक्तिमिच्छामि शाश्वतीम्॥१५॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा तां जगाद गजाननः।
प्राप्तं चतुर्थि मध्याह्ने मदीयं दर्शनं त्वया॥१६॥

अतो मध्याह्नकालेऽन्ये मां भजन्ते शिवादयः।
चतुर्थ्या शुक्लपक्षस्य स्थितायां सर्वदा जनाः॥१७॥

मदीयव्रतमुख्यत्वे भव त्वं सर्वभावतः।
निराहारेण मां तत्र त्वद्युक्तं पर्युपासते॥१८॥

चतुर्विधं प्रदास्यामि नानाभावनियन्त्रितम्।
सञ्चितं नास्ति चेद्देवि तथाप्यत्र न संशयः॥१९॥

सञ्चितं चास्ति चेद्वापि ददासि त्वं महामते।
 अतस्ते नाम विख्यातं वरदेति भविष्यति॥२०॥
 त्वां पूजयन्ति ये नैव मद्युक्तां व्रतभावतः।
 तेषां व्रतानि सर्वाणि निष्फलानि भवन्तु वै॥२१॥

एवमुक्त्वाऽन्तर्दधेऽसौ गणेशो देवनायकः।
 तदादि सा तिथिः ख्याता वरदा च प्रजापते॥२२॥
 गणेशस्य प्रियाऽत्यन्तमिति जन्मतिथिः स्मृता।
 तस्यामुपोषणं कार्यं नरैरात्महितेप्सुभिः॥२३॥

पञ्चम्यां पारणं दक्ष कर्तव्यं द्विजसाक्षिकम्।
 चतुर्विधं फलं तैश्च सम्प्राप्तं नात्र संशयः॥२४॥
 यद्यदिच्छति तत्तत् स लभते व्रतकारकः।
 अन्ते स्वानन्दगो भूत्वा सायुज्यं ब्रह्मणस्तथा॥२५॥

तत्र व्रते नराः पापा अन्नं भक्षन्ति चेत् प्रियम्।
 नारकास्ते भविष्यन्ति हीना अन्नैः पुनर्जनौ॥२६॥

एवं वरं चतुर्थ्यै स ददौ विघ्नविदारणः।
 सा तिथिः सर्वमान्या च बभूव व्रतमूलगा॥२७॥

ततः कृष्णां चतुर्थीं स जगाद गणनायकः।
 वरं वृणु महाभागे दास्यामि मनसीप्सितम्॥२८॥

श्रुत्वा सा तं प्रणम्याऽऽदौ पूजयित्वा गजाननम्।
 स्तुत्वा जगाद वाक्यं वै हर्षेण महता युता॥२९॥

कृष्णचतुर्थ्युवाच

यदि प्रसन्नभावेन वरदोऽसि गजानन।
 तदा भक्तिं दृढां देहि त्वदीयां मे महोदर॥३०॥

त्वत्प्रियत्वं सदा नाथ वियोगो न भवेच्च मे।
 सर्वमान्यां कुरुष्व त्वदेकनिष्ठस्वभावतः॥३१॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा तां जगाद गजाननः।
 सदा मम प्रियाऽत्यन्तं भविष्यसि महातिथे॥३२॥

चन्द्रोदये त्वयाऽहं वै प्राप्तस्तेन चतुर्थिके।
 तत् काले च व्रतं मुख्यं त्वद्युक्तं भवतु प्रियम्॥३३॥

न वियोगो भवेद्भक्ताः प्रियेऽन्नजलवर्जिताः।
 उपासते च तेषां त्वं सङ्कष्टहरणं कुरु॥३४॥

प्रहरान् पञ्च मद्भक्ताः प्रियेऽन्नजलवर्जिताः।
उपासते च तेषां त्वं सङ्कष्टहरणं कुरु॥३५॥

चतुर्विधं स्वसङ्कष्टं जन्म मृत्युश्च कर्मजम्।
व्रतिनां तत्फलं कर्म विद्यते न कदाचन॥३६॥
इत्यादि विविधं देवि विशेषेण चतुर्विधम्।
सङ्कष्टदं हर त्वं वै मत्प्रसादाच्चतुर्थिके॥३७॥

न सङ्कष्टं कदाचिद्वै व्रतकारि नरस्य च।
भवेन् मे भक्तियुक्तस्य पुनस्त्वद्युक्तसेविनः॥३८॥

इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगानन्ते स्वानन्दमाप्नुयात्।
सङ्कष्टहरणी नाम भवेत्तव चतुर्थिके॥३९॥

न करोति चतुर्थी चेन्नरो मद्भक्तिकारकः।
निष्फलं सकलं तस्य भजनं वै भविष्यति॥४०॥

त्वां त्यक्त्वा ये नराः पापा व्रतमन्यच्च कुर्वते।
व्रतादिकं निष्फलकं तेषां सर्वं भविष्यति॥४१॥

वर्णाश्रमस्थको भूत्वा चतुर्थी न करोति चेत्।
तस्य सर्वं स्वधर्मस्थं कर्म यन्निष्फलं भवेत्॥४२॥

यती रात्रौ निराहारयुक्तः सन् व्रतमाचरेत्।
सङ्कष्टहरणं देवि स्वानन्दार्थं न संशयः॥४३॥

अन्यैश्च द्विजसंयुक्तैर्भोजनं द्विजसाक्षिकम्।
रात्रौ कर्तव्यमेतस्मिन् मां प्रपूज्य वरानने॥४४॥

श्रावणे लङ्गुकान् भक्षेत् भाद्रके दधिभोजनम्।
निर्जलं त्वाश्विने प्रोक्तं दुग्धपानं च कार्तिके॥४५॥

मार्गशीर्षे जलाहारः पौषे गोमूत्रभक्षणम्।
माघे मासि तिलान् शुक्लान् फाल्गुने घृतशर्कराम्॥४६॥

पञ्चगव्यं मधौ मासे वैशाखे पद्मबीजकम्।
ज्येष्ठे घृतं गवां भक्ष्यमाषाढे मधुभोजनम्॥४७॥

यतीनां सर्वदा ह्येतत् व्रतं युक्तं प्रकीर्तितम्।
अन्येषां भोजने नैवानेन वा व्रतकं स्मृतम्॥४८॥

याममात्राऽवशिष्टायां रात्रावुत्थाय सत्वरम्।
प्रातःकृत्यं सुसङ्केपात् कर्तव्यं तन्नरेण वै॥४९॥

तथा माध्याह्निकं कर्म कर्तव्यं प्रातरेव च।
चतुर्थटिकरात्रौ सूर्योदयः स प्रकीर्तितः॥५०॥

एवं कर्मादिकं कृत्वा मां सम्पूज्याल्पमन्नतः।
प्रत्यक्षोदयकाले वै सूर्योपस्थानमाचरेत्॥५१॥

चन्द्रोदयस्य पर्यन्तं शमीमूले जपं जपेत्।
मदीयं मौनिभावेन पश्चात् स्नानं समाचरेत्॥५२॥

सायाह्निकालजं कर्म तत्र कुर्यान्नरोत्तमः।
विधिना पूज्य मां पश्चादर्घ्यदानं समाचरेत्॥५३॥

आदौ तेऽर्घ्यप्रदानं च ततो मेऽर्घ्यनिवेदनम्।
ततः सप्तार्घ्यदानं व्रती चन्द्राय समाचरेत्॥५४॥

ब्राह्मणैः पूजितैर्देवि नरः कुर्याच्च भोजनम्।
मोदकापूपलङ्कपायसादिभिरादरात् ॥५५॥

रात्रौ जागरणं कुर्यान् मदीयकथयान्वितः।
पञ्चम्यामुपचारैः सम्पूजयन् मां प्रयत्नतः॥५६॥

एवं व्रतं नरः कुर्यात् स वै सर्वार्थसिद्धिभाक्।
भविष्यत्यमरैर्मान्योऽन्ते ब्रह्मणि लयं व्रजेत्॥५७॥

यथाऽहं देवतादीनां पूज्यः सर्वाद्यभावतः।
तथा त्वं व्रतजातीनामादिपूज्या भविष्यसि॥५८॥

शुक्लां कृष्णां चतुर्थीं ये करिष्यन्त्यमरादयः।
सर्वव्रतादि भावेषु तेषां सिद्धिर्भविष्यति॥५९॥

एवमुक्तान्तर्दधेऽसौ गणेशो ब्रह्मनायकः।
चतुर्थी भक्तिसंयुक्ताऽभवत्तत्रैव संस्थिता॥६०॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
शुक्लकृष्णचतुर्थीवरदानवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः॥४-२॥

॥ तृतीयोऽध्यायः—प्रतिपदादिव्रत-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

मुद्गल उवाच

ततो गणपतिर्दक्ष ययौ सर्वतिथीः प्रति।
उवाच वृणुत प्राज्ञा वरं यं मनसीप्सितम्॥१॥

श्रुत्वा गणपतेर्वाक्यं प्रणम्य गणनायकम्।
पूजयित्वा च तं स्तुत्वा जगदुत्तिथयः पराः॥२॥

प्रतिपदाद्या उचुः

यदि विघ्नेश्वर स्वामिन् वरदोऽसि गजानन।
किं कर्तव्यं दयासिन्धो अस्माभिर्वद साम्प्रतम्॥३॥

स्वस्वव्यापारजं देवं सामर्थ्यं देहि चाद्भुतम्।
भक्तिं त्वदीयपादाब्जे सर्वं मान्यं त्वया प्रभो॥४॥

तासां वचनमाकर्ण्य जगाद गणनायकः।
ताः शृणु त्वं प्रजानाथ सर्वेषां हितकारकम्॥५॥

गणेश उवाच

मदीया भक्तिरत्यन्तं भविष्यति न संशयः।
भवतीनां महाभागास्तिथयः पुण्यभागिकाः॥६॥

मत्कलांशसमुद्भूता देवास्तान् प्रीणयन्तु वै।
भवतीभिर्युता देवा नराणां प्रीतिदाऽस्तु च॥७॥

सदा वह्निं प्रतिपदि पूजयिष्यन्ति ये नराः।
हुतद्रव्यैश्च हुत्वा तं दुग्धाहारा व्रते रताः॥८॥

उपोषणं करिष्यन्ति तैश्च देवाः सहेश्वराः।
तोषितास्ते सदा तेभ्यो दास्यन्ति मनसीप्सितम्॥९॥

ते मृताः सङ्गमिष्यन्त्यग्निलोके भोगकारकाः।
अग्नितुल्यप्रकाशेन विमानेन विहायसा॥१०॥

चरिष्यन्ति न सन्देहः प्रतिपद्व्रतकारकाः।
ब्रह्मार्पणस्वभावेन गमिष्यन्ति मदात्मनि॥११॥

द्वितीयायां नरो यस्तु पूजयेदश्विनौ शुभौ।
पत्राहारसमायुक्तो रूपवान् जायते किल॥१२॥

इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगानन्ते तल्लोकमाप्नुयात्।
द्वितीयाव्रतकारी स देवमान्यो भविष्यति॥१३॥

ब्रह्मार्पणस्वभावेन द्वितीयाव्रतमाचरेत्।
स स्वानन्दे मदीये वै लीनश्चैव भविष्यति॥१४॥

तृतीयायां महाशक्तिं पूजयेद्भक्तिसंयुतः।
सर्वैः सौभाग्यदैर्द्रव्यैर्लवणाहारवर्जितः॥१५॥

स शक्तिलोकगो भूत्वा भोगयुक्तो भविष्यति।
ब्रह्मार्पणतया सोऽपि मल्लोके चागमिष्यति॥१६॥

पञ्चम्यां नागमुख्यांश्च दुग्धेन स्नापयेन्नरः।
पूजयेत्तान् प्रयत्नेन निरम्लाहारकारकः॥१७॥

स नागलोकगो भूत्वा भोगयुक्तश्चरिष्यति।
 निष्कामेन मदीये वै लोकेऽन्ते आगमिष्यति॥१८॥
 षष्ठ्यां स्कन्दं फलाहारः पूजयेद्भक्तिसंयुतः।
 स्कन्दलोके चरेत् सोऽपि महाभोगपरायणः॥१९॥
 निष्कामभावयुक्तश्चेत् स्वानन्देऽन्ते गमिष्यति।
 शुक्लगत्याः क्रमेणैव सर्वभावनियन्त्रितः॥२०॥
 सप्तम्यामर्चयेत् सूर्यमुपोषणपरायणः।
 स सूर्यलोकमाश्रित्य प्रचरेद्भोगसंयुतः॥२१॥
 निष्कामव्रतकारी चेन् महालयसमुत्थिते।
 स्वानन्दे मे सदेहो वै ब्रह्मभूतो भविष्यति॥२२॥
 अष्टम्यां मातृकानां यः पूजको भावसंयुतः।
 बिल्वाहारसमायुक्तो मातृकालोकगो भवेत्॥२३॥
 मदर्पणस्वभावेन सदा व्रतपरायणः।
 अष्टम्यां सोऽपि मल्लोके गच्छेत् क्रमविनिश्चिते॥२४॥
 नवम्यामेव दुर्गायाः पूजनं यः समाचरेत्।
 पिष्टाशी भोगसंयुक्तोऽन्ते तल्लोकमवाप्नुयात्॥२५॥
 ब्रह्मार्पणतया सोऽपि निजलोके गमिष्यति।
 शुक्लगत्या महाभागो ब्रह्मभूतो न संशयः॥२६॥
 दशम्यां व्रतसंस्थो यो दधिभक्षणसंयुतः।
 दिशां दिगीशकानां वै पूजकस्तत्प्रियो भवेत्॥२७॥
 इह भुक्त्वाऽखिलात् भोगानन्ते तल्लोकमाप्नुयात्।
 निष्कामव्रतभावेन ब्रह्मभूतो भविष्यति॥२८॥
 एकादश्यां नरो भक्षेद्वह्निपक्वविवर्जितम्।
 धनपं पूजयेच्चैव भक्तियुक्तेन चेतसा॥२९॥
 स वै तस्य वसेल्लोके नानाभोगकरः सदा।
 ब्रह्मार्पणतया तद्वद्व्रतं कृत्वा सुखी भवेत्॥३०॥
 विष्णुं सम्पूजयेद्यो वै द्वादश्यां घृतभोजनः।
 स विकुण्ठे वसेन्नित्यं नानाभोगपरायणः॥३१॥
 ब्रह्मार्पणविधानेन व्रतं कुर्याद्यदा नरः।
 महालये मदीये स लोके ब्रह्ममयो भवेत्॥३२॥
 धर्मं त्रयोदशीसंस्थं पूजयेत् क्षीरभोजनः।
 स धर्मलोकगो भूत्वा भुञ्जीत विविधं सुखम्॥३३॥

ब्रह्मार्पणतया येन साधिता चेत् त्रयोदशी।
स स्वानन्दे समागम्य ब्रह्मभूतो भविष्यति॥३४॥

चतुर्दश्यां शिवं यश्च पूजयेद्भक्तिसंयुतः।
उपोषणसमायुक्तो गोधूमान्नेन पारणम्॥३५॥

करिष्यति च कैलासे वासस्तस्य भविष्यति।
निष्कामश्चेत्तदन्ते स मल्लोके मन्मयो भवेत्॥३६॥

पूर्णिमायां देवगणान् देवांश्चद्रमसं तथा।
पूजयेद्भक्तिभावेन चन्द्रलोकं स आप्नुयात्॥३७॥

इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगानन्ते देवान् गमिष्यति।
निष्कामनो मदीये स लोके ब्रह्ममयो भवेत्॥३८॥

उपोषणसमायुक्तोऽर्घ्यदानं यः करिष्यति।
चन्द्राय निशिभुग् वाऽपि सर्वदेवपरायणः॥३९॥

सर्वदेवमयी रम्या पूर्णिमा परिकीर्तिता।
चान्द्री चैव तथा ज्ञेया तिथिः पुण्यप्रदा मता॥४०॥

अमायां तर्पयेद्यो वै पितृन् पितृपरायणः।
उपोषणं वा कुर्वीत स सर्वार्थमवाप्नुयात्॥४१॥

अन्ते पितृमये लोके वसतिस्तस्य सम्भवेत्।
आगमिष्यति निष्कामश्चेत् स्वानन्दे स तल्लये॥४२॥

कृष्णाः शुक्लाः सदा पूज्यास्तिथयो ब्रतकारिणा।
एवं भावयुतेनैव स सर्वार्थमवाप्नुयात्॥४३॥

मत्प्रियास्तिथयः सर्वा भविष्यथ न संशयः।
मत्कलांशयुतैर्देवैः संयुक्ताः प्रभवेत वै॥४४॥

चतुर्थीं ये न कुर्वन्ति तेषां सर्वं निरर्थकम्।
भवदीयव्रते संस्थं भविष्यति न संशयः॥४५॥

अतश्चतुर्थीसंयुक्ताः सदा भवत मानदाः।
तिथयः कालमानेन सर्वपूज्या भविष्यथ॥४६॥

एवमुक्त्वाऽन्तर्दधेऽसौ गणेशो गणवल्लभः।
तथा जातं प्रजानाथ तिथियुक्तव्रतं सदा॥४७॥

चतुर्थीजं च माहात्म्यं तिथीनां यद्विशेषतः।
शृणुयाद्यः पठेद्वाऽपि स सर्वार्थमवाप्नुयात्॥४८॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
प्रतिपदादिब्रतवर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः॥४-३॥

॥ चतुर्थोऽध्यायः—दशरथ-व्रतोपदेशः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

मुद्गल उवाच

अधुना शृणु दक्ष त्वं संवादं तं पुरातनम्।
दशरथस्य राजर्षेर्वसिष्ठस्य महात्मनः॥१॥
येन त्वं तिथिमुख्यायाश्चतुर्थ्या व्रतजे परे।
महिम्नि निपुणोऽत्यन्तं सम्भवेर्ब्रह्मपुत्रक॥२॥
महायशा दशरथो वन्ध्यदोषभयार्दितः।
वसिष्ठं शरणं गत्वा नत्वा पप्रच्छ तं मुनिम्॥३॥

दशरथ उवाच

पुत्रप्राप्त्यर्थमेवं भो वदोपायं महामुने।
शिष्यं मां शाधि भावज्ञ तारयस्व भवार्णवात्॥४॥
ततस्तं मुनिशार्दूल उवाच नृपमुत्तमम्।
कुलदेवं गणेशं ते भजस्व व्रतसंयुतः॥५॥
वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा पुनस्तं प्रणनाम ह।
पप्रच्छ विनयेनैव संयुतः स नृपोत्तमः॥६॥
कीदृशं तद्व्रतं विप्र गणेशस्य महात्मनः।
कृतं केन व्रतं तत्र भवेत् सिद्धिश्च कीदृशी॥७॥
कस्मिन् काले व्रतं कार्यं पूजनं कीदृशं मुने।
वद सर्वं विशेषेण करिष्यामि त्वदाज्ञया॥८॥

वसिष्ठ उवाच

चतुर्थी गणनाथस्य प्रियाऽत्यन्तं नृपोत्तमा।
शुक्ला कृष्णा समाख्याता सर्वसिद्धिप्रदा भवेत्॥९॥
चन्द्रोदये यदा प्राप्ता कृष्णा सैव चतुर्थिका।
सा सङ्कष्टहरा प्रोक्ता चतुर्विधफलप्रदा॥१०॥
चतुर्विधं जगत् सर्वं जानीहि त्वं नृपात्मज।
सङ्कष्टं तत् समाख्यातं बन्धनेन विशेषतः॥११॥
इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगान् सङ्कष्टीकरणानृप।
सर्वसङ्कटहीनः स स्वानन्दे प्रगमिष्यति॥१२॥
यदा चन्द्रोदये भूप चतुर्थी नैव लभ्यते।
प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या सर्वसङ्कटमुक्तये॥१३॥

उभये चन्द्रसंयुक्ता प्राप्ता सा व्रतधारिणी।
तदा स्वेच्छाविहारेण कर्तव्या चन्द्रव्यापिनी॥१४॥

तृतीयायां प्रदोषाच्च चन्द्रस्योदयगा भवेत्।
तदा सैव सदा ग्राह्या परां त्यक्त्वा विशेषतः॥१५॥

शुक्ला सा वरदा प्रोक्ता चतुर्णां नात्र संशयः।
सञ्चिताऽसञ्चितानां वै व्रतकारिजनाय च॥१६॥

धर्मार्थकाममोक्षाद्याश्चत्वारो ये पदार्थकाः।
तान् ददाति गणेशस्य प्रीतिदा सा चतुर्थिका॥१७॥

मध्याह्नव्यापिनी ग्राह्या सदा शुक्लचतुर्थिका।
उभयत्र यदा नाप्ता पूर्वविद्धा मता तिथिः॥१८॥

उभयत्र यदा प्राप्ता भवेत् प्रहरभानुगा।
तृतीया चेत्तदा साऽपि पूर्वविद्धा मता तिथिः॥१९॥

प्रहरादूर्ध्वगा भूप तृतीया सूर्यसंयुता।
तदा पूर्वा परा वाऽपि कार्या सैव चतुर्थिका॥२०॥

चतुर्थीव्रतहीनस्य फलहीनानि भूमिप।
व्रतानि सर्वकालेष्वद्या कार्या सा ततः प्रभो॥२१॥

एतद्व्रतं महाभाग ब्रह्मणाऽऽचरितं पुरा।
व्रतस्यैव प्रभावेण निर्ममे सकलं जगत्॥२२॥

विष्णुना शङ्करेणैव कृतं व्रतमनुत्तमम्।
पालने हरणे देवौ समर्थौ तौ बभूवतुः॥२३॥

योगिभिः शुकमुख्यैश्च कश्यपादिमुनीश्वरैः।
मुनिभिश्च कृतं पूर्वं स्वस्वकार्यार्थसिद्धये॥२४॥

इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगानन्ते स्वानन्दगा बभुः।
नानेन सदृशं विद्धि चतुर्णां साधकं नृप॥२५॥

अन्यैर्नानाविधैरेतत् कृतं वर्णाश्रमस्थितैः।
ते सर्वे ब्रह्मभूता वै ययुः स्वानन्दके पुरे॥२६॥

एतद् व्रतं महीपाल कुरु त्वं भावसंयुतः।
भविताऽसि सपुत्रश्च तथा स्वानन्दगो भवेः॥२७॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
दशरथव्रतोपदेशो नाम चतुर्थोऽध्यायः॥४-४॥

॥ पञ्चमोऽध्यायः—चतुर्थीविवेक-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

ब्रह्मादिभिः कथं विप्र चतुर्थीगं व्रतं कृतम्।
गणनाथप्रियं पूर्णं वद सर्वं प्रविस्तरात्॥१॥

दक्ष उवाच

वद मुद्गल माहात्म्यं चतुर्थ्यास्त्वं प्रविस्तरात्।
श्रुत्वा कथां महारम्यां न तृप्यामि मुनीश्वर॥२॥
दक्षस्य भक्तिसंयुक्तं वाक्यं श्रुत्वा महामुनिः।
जगाद तं विशेषज्ञो मुद्गलः शृणु शौनक॥३॥
वचनं नृपवर्यस्य श्रुत्वा दशरथस्य च।
जगाद तं मुनिश्रेष्ठो वसिष्ठः सर्ववित् प्रभुः॥४॥

वसिष्ठ उवाच

कदाचित् प्रलये वृत्ते नष्टं स्थावरजङ्गमम्।
पञ्चभूतमयं सर्वं व्यवस्थासंयुतं पुरा॥५॥
शून्यवत् सर्वभावेस्तद्धीनं ब्रह्ममयं बभौ।
योगनिद्रा गणेशस्य सैव वेदे प्रकथ्यते॥६॥
पुनः स कस्मिंश्चित्काले वेदवाग्भिः प्रबोधितः।
गणेशो निर्ममे सर्वं तत्त्वैस्तत्त्वप्रधारकः॥७॥
त्रिगुणेभ्यः समुत्पन्ना देवाः पञ्च नृपेश्वरा।
ब्रह्मा विष्णुः शिवः शक्तिः सूर्यः सर्वधरा बभुः॥८॥
तैस्तपश्चरितं घोरमेकाक्षरविधानतः।
तपसा गणनाथस्तु प्रसन्नः प्रबभूव ह॥९॥
हृदये दर्शयामास स्वात्मानं सर्वदं परम्।
तेन ज्ञानयुता जाता देवाः पञ्च नरेश्वरा॥१०॥
तैश्च सम्प्रार्थितो योगी भृशुण्डी सर्वपारगः।
तेन सम्प्रेषिता देवा आययुर्नगरे निजे॥११॥
कर्मभूमौ गणेशस्य क्षेत्रं स्वानन्दवाचकम्।
वेदैः सन्दर्शितं स्थापयामासुस्तत्र विघ्नपम्॥१२॥
यस्मिन् काले च देवेशैः स्थापिता मूर्तिरादरात्।
तस्मिन् काले चतुर्थी सा भाद्री शुक्ला बभूव ह॥१३॥

मध्याह्नसमये संस्था सा मुख्या प्रबभूव ह।
तत आराधितस्तैः स गणराजो विशेषतः॥१४॥

माघमासे सिते पक्षे चतुर्थ्यां राजसत्तमा।
प्रकटोऽभूत् पुरस्तेषां वरदाता गजाननः॥१५॥

वरप्रसादेन तस्य निर्मितं सकलं जगत्।
देवेशैः सा तिथिर्मुख्या बभूव वरदायिनी॥१६॥

ब्रह्मादिभिश्च सर्वेभ्य उपदिष्टा चतुर्थिका।
आदौ काले तथा तत्र ज्येष्ठी मुख्या बभूव सा॥१७॥

ज्येष्ठशुद्धचतुर्थ्यां तद्व्रतदानं कृतं पुरा।
तस्मिन् काले धृता सर्वैः सद्यः सा वरदायिनी॥१८॥

अतो मुख्यत्वमापन्ना ज्येष्ठी माघी च भाद्रिका।
चतुर्थी नृपशार्दूल शुक्लपक्षेषु सर्वदा॥१९॥

तत्र भाद्रपदे मासे चतुर्थी या महामते।
शुक्ला साऽत्यन्तभावेन मुख्या जाताऽद्य भावतः॥२०॥

चतुर्थी समभावेन न किञ्चिद्वर्तते व्रतम्।
अतः किं वर्णनीयं वै तदौपम्यं तदेव च॥२१॥

भाद्रे चतुर्थी या शुक्ला साधिता सा नरेण चेत्।
स द्वादशचतुर्थीसम्भवं पुण्यं समाप्नुयात्॥२२॥

अङ्गारकयुता भूप सा नरेण कृता भवेत्।
चतुर्थी षोडशभवं पुण्यं प्राप्तं न संशयः॥२३॥

नरेण धीमता सा चेद्यदि चन्द्रयुता कृता।
चतुर्थी विंशतिभवं फलं प्राप्तं महामते॥२४॥

यदि स्वातियुता भूप चन्द्रवारेण चेत्कृता।
प्राप्तं चतुर्विंशतिचतुर्थीजं किल पुण्यकम्॥२५॥

माघे शुक्लचतुर्थी सा कृता चेन्नात्र संशयः।
अष्टानां च चतुर्थीनां फलं प्राप्तं नरेण तत्॥२६॥

अङ्गारकयुता चेद्वै साधिता सा नरेण च।
द्वादशानां चतुर्थीनां पुण्यं प्राप्तं व्रतोद्भवम्॥२७॥

ज्येष्ठे शुक्लचतुर्थी यः करोति व्रतधारकः।
चतुश्चतुर्थीजं पुण्यं लभते स नराधिप॥२८॥

अङ्गारकयुता चेद् द्वादशभिः समतां व्रजेत्।
नरेण सा प्रयत्नेन कर्तव्या सर्वदायिका॥२९॥

अन्येषु श्रावणाद्येषु चतुर्थी वरदा कृता।
धर्मार्थकाममोक्षाणां दात्री शास्त्रेषु सम्मतम्॥३०॥

तत्र श्रावणमासे या चतुर्थी वरदा मता।
द्विचतुर्थीभवं पुण्यं ददाति व्रतकारिणे॥३१॥

चतुर्थ्या महिमाऽनन्तोऽशक्यो वर्णयितुं भवेत्।
चतुःपदप्रदा प्रोक्ता सा कथं वर्ण्यते मया॥३२॥

अधुना शृणु राजेन्द्र कृष्णपक्षे समागताम्।
चतुर्थी सर्वदां पुण्यां सङ्कष्टहरिणीं शुभाम्॥३३॥

चतुर्विधं च सङ्कष्टं प्राप्तं सर्वैर्नराधिप।
जन्ममृत्युव्यवस्थाख्यं चतुर्थं कर्मजं फलम्॥३४॥

इत्यादिबहवो भेदाः कथनं नैव शक्यते।
चतुर्विधं जगत् सर्वं पञ्चमं ब्रह्म उच्यते॥३५॥

चतुर्विधं सुसङ्कष्टं व्रतमात्रेण हन्ति या।
सङ्कष्टहरिणी प्रोक्ता चतुर्थी कृष्णपक्षगा॥३६॥

तस्यापि महिमानं कः क्षमो वर्णयितुं भवेत्।
सर्वसिद्धिप्रदायास्तु व्रताचरणमात्रतः॥३७॥

माघमासे कृताऽऽदौ च ब्रह्मणा विश्वयोनिना।
अतः सा मुख्यतां प्राप्ताऽष्टचतुर्थीव्रतैः समा॥३८॥

अङ्गारकयुता तत्र विंशत्या समतां व्रजेत्।
साधिता व्रतभावेन चेन्नरेण नराधिप॥३९॥

श्रावणे या समाख्याता चतुर्थी कृष्णपक्षगा।
चतुश्चतुर्थीतुल्या सा भवत्यत्र न संशयः॥४०॥

ब्रह्मणा चोपदिष्टा वै श्रावणे सा ततोऽधिका।
आदौ देवमुनीन्द्रेभ्यः सर्वसङ्कष्टहरिणी॥४१॥

भाद्रमासे नराधीश चतुर्थी कृष्णपक्षगा।
चतुश्चतुर्थीतुल्या सा शृणु कारणमत्र वै॥४२॥

देवानां गणनाथश्च वरदः सम्बभूव ह।
व्रतमात्रेण तस्मात् सा मुख्या जाता न संशयः॥४३॥

अङ्गारकयुता कुत्र सम्प्राप्ता चेत् सुसिद्धिदा।
द्वादशव्रतजं पुण्यं ददाति व्रतकारिणे॥४४॥

शुक्ला कृष्णा सदा कार्या चतुःपदसुसिद्धये।
अन्यथा सिद्धिहीनानि प्रभवन्ति व्रतानि च॥४५॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
चतुर्थीविवेकवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः॥४-५॥

॥ षष्ठोऽध्यायः—चन्द्रदर्शन-दोष-हरण-चरित-वर्णनम्॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

अङ्गारकयुता स्वामिन् कथं श्रेष्ठा बभूव सा।
तन्मे ब्रूहि विशेषेण संशयोऽत्र महंश्च मे॥१॥

वसिष्ठ उवाच

भरद्वाजात् समुत्पन्नः पृथ्व्यां भौमो महामतिः।
गणानां त्वेतिमन्त्रेण पूजयामास विघ्नपम्॥२॥

तताप स तपो रम्यं ध्यात्वा देवं गजाननम्।
पारिनेराच्च नगरात् पश्चिमे वनसंस्थितः॥३॥

शतवर्षैर्गणाध्यक्षः प्रसन्नस्तं ययौ नृप।
वरं ब्रूहि महाभाग भूमिपुत्रेति सोऽब्रवीत्॥४॥

ततो भौमो गणाधीशं पूजयन् भक्तिभावतः।
स्तुत्वा तं स जगादेति वरं सर्वसुखप्रदम्॥५॥

नरदेहेन युक्तोऽहं तथापि गणनायक।
इच्छामि चामृतं पातुं ग्रहं मां कुरु मानद॥६॥

तव भक्त्येकनिलयं नाम्ना मङ्गलसंज्ञकम्।
ऋणहर्तारमेवं मां प्रभो कुरु धनप्रदम्॥७॥

माघकृष्णचतुर्थ्यां यद्दर्शनं ते मया कृतम्।
मया युक्ता ततो देवी महापुण्यप्रदाऽस्तु सा॥८॥

तथेति गणनाथेन कृतं सर्वं नराधिप।
अतोऽन्नारयुता पुण्या चतुर्थी मुख्यतां गता॥९॥

अधुना चेतिहासं ते कथयामि विशेषतः।
भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां वै न द्रष्टव्यो निशाकरः॥१०॥

तत्र ते कारणं सर्वं कथयामि सविस्तरम्।
येन दोषविहीनस्त्वं गणेशं भजसे नृप॥११॥

एकदा देवसंयुक्तैर्मुनिभिश्चैव निश्चितम्।
गणेशांशसमुद्भूताः पञ्च देवा न संशयः॥१२॥

ते गणेशस्वरूपाद्वै कदा भिन्ना भवन्ति न।
तेषां स्मरणमात्रेण सन्तुष्टो गणनायकः॥१३॥

भविष्यति न सन्देहस्तस्मादादौ मुनीश्वराः।
शिवादीन् पूजयत च तेन सिद्धिमवाप्स्यथ॥१४॥

एवं ज्ञानबलेनाज्ञैः कृतं देवैः सहर्षिभिः।
पञ्चभिर्विष्णुमुख्यैस्तत्तथेति प्रतिपादितम्॥१५॥

ततः सर्वे मुनिगणाश्चक्रुस्ते तादृशीं क्रियाम्।
तथा सिद्धिविहीनास्ते भ्रान्ताः सर्वे बभूविरे॥१६॥

समागता देवगणैः ब्रह्माणं तुष्टुवुर्नृप।
वृत्तान्तं कथयामासुः सोऽपि चिन्तातुरोऽभवत्॥१७॥

सस्मार शिवमुख्यांश्च ब्रह्माणं ते समाययुः।
विष्णुः शिवोऽर्यमा शक्तिस्तेऽपि श्रुत्वा सुविस्मिताः॥१८॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र शब्दः सर्वभयङ्करः।
बभूव तीव्रघोषेण युक्तः प्रलयसूचकः॥१९॥

शब्दं श्रुत्वा भयोद्विग्ना बभूवुः शम्भुमुख्यकाः।
ततोऽकस्मान् महाभीमः पुरुषः प्रकटोऽभवत्॥२०॥

विकरालं च तं दृष्ट्वा मुमूर्च्छुः शङ्करादयः।
मुनयो देवताः केऽपि पलायन्त च मूर्च्छिताः॥२१॥

मुहूर्तमात्रकाले वै गते ब्रह्मादयः सुराः।
सावधाना बभूवुस्तं ददृशुः पुरतः स्थितम्॥२२॥

ततोऽतिभयसंयुक्तास्तुष्टुवुर्गणनायकम् ।
ध्यात्वा हृदि महद्रूपं गजवक्रादिचिह्नितम्॥२३॥

ब्रह्माद्या ऊचुः

नमस्ते गणनाथाय विघ्नानां पतये नमः।
अनाथानां सुनाथाय नमो विघ्ननिवारण॥२४॥

भक्तेभ्यः सर्वदात्रे ते निराकाराय साक्षिणे।
अमेयायाप्रतर्क्याय हेरम्बाय नमो नमः॥२५॥

गजाननाय देवाय शूर्पकर्णाय ते नमः।
महोदराय सर्वेषामादिपूज्याय वै नमः॥२६॥

सर्वादये महादात्रे सर्वपूज्याय वै नमः।
सर्वभावस्थितायैव दुण्डिराजाय ते नमः॥२७॥

स्वानन्दवासिने तुभ्यं योगशान्तिमयाय च।
योगिभ्यो योगदात्रे वै योगानां पतये नमः॥२८॥

सृष्टिकर्त्रे च पात्रे ते सृष्टिहर्त्रे नमो नमः।
गणेशाय गुणानां वै चालकाय नमो नमः॥२९॥

आत्मनेऽनात्मने चैव कारणानां प्रकाशिने।
ब्रह्मेशाय सदानाथ देवपालकरूपिणे॥३०॥

निवारय महाविघ्नं सहसा समुपस्थितम्।
ग्रसिष्यति न चेदण्डमस्मान् वै नात्र संशयः॥३१॥

त्वदीयपादपद्मस्य वयं दासा गजानन।
मरिष्यामो यदा नाथ यशस्तव गतं तदा॥३२॥

अधुना रक्ष देवेश न वयं द्रष्टुमुग्रकम्।
क्षमा गच्छन्ति नः प्राणा रक्ष विघ्नेश रक्ष भोः॥३३॥

एवं संस्तुवतां तेषां पुरः सोऽपि महापुमान्।
गणेशाकाररूपेण बभूव नृपसत्तम॥३४॥

ततस्ते तं प्रणेमुश्च पूजयामासुरादरात्।
मानसीं स्वसुतां तस्मै ददुः सर्वे शिवादयः॥३५॥

सरस्वतीं ददौ ब्रह्मा विष्णुः पुष्टिं च मानसीम्।
योगिनीं शङ्करश्चैव मोहिनीं जगदम्बिका॥३६॥

सञ्जीवनीं ददौ तस्मै भानुः सर्वप्रियङ्करः।
एवं सम्पूज्य विघ्नेशं प्रणतास्ते महीपते॥३७॥

उवाच तान् स उत्थाप्य विघ्नेशो भक्तिभावतः।
विष्णुमुख्यान महेशांश्च मेघगम्भीरनिःस्वनः॥३८॥

श्रीगणेश उवाच

शम्भुमुख्याः शृणुत च देवेन्द्रा मुनिमुख्यकाः।
मदीयांशा भवन्तोऽपि गर्वं मा कुरुत प्रियाः॥३९॥

चराचरं मदीयांशं मद्रहितं न किञ्चन।
तेभ्यः सिद्धिप्रदानार्थं देहधारी भवाम्यहम्॥४०॥

यदि ज्ञानेन मां त्यक्त्वा पूजयेत् तृणरूपकम्।
तेनाऽहं किं महादेवाः पूजितो वदत प्रियाः॥४१॥

तत्रांशो वर्तते किञ्चिन् मदीयस्तत् समा च मे।
तृप्तिर्जाता न सन्देहः पूर्णस्तृप्तो भवामि न॥४२॥

भवन्तोऽपि तथा विप्रैः कलांशाः पूजिता यदि।
 कलांशरूपा मे तृप्तिस्तेन जाता गुणात्मिका॥४३॥
 ब्रह्माण्डे पूजिते पूर्णे न तृप्तोऽहं भवामि च।
 अनन्तानि मदीयेषु ब्रह्माण्डानि स्वलोमसु॥४४॥
 गजवक्रादिचिह्नेन चिह्नितोऽहं महेश्वरः।
 जगद्ब्रह्ममयस्तत्र तिष्ठामि योगशान्तिदः॥४५॥
 तस्य पूजनमात्रेण जगद्ब्रह्म सुपूजितम्।
 अहं तयोश्च योगे वै पूर्णः सम्पूजितो मतः॥४६॥
 मां त्यक्त्वा ज्ञानमोहेन मोहिता मुनिदेवताः।
 भवतां पूजनं चक्रुः सर्वादौ विघ्नसंयुताः॥४७॥
 तत्रापि मदसंयुक्ता भवन्तस्तादृशात्मकाः।
 सिद्धिहीनास्ततो जाताः पुनर्मा कुरुत त्विदम्॥४८॥
 पूर्वस्मिंश्च भवद्विर्वै सेवितो भक्तिसंयुतैः।
 अतःसहामि देवेशा दत्तं वो दर्शनं मया॥४९॥
 कलांशमात्रेण यदि सन्तुष्टोऽहं भवामि चेत्।
 तदा देहधरः कस्मात् स्थास्यामि वदत प्रियाः॥५०॥
 एवमुक्त्वा गणाधीशो विरराम महीपते।
 तेऽपि प्रणम्य विघ्नेशं स्वदोषं प्रक्षमापयन्॥५१॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र चन्द्रः शङ्करभालगः।
 जहास विवृतैर्दन्तैर्गणेशं रूपगर्वितः॥५२॥
 उवाच मोहितोऽत्यन्तं प्रणम्य गणनायकम्।
 गजवक्रयुतं रूपं किं धृतं विकटं प्रभो॥५३॥
 पुनः पुनरुवाचेदं वाक्यं हास्यपरायणः।
 ततस्तं कुपितो देवः शशाप शशलाञ्छनम्॥५४॥
 ये त्वां विलोकयन्ते वै चन्द्र ते पापिनः सदा।
 भवन्तु विघ्नसंयुक्ता मद्वाक्यान्नात्र संशयः॥५५॥
 एवमुक्त्वान्तर्दधेऽसौ गणेशो ब्रह्मनायकः।
 भार्याभिः सहितो भूप चन्द्रश्च मलिनोऽभवत्॥५६॥
 अहङ्कारविहीनास्ते जाताः शम्भवादयः सुराः।
 तदारभ्य महाभाग गाणपत्या विशेषतः॥५७॥
 वेदज्ञाऽहङ्कृतिः पूर्णा ब्रह्मणो हृदि संस्थिता।
 तया मलयुतो ब्रह्मा भवत्येवं पुनः पुनः॥५८॥

सरस्वती सा दत्ता वै गणेशाय महात्मने।
 तथा युक्तः सदा रेमे ब्रह्मणो हृदि विघ्नपः॥५९॥
 हृदि स्थिते गणेशे स कथं मोहयुतो भवेत्।
 सदा तं भजते भक्त्या गाणपत्यस्वभावतः॥६०॥
 सर्वपोषणता तद्विघ्नोर्हृदि समास्थिता।
 तत् सामर्थ्यविमोहेन गर्वं गच्छति केशवः॥६१॥

तां ददौ विघ्नराजाय पुष्टिं विश्वस्य पोषिणीम्।
 तथा युक्तो गणेशानो रेमे विघ्नोः सदा हृदि॥६२॥
 सोऽपि तं भजते नित्यं गाणपत्यविचारवित्।
 हृदिस्थे स कथं मोहं प्राप्नोति नृप विघ्नपे॥६३॥

योगेन मोहहीनत्वं सदा शम्भोर्हृदि प्रभो।
 तेनाहङ्कारभावेन मन्यते किं न शङ्करः॥६४॥

तामेव योगिनीं देवीं हृदिस्थां प्रददौ शिवः।
 गणेशस्तु तथा युक्तो रेमे शम्भोर्हृदि स्थितः॥६५॥

गणेशे हृदि संस्थे स मोहं नैव प्रपद्यते।
 सदा गाणेशको भूत्वा भजते गणनायकम्॥६६॥

वृष्ट्या दानप्रदाने वै करोति स दिवाकरः।
 सर्वेषां जीवनं तेन धृतं कर्ममयं नृप॥६७॥

तदेव हृदये तस्य वर्ततेऽहंस्वभावतः।
 तां सञ्जीवनिकां सूर्यो ददौ विघ्नेश्वराय च॥६८॥

तथा युक्तो गणाधीशः सदा हृदि स खेलति।
 भानोस्तेन रविस्तं स भजतेऽनन्यचेतसा॥६९॥

शक्तिर्हृदयगां देवीं मोहिनीं सर्वमोहिनीम्।
 ददौ विघ्नेश्वरायैव शक्तिभावसमन्विताम्॥७०॥

तथा युक्तो गणेशानस्तस्या हृदि विशेषतः।
 तेन खेलति सा देवी भजते गणनायकम्॥७१॥

इत्यहङ्कारनिर्मुक्ता देवेन्द्रास्ते बभूवुरे।
 गाणपत्यप्रिया जाता भजन्ते विघ्ननायकम्॥७२॥

चित्ते चिन्तामणिः स्थित्वा प्रकृत्या खेलति प्रभुः।
 मिथ्याहङ्कारभावेन बन्धनं प्रतिपद्यते॥७३॥

कर्ता कारयिता देवो गणेशो नात्र संशयः।
 हृदिस्थं तं समर्प्यैव स्वात्मानं सुखिनोऽभवन्॥७४॥

मुद्गल उवाच

श्रुत्वा दशरथो राजा जगाद मुनिसत्तमम्।
चन्द्रस्य का गतिर्जाता तां मे वद महामुने॥७५॥

वसिष्ठ उवाच

गणेशशापसंयुक्तश्चन्द्रः स स्वगृहे गतः।
एकान्ते दुःखसंयुक्तो विचारमकरोद्धृदि॥७६॥
सम्प्रज्ञातस्वरूपश्च देहो गणपतेः स्मृतः।
असम्प्रज्ञातरूपं वै शिरस्तस्य महात्मनः॥७७॥
तयोर्योगे गणेशोऽयं भक्तानुग्रहकारणात्।
देहधारी स्वयं साक्षाद्बभूवात्र न संशयः॥७८॥
वेदेषु कथितं ते यद्रूपं परमयोगदम्।
तत्र ज्ञातं मया देव मोहेनैव गजानन॥७९॥
अपराधं दयासिन्धो क्षम त्वं चित्तगं प्रभो।
एवं क्षमाप्य विघ्नेशं ध्यात्वा लीनो बभूव ह॥८०॥
गङ्गातीरे समागम्य तताप तप उत्तमम्।
अष्टादशाक्षरेणैव तोषयामास विघ्नपम्॥८१॥
चन्द्रे लीने जगत् सर्वं दुःखयुक्तं बभूव ह।
सूर्यस्य तेजसा दग्धं रसहीनं चराचरम्॥८२॥
ततो देवगणैः सर्वैर्भयभीतैः समन्ततः।
शम्भुविष्णुमुखास्तत्र तपस्तेपुः सहेश्वराः॥८३॥
षडक्षरविधानेन ध्यात्वा हृदि गजाननम्।
भक्तियुक्ता नृपश्रेष्ठ तोषयामासुरादरात्॥८४॥
वर्षाणां शतके तत्र गते चन्द्रं गणाधिपः।
आययौ वरदानार्थं तपो बद्धो नृपोत्तम॥८५॥
वर्षेणैकेन देवेशान् ययौ विघ्नाधिपो विभुः।
समकाले च देवेशाश्चन्द्रस्तं तुष्टुवुर्विभुम्॥८६॥
अथर्वशिरसा दुण्डिं तोषयामासुरादरात्।
सन्तुष्टस्तानुवाचेदं गणेशो ब्रह्मनायकः॥८७॥

श्रीगणेश उवाच

वरं वृणुत देवेशाः सन्तुष्टोऽहं ददामि तम्।
यं यमिच्छथ तं तं वै सफलं वः करोम्यहम्॥८८॥

गणेशवचनं श्रुत्वा देवास्तं प्रणिपत्य ते।
कृत्वा करपुटं सर्वे जगुः परमहर्षिताः॥८९॥

देवा ऊचुः

यदि प्रसन्नभावेन वरदोऽसि गजानन।
तदा चन्द्रं सुनिर्दोषं कुरु नाथ नमोऽस्तु ते॥९०॥
स तानुवाच सर्वात्मा भक्त्या सन्तोषितः प्रभुः।
भाद्रशुक्लचतुर्थ्या वै न द्रष्टव्यः सुधाकरः॥९१॥
हास्यं कृतं मदीयं वै तद् दिने तेन देवपाः।
दोषयुक्तो विधुस्तस्मान्नान्यथा मे वचो भवेत्॥९२॥
ततोऽतिहर्षिता देवास्तथेति प्रतिपाद्य ते।
ययुश्चन्द्रं तु सन्द्रष्टुं गणेशेऽन्तर्हिते नृप॥९३॥
चन्द्रो गणपतिं दृष्ट्वा ननाम दण्डवत् क्षितौ।
पूजयामास तं देवं तुष्टाव स कृताञ्जलिः॥९४॥

चन्द्र उवाच

नमस्ते विघ्नपालाय गणेशाय परात्मने।
ब्रह्मेशाय स्वभक्तेभ्यो ब्रह्मभूयप्रदाय ते॥९५॥
अनामयाय सर्वादिपूज्याय तु नमो नमः।
शिवात्मजाय देवाय विष्णुपुत्राय ते नमः॥९६॥
ब्रह्मपुत्राय सूर्यस्य पुत्र ते विघ्नहारिणे।
शक्तिपुत्राय शेषस्य पुत्राय च नमो नमः॥९७॥
सर्वपुत्राय सर्वेषां मात्रे पित्रे नमो नमः।
सर्वेशाय परेशाय परात्परतराय ते॥९८॥
सिद्धिबुद्धिपते तुभ्यं सिद्धिबुद्धिप्रचालक।
हेरम्बाय महेशानां महेशाय नमो नमः॥९९॥
स्रष्टे पात्रे च संहर्त्रे परमात्मस्वरूपिणे।
सर्वेभ्यो वरदात्रे तेऽनादिसिद्धाय भो नमः॥१००॥
क्षमापराधं देवेश त्वन्मायामोहधारिणः।
शरणं ते प्रसन्नस्य रक्ष मां महतो भयात्॥१०१॥
मां दृष्ट्वा हर्षसम्पन्ना अभवन् देवतादयः।
अधुना मां निरीक्ष्यैव दोषयुक्ता भयातुराः॥१०२॥

अतो मां नैव पश्यन्ति पापिनां पापरूपिणम्।
निर्दोषं कुरु विघ्नेश करुणालय ते नमः॥१०३॥

सर्वदा दर्शनं ते वै ममास्तां विघ्नवारण।
तेनाऽहं कृतकृत्यश्च भवेयं योगिसम्मतः॥१०४॥

ततोऽतिभक्तिसंयुक्तं नृत्यन्तं देवसन्निधौ।
रोमाश्चाश्रुसमायुक्तं दृष्ट्वा दुण्डिर्जगाद तम्॥१०५॥

श्रीगणेश उवाच

त्वया कृतमिदं स्तोत्रं मम प्रीतिविवर्धनम्।
अपराधाननन्तांश्च सहे तेऽनेन निश्चितम्॥१०६॥

सर्वसिद्धिप्रदं पूर्णं भविष्यति विशेषतः।
पठतां शृण्वतां चैव नानासुखकारकं भवेत्॥१०७॥

यथापूर्वं स्थितश्चन्द्र तादृशो भव नित्यदा।
यस्मिन् दिने कृतं हास्यं तत्र दोषयुतो भवेः॥१०८॥

ललाटे भूषणं मे त्वं भव सेवापरायणः।
चतुर्थ्यां कृष्णपक्षस्य व्रते ते पूजनं भवेत्॥१०९॥

मां पूजयित्वा तारेश अर्घ्यं यस्ते प्रदास्यति।
तस्य सिद्धिर्भवेत् पूर्णा व्रतजा नान्यथा क्वचित्॥११०॥

द्वितीयायां च सायाह्ने त्वया प्राप्तोऽहमादरात्।
अतः शुक्लद्वितीयायां नमस्यो मानवैर्भव॥१११॥

द्वितीयायां प्रयत्नेन त्वां नमस्यन्ति मानवाः।
मासगं दुःखमुत्सृज्य क्वचित् तिष्ठति नान्यथा॥११२॥

एवमुक्त्वाऽन्तर्दधेऽसौ गणेशश्चन्द्रपूजितः।
तस्मिन् काले च देवेशा देवास्तत्र समाययुः॥११३॥

मानयामास सम्पूज्य चन्द्रस्तांस्तैः समन्वितः।
गणेशं ब्राह्मणैः सार्धं संस्थाप्यापूजयत् प्रभुम्॥११४॥

गणेशभालसंस्थानं प्राप्तं चन्द्रेण यत्र वै।
भालचन्द्रं गणेशानं वदन्ति तत्र संस्थितम्॥११५॥

देवैः सम्पूजितस्तत्र ब्राह्मणैर्गणनायकः।
प्रगृह्य चन्द्रं निर्दोषं ततः स्वर्गं ययुः सुराः॥११६॥

चन्द्रः स्वांशस्वरूपेण स्वर्गे तिष्ठति भूमिप।
पूर्णरूपेण विघ्नेशं सेवते नित्यमादरात्॥११७॥

गङ्गातीरे निवासं स चकारात्रिसमुद्रवः।
विधुश्च भालचन्द्रं तं सेवते भक्तितत्परः॥११८॥

अथ कस्मिंश्च समये देवैः सम्प्रार्थितो हरिः।
यादवेषु समुत्पन्नो वासुदेवो बभूव ह॥११९॥

अज्ञानेन विधोस्तेन दर्शनं प्रकृतं नृप।
भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां तु सदोषः स बभूव ह॥१२०॥

अन्तर्ज्ञानं गतं तस्य नरतुल्यो बभूव सः।
तथापि विघ्नसंयुक्तो हरिस्तच्छृणु भूमिप॥१२१॥

सत्राजिन्नाम राजर्षिर्यादवेषु बभूव वै।
तेन सूर्यतपस्तप्तं दारुणं शतवत्सरम्॥१२२॥

सूर्येण स्वगले संस्थो मणिर्दत्तः स्यमन्तकः।
सत्राजिते स तद्रत्नं गले भक्त्या बबन्ध ह॥१२३॥

नित्यं सुवर्णभाराणामष्टौ स्रवति सन्मणिः।
सूर्यतेजःसमानश्चाऽशोभयद्यदुनन्दनम् ॥१२४॥

द्वारकायां स्थितं तं स सूर्यभक्तिपरायणम्।
शुचिभावेन रत्नं सोऽपूजयत्तान्नरन्तरम्॥१२५॥

ततो बहुगते काले कृष्णो दोषयुतोऽभवत्।
तस्य बुद्धिः समुत्पन्ना मणेः सङ्ग्रहणे नृप॥१२६॥

सभायां संस्थितः कृष्णः स सत्राजितमाह्वयत्।
आगतं तमुवाचाऽसौ विनयेन समन्वितः॥१२७॥

श्रीकृष्ण उवाच

उग्रसेनश्च सर्वेषां यादवानां महामते।
राजाऽस्माभिः कृतस्तं ते यादवाः पूजयन्ति भोः॥१२८॥

अस्माभिर्दिग्जये प्राप्तमुग्रसेनाय यादव।
दत्तं श्रेष्ठं तथा त्वं तं मणिं देहि स्यमन्तकम्॥१२९॥

सुवर्णं मणिसम्भूतं गृहाण त्वं तु नित्यदा।
शोभार्थं कण्ठगं तात मणिं कुरु नृपस्य तम्॥१३०॥

एवमुक्तः स सत्राजितमुवाच समन्युना।
प्रसेनाय मया दत्तः स मे नैव ददाति तम्॥१३१॥

एवमुक्त्वा गृहं गत्वा स्वानुजाय ददौ मणिम्।
प्रसेनाय स्ववृत्तान्तं कथयामास विस्तरात्॥१३२॥

ततः कदाचित् कृष्णेन सहिता यदुनन्दनाः।
मृगयार्थं वने राजन् जग्मुर्हर्षसमन्विताः॥१३३॥

तत्राशुचिस्वभावेन प्रसेनस्तं मणिं परम्।
बबन्ध स्वगले सोऽपि तैः सह प्रययौ वनम्॥१३४॥

अशुचित्वस्य दोषेण सिंहकस्तं प्रसेनकम्।
साश्वं हत्वाऽऽगृह्य मणिं ययौ स्थानं स्वकं महान्॥१३५॥

ततस्तं जाम्बवान् हत्वा गृह्य सिंहं मणिं ययौ।
स्थानं पुत्र्या मणिं हस्ते तं ददौ स महाबलः॥१३६॥

तव भर्ता सुते यो वै भविष्यति मणिं परम्।
तस्मै दास्यामि भावेन त्वदीयोऽयं मणिः स्मृतः॥१३७॥

सायाहे यादवाः सर्वे आगताः स्वस्वमन्दिरे।
प्रसेनेन विहीनास्ते सत्राजित् क्रोधमादधे॥१३८॥

अहो कृष्णेन मे भ्राता संहतो नात्र संशयः।
मणिलोभवशेनाऽपि पापिना पापचेतसा॥१३९॥

ततो लोकाः पुरे संस्थाः सत्यमामानयंस्तु ते।
उग्रसेनादयः सर्वे कृष्णं न्यभर्त्सयन्प॥१४०॥

ततः कृष्णश्च दुःखार्तः स ध्यानेनावलोकयन्।
नरवन्न बुबोधाऽपि स दोषो वसुदेवजः॥१४१॥

ततोऽतिदुःखितो भूत्वा विचारं देवकीसुतः।
चकारान्तरजं ज्ञानं क्व गतं मम साम्प्रतम्॥१४२॥

नरतुल्यः कथं जातः कारणं नात्र वेद्मि वै।
देहत्यागं करिष्यामि वृथा लाञ्छनकारणात्॥१४३॥

ततः सभां समागम्याऽऽगृह्य यादवमुख्यकान्।
वनं ययौ प्रसेनस्य निश्चयार्थं महाद्युतिः॥१४४॥

पादमार्गं प्रसेनस्य ते सङ्गृह्य महावने।
गतास्तत्र मृतं साश्वं प्रसेनं ददृशुर्नराः॥१४५॥

सिंहेन संहतं दृष्ट्वा मणिहीनं तु यादवाः।
पुरतस्ते ययुः सर्वे सिंहमार्गप्रधारिणः॥१४६॥

ततो महावने सिंहमृक्षेण प्रहतं पुनः।
ददृशुर्न मणिं तत्र लेभिरे भयसङ्कुलाः॥१४७॥

ऋक्षपादं तथाऽऽगृह्य ययुर्यादवमुख्यकाः।
महावने बिले घोरे गतमृक्षमलोकयन्॥१४८॥

ततस्तांस्तत्र संस्थाप्य कृष्णः परपुरञ्जयः।
बिले सम्प्रविवेशाऽथ लाञ्छनस्यापनोदनात्॥१४९॥

बिले योजनमात्रं स गत्वा तत्र ददर्श ह।
प्रकाशयुक्तं संस्थानं शोभमानं सुविस्तरम्॥१५०॥

दोलायां संस्थितं वीक्ष्य मणिं कृष्णो जहर्ष च।
तत्र सुप्तं शिशुं दृष्ट्वा शनैरागात् स यादवः॥१५१॥

ततोऽकस्माज्जाम्बवतो बहिः पुत्री समाययौ।
अपूर्वं पुरुषं दृष्ट्वा चुक्रोश भयसङ्कुला॥१५२॥

ततो जाम्बवता राजन् श्रुतं पुत्र्याः प्ररोदनम्।
आययौ च स तं दृष्ट्वा युयुधे विष्णुना स्वयम्॥१५३॥

गतास्तयोरेकविंशतिघस्रास्तु प्रयुध्यतोः।
यादवा जग्मिरे सर्वे बहिःस्था अष्टमे दिने॥१५४॥

द्वारकायां स्ववृत्तान्तं कथयन्ति स्म विह्वलाः।
दिवसाः सप्त तत्रैव किलास्माकं गता बहिः॥१५५॥

तथापि विवरात् कृष्णो न बहिश्च समागतः।
मृतो वा जीवितो वा स ज्ञायते किं न यादवः॥१५६॥

वसुदेवादयः श्रुत्वा सस्त्रीका नृप दुःखिताः।
उग्रसेनादयः सर्वे रुरुदुर्दुःखकर्षिताः॥१५७॥

परेऽस्माकं विशेषेण शत्रवः संस्थिता अहो।
जरासन्धादयश्चान्ये किं भविष्यति यादवाः॥१५८॥

हीनाः कृष्णेन सञ्जाता अधुना नात्र संशयः।
द्विषद्भिः संहताः सर्वे मरिष्यामः सपक्षकाः॥१५९॥

ततो रामेण ते सर्वे सान्त्विता बहुलोक्तिभिः।
निःश्वस्य संस्थिता भूप दुःखयुक्ता भयाऽऽतुराः॥१६०॥

सत्राजितं निनिन्दुस्ते व्यर्थलाञ्छनदं तदा।
सोऽपि दुःखसमायुक्तो बभूव भयसङ्कुलः॥१६१॥

अथ तं जाम्बवान् कृष्णमुवाच घननिःस्वनः।
कस्त्वं वीर महातेजा योधयन्नसि मां वद॥१६२॥

ततस्तं प्रत्युवाचेदं कृष्णो वचनमुत्तमम्।
यदुवंशभवं कृष्णं मां जानीहि महामते॥१६३॥

श्रुत्वा खेदसमायुक्तो जाम्बवांस्तं ननाम वै।
रामेणोक्तं वचो रम्यं स त्वं विष्णुः समागतः॥१६४॥

अहं दासस्त्वदीयो वै क्षमस्व करुणानिधे।
अज्ञानाच्छक्तिगर्वेणापराधं युद्धजं च मे॥१६५॥

स्तुतः सम्पूजितस्तेन कृष्णो वृत्तान्तमादरात्।
अगदत्तं ततः श्रुत्वा कन्यायुक्तं मणिं ददौ॥१६६॥

गृहीत्वा सन्नियं कृष्णो द्वारकायां समागतः।
आगतं कृष्णमालोक्य हर्षयुक्ता बभूविरै॥१६७॥

यादवैश्च ततः कृष्णः समानाय्य महामणिम्।
सत्राजिते ददौ तत्र सर्वेषां पश्यतां नृप॥१६८॥

सत्राजिन् मनसाऽत्यन्तं निन्दयामास तां तनुम्।
भयभीतः स कृष्णस्य विरोधेन महायशाः॥१६९॥

सत्यभामां ददौ तस्मै मणियुक्तां महात्मने।
कृष्णाय स उवाचेदं श्वशुरो विनयान्वितः॥१७०॥

सूर्यभक्तियुतस्त्वं वै मणिं रक्ष महामते।
दौहित्रास्ते भविष्यन्ति ग्रहीष्यन्ति मणिं च ते॥१७१॥

तथेति यादवेनैव कृतं सत्राजिता नृप।
एतस्मिन्नन्तरे तत्र वृत्तान्तो यादवैः श्रुतः॥१७२॥

लाक्षागृहेषु सन्दग्धाः कुन्त्या युक्ताश्च पाण्डवाः।
पुरोचनेन तज् ज्ञात्वा रुरुदुर्यादवा बहु॥१७३॥

रामेण हस्तिनापुर्यां कृष्णः सद्यो जगाम ह।
धृतराष्ट्रादिभिः सोऽपि रुरोद शोकसङ्कुलः॥१७४॥

शतधन्वा ततोऽक्रूरः कृतवर्मा च यादवः।
मिलिताः क्रोधसंयुक्ता विचारं चक्रुरादरात्॥१७५॥

सत्राजिता वयं सर्वे कन्यार्थं संवृताः पुरा।
अस्मान् सन्त्यज्य कृष्णाय ददौ कन्यां सुरूपिणीम्॥१७६॥

कृष्णः पाण्डवशोकार्तोऽभवत् तत्रैव संस्थितः।
स रामो निश्चयतः कार्यं कर्तव्यं तत् त्रिभिः किल॥१७७॥

हत्वा सत्राजितं सुप्तं मणिर्ग्राह्यो न संशयः।
एवं निश्चित्य रात्रौ तं शतधन्वा जगाम ह॥१७८॥

सत्राजितं स हत्वा वै मणिं जग्राह दारुणः।
संस्थाप्य तैलद्रोण्यां तं कृष्णं सत्याययो ततः॥१७९॥

श्वशुरं स हतं श्रुत्वा रामेण सहसा गतम्।
कृष्णं ज्ञात्वा रोषितं शतधन्वाऽक्रूरमाययौ॥१८०॥

अक्रूरेण समात्यक्तः कृतवर्माणमाययौ।
तेनापि न धृतः पक्षः पुनः सोऽक्रूरमाययौ॥१८१॥

मणिं तत्रैव निक्षिप्य पपाल भयसङ्कुलः।
शतयोजनगाऽश्विन्यां समारुह्य नृपात्मज॥१८२॥

पलायमानं विज्ञाय कृष्णः सङ्कर्षणान्वितः।
रथमारुह्य वेगेन तमनु प्रययौ तदा॥१८३॥

योजनानां शतं गत्वा ममार ह पुरोऽश्विनी।
शतधन्वा भयैर्युक्तः पलायत पदा ततः॥१८४॥

पदातिनं च तं ज्ञात्वा कृष्णोऽधावत् सुसत्वरः।
पदातिर्बलभद्रे स रथं त्यक्त्वा महाद्युतिः॥१८५॥

ततश्चक्रेण कृष्णेन हतस्तत्र पपात ह।
शतधन्वा तेन तस्मिन् न दृष्टो मणिरुत्तमः॥१८६॥

ततः शोकसमायुक्तो बलभद्रमुवाच ह।
शतधन्वा हतो हीनो मणिना तत्र मानद॥१८७॥

उवाच कोपयुक्तस्तं स ततो रोहिणीसुतः।
मणिस्त्वया सुसङ्गुप्तो मिथ्या वाक् त्वं महाखल॥१८८॥

अग्रजाय प्रदातव्यस्तदर्थं मणिरादरात्।
कृतं त्वया महालोभिन् कर्म साधु जुगुप्सितम्॥१८९॥

ततस्तं विनयेनैव सान्त्वयामास केशवः।
द्विजदेवगवां ते मे शपथो न कृतं मया॥१९०॥

तं तिरस्कृत्य वेगेन त्यक्त्वा रामो जगाम ह।
विदर्भ राजनीतिज्ञं स्वमित्रं नृपतिं तदा॥१९१॥

ततोऽतिदुःखसंयुक्तः कृष्णः परमदारुणम्।
रुरोद बलभद्रं स स्मृत्वा स्मृत्वा विशेषतः॥१९२॥

ज्ञानदृष्ट्या स कृष्णेन मणिर्नाप्तो महीपते।
 ततोऽतिदुःखितो भूत्वा रुरोद च पुनः पुनः॥१९३॥
 अहो ज्ञानं मदीयं यद्गतं कुत्र विशेषतः।
 नरतुल्यः कृतः केन धिङ् मे जीवितकं किल॥१९४॥
 रथसंस्थः समायातो द्वारकायां महायशाः।
 लोकवृत्तान्तमुग्रं स कथयामास विस्तरात्॥१९५॥
 ततो यादवमुख्यैः स भर्त्सितोऽतिविशेषतः।
 कृष्णः सत्राजितः कर्म चकारोत्तरकं नृप॥१९६॥
 देशे देशे नृपाद्याश्च जनाः कृष्णं विशेषतः।
 निनिन्दुः कर्म कृष्णेन किं कृतं दुष्टबुद्धिना॥१९७॥
 समर्थं बलभद्रं योऽत्यज्येष्टं सुदुर्मतिः।
 मणिलोभी महापापी विश्वास्यो नैव केनचित्॥१९८॥
 द्वारकायां जनाः सर्वे तं कृष्णं न प्रमेनिरे।
 त्यक्तः सर्वैस्तथा कृष्णः शुशोच परमव्यथः॥१९९॥
 अस्थित्वचासमायुक्तं सदा स्वगृहसंस्थितम्।
 नारदस्तं समालोच्याययौ दृष्ट्वा सुविस्मितः॥२००॥
 तं प्रणम्य महात्मानं कृष्णः परमदुःखितः।
 उवाच भावभक्त्या वै कृताञ्जलिपुटः शनैः॥२०१॥

श्रीकृष्ण उवाच

सर्वैः सन्त्याजितो दुःखी गृहे नित्यं वसाम्यहम्।
 तत्र ते दर्शनं स्वामिन्नभवत् भाग्ययोगतः॥२०२॥
 ततस्तं नारदः प्राह किमर्थं त्यज्यसे वद।
 एवं पृष्टः पुनः प्राह वृत्तान्तं सर्वमञ्जसा॥२०३॥
 श्रुत्वा वृत्तान्तमुग्रं वै ध्यानेनालोक्य नारदः।
 देहत्यागे समुद्योगं कुर्वन्तं तमुवाच ह॥२०४॥

नारद उवाच

भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां च त्वया चन्द्रो विलोकितः।
 शतोऽसौ विघ्नराजेन तेन सन्दुःखितो भवान्॥२०५॥
 देहत्यागं महाबुद्धे मा कुरुष्व विशेषतः।
 गणेशं भज भावेन सङ्कष्टीव्रतसंयुतम्॥२०६॥

मिथ्याऽपवादशून्यस्त्वं भविष्यसि न चान्यथा।
 सज्ञानश्च समर्थेशस्तस्मात् तं शरणं ब्रज॥२०७॥
 एवमुक्त्वा महायोगी नारदः प्रययौ ततः।
 गणेशगानसंयुक्तो वीणावादनलालसः॥२०८॥
 ततः कृष्णः प्रहर्षेण युक्तो विघ्नेशमादरात्।
 अभजद् ध्यानमार्गज्ञो ध्यानेनोग्रेण भूमिप॥२०९॥
 एकाक्षरेण मन्त्रेणापूजयन्नित्यमेव तम्।
 ब्रतं चकार स ततः सङ्कष्टीसंज्ञमुत्तमम्॥२१०॥
 रात्रावेकान्तसंस्थं तं ध्याननिष्ठं जनार्दनम्।
 निश्चलं गणराजः स ययौ भक्तं सुखप्रदः॥२११॥
 बोधयामास तं कृष्णं गणेशो ब्रह्मनायकः।
 तमुत्थाय ननामाऽसौ पूजयामास चादरात्॥२१२॥
 पुनः प्रणम्य तुष्टाव विघ्नेशं सामगेन सः।
 स्तोत्रेणाष्टकसंज्ञेन नाम्ना तं प्रननर्त ह॥२१३॥
 सरोमाश्रं गणेशानः कृष्णं दृष्ट्वा जगाद ह।
 वरं वरय मत्तस्त्वं दास्यामि हृदि वाञ्छितम्॥२१४॥
 गणेशवचनं श्रुत्वा तं जगाद महायशाः।
 कृष्णो भक्त्या समायुक्तो वचनं खेदसंयुतः॥२१५॥
श्रीकृष्ण उवाच
 यदि तुष्टोऽसि विघ्नेश वरदोऽसि विशेषतः।
 तदा ते भक्तिमुग्रां मे देहि ह्यव्यभिचारिणीम्॥२१६॥
 भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां ये चन्द्रं पश्यति विघ्नपा।
 ते शापदुःखहीना वै भवन्तु कृपया च ते॥२१७॥
 अहं चासन्नमरणजनवज्ज्ञानवर्जितः।
 प्रकृतोऽन्यस्य का वार्ता प्रार्थयामि ततः प्रभो॥२१८॥
 जगाद गणनाथः स ततस्तं भक्तिमोहितः।
 मम भक्तिर्दृढा कृष्ण भविष्यति च तेऽनघ॥२१९॥
 स्यमन्तकस्य माहात्म्यं त्वदीयं लाञ्छनप्रदम्।
 वरदानं मदीयं च यः शृणोति जनार्दन॥२२०॥
 पठेत्तु भावयुक्तश्चेन् मां धृत्वा हृदये हरे।
 स एव दोषसंहीनो भवत्वत्र न संशयः॥२२१॥

एवमुक्त्वा गणेशानः कृष्णं भक्तिपरायणम्।
अन्तर्धानं चकाराऽसौ कृष्णस्तत्र समास्थितः॥२२२॥

सम्पूर्णं जागरं कृत्वा पञ्चम्यां नियतः प्रभुः।
पूजयित्वा गणेशानं ददौ दानं विशेषतः॥२२३॥

गणेशकृपया तस्याऽन्तर्ज्ञानं सम्बभूव ह।
ग्रहणं च मणस्तेन ज्ञातमक्रूरकारितम्॥२२४॥

सभायां स समागम्याक्रूरं तत्राजुहाव च।
तं प्रणम्य महाभागमुवाच हास्यसंयुतः॥२२५॥

मणिश्च तात सन्त्यक्तो गेहे ते शतधन्वना।
बलभद्रार्थमद्य त्वं मणिं दर्शय मानद॥२२६॥

ततोऽक्रूरेण चानीतो मणिस्तत्र सुसंसदि।
दृष्ट्वोग्रसेनमुख्यास्ते प्रशशंसुर्जनार्दनम्॥२२७॥

अक्रूरश्च विदर्भं तं गत्वा हलधरं प्रभुम्।
मणिं दत्त्वा समानीय सभायां संस्थितोऽभवत्॥२२८॥

समागतं महावीरमनमत् केशवः पुनः।
सर्वे हर्षयुता जाता द्वारकावासिनस्ततः॥२२९॥

निर्दोषं वासुदेवं ते मानयामासुरादरात्।
राजानः सुहृदः सर्वे नानादेशनिवासिनः॥२३०॥

सर्वेषां हृदि संस्थोऽयं गणेशो बुद्धिनायकः।
तस्यैव कृपया राजन् भवेत् किं किं सुदुर्लभम्॥२३१॥

अतो भाद्रचतुर्थ्यां वै न द्रष्टव्यः कदाचन।
चन्द्रः कदाचित् दृष्टश्चेदिदं श्रोतव्यमादरात्॥२३२॥

तेन दोषविहीनश्च जायते नात्र संशयः।
अन्यथा भ्रष्टभावेन नारकी स नरो भवेत्॥२३३॥

स्यमन्तकमणेश्चित्रं चरितं कथितं परम्।
चन्द्रदर्शनजं दोषं हरति श्रवणेन च॥२३४॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
भाद्रशुक्लचतुर्थी चन्द्रदर्शनदोषहरणचरितवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः॥४-६॥

॥ सप्तमोऽध्यायः—भाद्रपद-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

श्रुतं मया महाख्यानं त्वत्तो वेदविदांवर।
चतुर्थ्योरुभयोः सारं माहात्म्येन समन्वितम्॥१॥
तथापि वद मे ब्रह्मन् पृथक् व्रतसमुद्भवम्।
चरित्रं विस्तरेणैव केन केन कृतं पुरा॥२॥
कीदृशी चाऽभवत् सिद्धिः केन प्राप्तो गजाननः।
श्रुत्वा व्रतस्य माहात्म्यं यामि नो तृप्तिमादरात्॥३॥

मुद्रल उवाच

एवं पृष्टो महायोगी वसिष्ठः परमार्थवित्।
जगाद तं प्रजानाथ शृणु तत् सुखदं परम्॥४॥

वसिष्ठ उवाच

आदौ शम्भ्वादिभिश्चैतत् कृतं व्रतमनुत्तमम्।
कृष्णशुक्लचतुर्थ्यां यदुपोषणपरायणैः॥५॥
ततः स्वायम्भुवाद्यैश्च कृतं सर्वार्थसिद्धिदम्।
ततो मुनिगणैः सर्वैरन्यैर्वर्णस्थजन्तुभिः॥६॥
अधुनाऽहं पृथक्तेन कथयामि व्रतोद्भवम्।
माहात्म्यं सर्वदं पुण्यं सङ्क्षेपेण शृणुष्व तत्॥७॥
पुरा दौष्यन्तिको नाम भरतः सम्बभूव ह।
तेजस्वी वीरमुख्येशः शस्त्रास्त्रज्ञः प्रतापवान्॥८॥
जित्वा भूमण्डलं सर्वं सार्वभौमो बभूव ह।
सप्तद्वीपवर्ती पृथ्वीमपालद्धर्मसंयुतः॥९॥
तद्देशे दैवयोगेन ह्यनावृष्टिः सुदारुणा।
बभूव सर्वलोकास्ते भयभीता बभूविरै॥१०॥
चराचरं व्यथायुक्तं दृष्ट्वा राजा महायशाः।
कण्वं मुनिवरं शान्तं ययौ शरणमादरात्॥११॥
तं प्रणम्य महात्मानं पूजयामास भक्तितः।
कृत्वा करपुटं तस्याऽग्रे स्थितो भरतोऽभवत्॥१२॥
तमुवाच महायोगी गाणपत्यप्रियः सदा।
कण्वो वेदार्थसन्निष्ठो भरतं राजसत्तमम्॥१३॥

कण्व उवाच

किमर्थमागतो राजन् कुशलं ते महामते।
 अस्ति देशादिभावेषु तिष्ठ त्वं चासनोत्तमे॥१४॥
 कण्वस्य वचनं श्रुत्वा हर्षयुक्तो महीपतिः।
 मुनिदत्ते विवेशासावासने स कृताञ्जलिः॥१५॥
 उवाच तं महात्मानं कण्वं वेदविदां वरम्।
 भरतो राजनीतिज्ञो भक्तियुक्तो विशेषतः॥१६॥

भरत उवाच

त्वत्प्रसादेन योगीन्द्र कुशलं मे प्रवर्तते।
 दैवयोगेन तदपि दुःखितोऽहं समागतः॥१७॥
 नित्यं स्वधर्मयुक्तेन मया सम्पालिता मही।
 देवव्रतातिथिप्राज्ञप्रीत्यर्थं योगिसत्तम॥१८॥
 वर्णाश्रमाचारयुता जनाः सर्वे भवन्ति च।
 तथापि पापजं दुःखं सम्प्राप्तं तन्न वेद्म्यहम्॥१९॥
 अनावृष्टिश्च सम्भूता प्रभो सर्वत्र दुःखदा।
 चराचरं भयोद्विग्नं बभूव रसहीनतः॥२०॥
 तदर्थं त्वां महायोगिन्नागतोऽहं विशेषतः।
 त्वद्दर्शनजपुण्येन सफलो मे भवोऽभवत्॥२१॥
 अधुना ब्रूहि पापस्य स्वरूपं तन्निहन्म्यहम्।
 येन वृष्टिर्भवेत् पूर्णा तथा कुरुष्व मानद॥२२॥
 ततस्तं नृपशार्दूलमुवाच मुनिसत्तमः।
 कण्वः श्रुत्वा च वृत्तान्तं दयायुक्तः स्वभावतः॥२३॥

कण्व उवाच

शृणु राजन् महत् पापं तव राज्ये प्रवर्तितम्।
 तेनाऽवृष्टिभवं दुःखं प्रादुर्भूतं न संशयः॥२४॥
 चतुःपदविहीनं ते राज्यं भवति निश्चितम्।
 जनैः सर्वैः सुशीलैश्च पापं घोरं कृतं महत्॥२५॥
 त्वं पापशीलभावेन वर्तसे जनवत्सल।
 धर्मार्थकाममोक्षैश्च हीनोऽसि पुरुषाधम॥२६॥
 चतुर्थीसम्भवं तात व्रतं सर्वार्थसिद्धिदम्।
 कार्ष्णं शौक्लं सुविख्यातं भ्रष्टं राज्येऽभवन्नृप॥२७॥

चतुर्विधं जगत्सर्वं स्थूलसूक्ष्मादिभेदतः।

सङ्कष्टं यत्तदेव त्वं जानीहि नृपनायक॥२८॥

चतुर्विधं च सङ्कष्टं हरति व्रतकारिणः।

सा सङ्कष्टचतुर्थी वै कृष्णा ते कथिता मया॥२९॥

चतुर्विधं या ददाति सा शुक्ला वरदा मता।

सञ्चितं नास्ति चेद्राजन् व्रतकारिजनाय वै॥३०॥

चतुर्थीजं स माहात्म्यं कथयामास विस्तरात्।

कण्वस्तद्भरतायैव स्वशिष्याय विशेषतः॥३१॥

व्रतानि वै निष्फलानि चतुर्थीहीनकानि चेत्।

ज्ञात्वा प्रणम्य तं राजोवाच हर्षसमन्वितः॥३२॥

भरत उवाच

स्वामिन् वद गणेशस्य माहात्म्यं सर्वसिद्धिदम्।

एतादृशं व्रतं यस्य तं भजिष्यामि नित्यदा॥३३॥

कण्व उवाच

शृणु राजन् गणेशस्य माहात्म्यं सर्वदं परम्।

ऋतुना कथितं मे यद्ब्रह्मपुत्रेण धीमता॥३४॥

एकदाऽहं तपोयुक्तस्तिष्ठामि स्वाश्रमे पुरा।

वायुमात्राशनो भूत्वा तपामि स्म तपो महत्॥३५॥

मदीयतपसा सर्वं व्याप्तमासीन्नराधिप।

तथापि योगमास्थाय संस्थितोऽहं विशेषतः॥३६॥

ततः प्रजापतिः साक्षादाश्रमे मे समागतः।

ऋतुर्योगीन्द्रवन्द्यो यो गाणपत्यो महायशाः॥३७॥

तं प्रणम्य महात्मानं पूजयित्वा पुरः स्थितम्।

कृताञ्जलिं मामुवाच स तथा भक्तवत्सलः॥३८॥

ऋतुरुवाच

वत्स तिष्ठस्व मे दत्त आसने किं महामते।

इच्छा ते वद मां तात करिष्यामि हि तं च ते॥३९॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हर्षितोऽहं नराधिप।

आसने समुपावेश्यावदत्तं विनयान्वितः॥४०॥

कण्व उवाच

तव दर्शनमात्रेण कृतकृत्योऽस्मि साम्प्रतम्।

तथापि शान्तिदं योगं वद पूर्णं दयानिधे॥४१॥

ऋतुरुवाच

सम्यक् पृष्टं त्वया वत्स श्रेष्ठाच्छ्रेष्ठतमं महत्।
 कथयामि महाभाग ब्रह्मणः संश्रुतं मया॥४२॥
 तपस्त्यक्त्वा पुरा तात योगमार्गपरायणः।
 न शान्तिं प्रलभे तत्र योगभूमिं प्रसाधयन्॥४३॥
 ततोऽहं पितरं गत्वा ब्रह्माणं सर्ववेदिनम्।
 वन्द्यं तं योगशान्त्यर्थमपृच्छं विनयान्वितः॥४४॥
 स्वामिन् शान्तिप्रदं ब्रह्म कीदृशं वद मे प्रभो।
 केन योगेन लभ्यं तत् प्रभवेत् कृपयान्वितः॥४५॥

ब्रह्मोवाच

योगशान्तिप्रदं ब्रह्म गाणेशं विद्धि पुत्रक।
 मनोवाणीमयं सर्वं त्यज योगस्य सेवया॥४६॥
 मनोवाणीविहीनं यदेव तत्तादृशं मतम्।
 गणेशोऽहं न भिन्नश्च ब्रह्मणां नायकः स्मृतः॥४७॥
 मनोवाणीमयः प्रोक्तो गकारो वेदवादतः।
 मनोवाणीविहीनश्च णकारः सर्वसम्मतः॥४८॥
 तयोः स्वामी गणेशानो नाम्ना गणपतेर्यदा।
 गकारस्य णकारस्य योगो वेदप्रमाणतः॥४९॥
 समाधिना लभ्यते यच्चित्तेन च महामते।
 गकाराक्षरगं ज्ञानं ज्ञातव्यं वेदवादतः॥५०॥
 चित्तेन यन्न लभ्येत णकारं विद्धि मानद।
 ज्ञानाज्ञानमयं चित्तं त्यक्त्वा शान्तिमवाप्स्यसि॥५१॥
 एतदेव परं गुह्यं शान्तिदं कथितं मया।
 तदर्थं गणराजं त्वं भजस्व भावसंयुतः॥५२॥
 एकाक्षरं महामन्त्रं गृहाण त्वं महामते।
 ध्यानयोगेन विघ्नेशं प्राप्स्यसि त्वं न संशयः॥५३॥
 एवमुक्त्वा महामन्त्रं ददौ मह्यं विधानतः।
 तं प्रणम्य वने तात गतोऽहं योगकारणात्॥५४॥
 क्रमेण चित्तभूमीनां योगं त्यक्त्वा मया परम्।
 चित्तं चिन्तामणौ पुत्र क्षिप्तं तद्रूपभावतः॥५५॥
 ततो योगीन्द्रवन्द्योऽहं जातस्तदपि नित्यदा।
 गणेशध्यानसंयुक्तोऽभवं तद्भक्तिकाम्यया॥५६॥

ततो विघ्नपतिः साक्षाद्दर्शनं मे ददौ मया।
स्तुतः सम्पूजितः सोऽपि ददौ स्वभक्तिमुत्तमाम्॥५७॥

तदादिगाणपत्योऽहं जातः सर्वैश्च वन्दितः।
भजस्व गणराजं तमतस्त्वं योगकाम्यया॥५८॥

कण्व उवाच

एवमुक्त्वा महायोगी मह्यं मन्त्रं ददौ ततः।
एकाक्षरं यथान्यायमन्तर्धानं चकार ह॥५९॥

अहं तथा गणेशानं साधयित्वा विशेषतः।
शान्तिं प्राप्तस्तं तथापि भजाम्यनन्यचेतसा॥६०॥

अतस्त्वमपि राजेन्द्र भज विघ्नपतिं सदा।
चतुर्थीव्रतसंयुक्तो ब्रह्मभूतो भविष्यसि॥६१॥

तत एकाक्षरं मन्त्रं ददौ तस्मै महामुनिः।
कण्वं प्रणम्य राजर्षिर्ययौ स्वनगरे तदा॥६२॥

तस्मिन् काले चतुर्थी सा शुक्ला भाद्री समागता।
कृता तेन सुभक्त्या वै नगरस्थजनैः सह॥६३॥

ततः सर्वत्र सङ्क्षोषः कृतस्तेन महीभृता।
शुक्लां कृष्णां चतुर्थीं ये नाऽऽचरिष्यन्ति नित्यदा॥६४॥

ते दण्डैः पीडनीया वै ततः सर्वेऽभवन् जनाः।
व्रतकारिण एतस्मात् पुण्यात् वृष्टिर्बभूव ह॥६५॥

हृष्टपुष्टजनाः सर्वे तया जाता नृपात्मजा।
रोगादिदोषहीनास्ते भजंस्तं गणनायकम्॥६६॥

भरतः स्म महाराजोऽभजत्सोऽनन्य चेतसा।
गणेशं भक्तिसंयुक्तो गाणपत्यप्रियोऽभवत्॥६७॥

स पुत्रे राज्यमुग्रं तन्निक्षिप्य वनगोऽभवत्।
अन्ते स्वानन्दगो भूत्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह॥६८॥

क्रमेण भूमिसंस्था येऽभवन् स्वानन्दगा जनाः।
चतुर्थीं पुण्ययोगेन यथा योगपरायणाः॥६९॥

स्पर्शेन भरतस्यैव जनाः कीटादिका नृपा।
पुण्यरूपा बभूवुस्तेऽथान्ते स्वानन्दगामिनः॥७०॥

एतादृशेन भूपेन पुण्यशालिजनाः कृताः।
यज्ञैः सर्वा धरा येन चित्रिता पुण्यकारिणा॥७१॥

भरतेन समो राजन् न कश्चित् प्रबभूव ह।
 ज्ञानेन स्वबलेनाऽपि यशसा धर्मशालिना॥७२॥
 भाद्रशुक्लचतुर्थ्यास्तु महिमा कथितो मया।
 चतुर्वर्गफलैर्युक्तो ब्रह्मभूयपदप्रदः॥७३॥

भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां तु माहात्म्यं यः शृणोति चेत्।
 पठेद्वा तस्य राजेन्द्र सर्वदं प्रभवेद् ध्रुवम्॥७४॥

भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां वै शङ्करस्य हृदि प्रभुः।
 प्रादुर्बभूव मध्याहे ध्यानजः स सुतोऽभवत्॥७५॥
 तदादि सा तिथिर्मुख्या बभूव जन्मधारिणी।
 गणेशस्य न सन्देहो ब्रह्मभूयपदप्रदा॥७६॥

सृष्ट्यादौ पञ्च देवेशैः स्थापिता मूर्तिरुत्तमा।
 मयूरे गणनाथस्य मध्याहे भाद्रगे तिथौ॥७७॥

मयूरेशावतारो भाद्रपदेयो बभूव सः।
 मध्याहे शङ्करगृहे चतुर्थ्यां शुक्लपक्षके॥७८॥

तस्यां ये मृन्मयीं मूर्तिं पूजयन्ति नरादयः।
 देवाः शङ्करमुख्याश्च महोत्सवपरायणाः॥७९॥

ते सर्वे विघ्नहीनाश्च भवन्ति सुखभोगिनः।
 अन्ते स्वानन्दगा भूप ब्रह्मभूता भवन्ति च॥८०॥

मध्याहे पूजनं प्रोक्तं गणेशस्य विशेषतः।
 उपोषणसमायुक्तैश्चतुर्थ्यां व्रतकारिभिः॥८१॥

पञ्चम्यां पारणं कृत्वा द्विजैः सह महामते।
 मूर्तिं तां मृन्मयीं पूज्यां विसृज्य निनयेञ्जलम्॥८२॥

चतुर्थ्यां मृन्मयीं मूर्तिं भाद्रे ये नार्चयन्ति चेत्।
 तेषां निष्फलरूपं वै कर्म सर्वं भविष्यति॥८३॥

न तेषां दर्शनं कार्यं नरैरात्महितेप्सुभिः।
 पतितास्ते मताः शास्त्रे नारकाश्च भवन्त्यतः॥८४॥

इह विघ्नसमायुक्ता नानारोगप्रपीडिताः।
 दारिद्र्यादिसमायुक्ता महापापा मता नृप॥८५॥

चतुर्थ्यां सर्ववर्णस्थैर्भाद्रे पूज्यो गजाननः।
 मृन्मयो विघ्नहीनास्ते भवन्ति सफलक्रियाः॥८६॥

इयं भाद्रपदे मासि चतुर्थी शुक्लरूपिणी।
 तस्याश्चरितमाद्यं ते कथितं स्वल्पभावतः॥८७॥

अत्र ते वर्णयिष्येऽहं इतिहासं पुरातनम्।
तच्छृणुष्व महाभाग चतुर्थीव्रतजं महत्॥८८॥
द्राविडे नगरे राजंश्चाण्डालः कोऽपि पापकृत्।
कुष्ठरोगयुतः पूर्णः परस्त्रीलम्पटोऽभवत्॥८९॥
चतुर्थ्यां भाद्रमासे स ज्वरयुक्तो बभूव ह।
ज्वरस्य पीडयाऽत्यन्तं पीडितो राजसत्तम॥९०॥
अत्रेन स जलेनाऽपि हीनोऽभूद्वैवयोगतः।
पञ्चम्यां मरणे प्राप्ते विमानेन जगाम ह॥९१॥
तस्याङ्गस्पर्शतो वायुर्यमलोके जगाम ह।
तेन स्पृष्टा नरास्तत्र नरकस्थाः समन्ततः॥९२॥
ते सर्वे यानगा भूत्वा गताः स्वानन्दके पुरे।
दृष्ट्वा गणपतिं तैः स ब्रह्मभूतो बभूव ह॥९३॥
व्रतमज्ञानतश्चैवं फलप्रदमिदं मतम्।
यथाविधि कृतं येन तत्र चित्रं किमप्यहो॥९४॥
चतुर्थ्या महिमाऽयं कथयितुं न प्रशक्यते।
पुरुषार्थाश्च चत्वारः प्राप्यन्ते व्रतमात्रतः॥९५॥

मुद्गल उवाच

वसिष्ठवचनं श्रुत्वा दशरथस्तमब्रवीत्।
शृणु दक्ष महाभाग तां कथां पावनीं प्रभो॥९६॥

दशरथ उवाच

चाण्डालो गणनाथस्य पुपूज स न मृन्मयीम्।
मूर्तिं दोषी कथं स्वामिन् ब्रह्मभूतो बभूव ह॥९७॥

वसिष्ठ उवाच

सम्यक् पृष्टं त्वया राजन् शृणु संशयनाशनम्।
ज्ञानं ते कथयिष्यामि भवेल्लोकोपकारदम्॥९८॥
चाण्डालस्य चतुर्थ्यास्तु ज्ञानं नाऽभूद् दुरात्मनः।
पूजनं च तथा तस्योल्लङ्घनं न ततोऽभवत्॥९९॥
अतोऽयं दोषहीनश्च स्वानन्दस्थो बभूव ह।
पूजनोल्लङ्घनाभ्यां स वर्जितो ज्ञानभावतः॥१००॥
एवं नानाजनाश्चेह भुक्त्वा तु विविधं सुखम्।
अन्ते स्वानन्दगा राजन् बभूवुर्व्रतमात्रतः॥१०१॥

तत्रैकं कथितं प्रोक्तुं नालं वर्षायुतैरपि।
पूर्णं भवति माहात्म्यं सङ्क्षेपेण निरूपितम्॥१०२॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
भाद्रपदशुक्लचतुर्थीव्रतवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः॥४-७॥

॥ नामाष्टमोऽध्यायः—आश्विन-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

वसिष्ठ उवाच

आश्विने वरदात्री या चतुर्थी शुक्लपक्षगा।
तां शृणुष्व महाभाग सव्रतां सर्वदायिनीम्॥१॥

इतिहासं प्रवक्ष्यामि पुरातनभवं नृप।
व्रतसंयुक्तमाहात्म्यं भवेत् सर्वार्थसाधकम्॥२॥

रैवतान्तरगो राजा कीर्तिमांश्च बभूव ह।
मतो नाम्ना धर्मधरः पूर्णशस्त्रास्त्रपारगः॥३॥

देवविप्रातिथिप्रेप्सुः पञ्चयज्ञपरायणः।
नीतिज्ञः पुत्रवल्लोकान् पालयन् स्वहिते रतः॥४॥

भार्या तस्याऽभवत् साऽपि पातिव्रत्यगुणान्विता।
सर्वलक्षणसंयुक्ता विप्रदेवातिथिप्रिया॥५॥

गजानां च हयानां वै पदातीनां महीपतेः।
रथानां नैव सङ्ख्याऽस्ति धानुष्काणां विशेषतः॥६॥

सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीं पालयन् स नराधिपः।
देवादीनां च सङ्ग्रामे ह्यजेयः परवीरहा॥७॥

तस्य वन्ध्यत्वदोषेण नृप पुत्रो बभूव नो।
नानायत्नपरो राजा पुत्रार्थे प्रबभूव ह॥८॥

तीर्थयात्रादिकं सर्वं चकार विधिवन्नृपः।
अनुष्ठानव्रतादीनि देवानां पूजनं तथा॥९॥

एवं नानाविधैः पुण्यैर्न बभूव सुतस्ततः।
राज्यं त्यक्त्वा वने राजा सस्त्रीकः स जगाम ह॥१०॥

तत्र भ्रमणयुक्तः स ददर्श ह महावनम्।
सिंहव्यालादिसंयुक्तं भयदं सर्वजन्मिनाम्॥११॥

दुःखयुक्तः स राजर्षिः प्रवेशं स चकार ह।
वने तत्र मुनिश्रेष्ठं सौभरिं सन्ददर्श च॥१२॥

तं प्रणम्य महाभागः सस्त्रीकः पुरतो मुनेः।
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा तस्थौ स नृपसम्मुखः॥१३॥

ततः सौभरिणा सोऽपि सत्कृतो वचनेन च।
निषसादासने तत्र मुनिना दर्शिते नृपः॥१४॥

तमुवाच महाभागं राजानं मुनिसत्तमः।
कोऽसि त्वं वन उग्रे मेऽत्र किमर्थं समागतः॥१५॥

इति पृष्टो महीपालस्तमुवाच सुहर्षितः।
कीर्तिमान् सर्वधर्मज्ञः कृत्वा करपुटं वचः॥१६॥

कीर्तिमानुवाच

द्राविडे वसतिर्मेऽस्ति नगरे सुरसत्तमे।
राज्यं करोमि तत्राऽहं सार्वभौमो महामुने॥१७॥

अपुत्रो दैवयोगेन जातोऽहं मुनिसत्तम।
पुत्रार्थे व्रततीर्थादीन् नानाधर्मान् करोमि वै॥१८॥

राज्यं त्यक्त्वा वने योगिन्नागतः पुत्रकाम्यया।
तत्र ते दर्शनं प्राप्तं सर्वसिद्धिप्रदं प्रभो॥१९॥

तव दर्शनमात्रेण सफलो मे भवो भवेत्।
मातृपित्रादिकं सर्वं धन्यं जातं न संशयः॥२०॥

अधुना ब्रूहि मे नाथ पुत्रप्राप्त्यर्थमादरात्।
उपायं तं चरिष्यामि त्वदाज्ञावशगो मुने॥२१॥

इह जन्मनि भो विप्र न कृतं पापमुल्बणम्।
मया राज्यं कृतं भूमेर्भययुक्तेन चेतसा॥२२॥

तथापि वन्ध्यजो दोषो मया प्राप्तो महामुने।
पूर्वजन्मकृतं पापं ज्ञायते नैव चेतसा॥२३॥

कथयस्व महोग्रं मे पापं सर्वविदां वर।
योगीन्द्रोऽसि महातेजाः साक्षाद्ब्रह्मतनोर्धरः॥२४॥

वसिष्ठ उवाच

एवं विनययुक्तेन राज्ञा पृष्टो महामुनिः।
सौभरिस्तं जगादेदं वचनं गणपप्रियः॥२५॥

सौभरिरुवाच

कृतं त्वया महत्पापं महाराज विशेषतः।
पूर्वजन्मकृतं नैव पापं ते विद्यतेऽधम॥२६॥

तव राज्ये महामूर्खं चतुर्थीव्रतमुत्तमम्।
 लयं प्राप्तं विशेषेण व्रतादौ फलदं मतम्॥२७॥

चतुर्थीव्रतमाद्यं यन्मानवेन नराधम।
 न कृतं चेद्व्रतानीह निष्फलानि भवन्ति च॥२८॥

विशेषतस्त्वया कर्म नानापुण्यादिकं कृतम्।
 चतुर्थीहीनभावेन निष्फलं तद्वभूव ह॥२९॥

चतुर्विधपदार्थानां दात्री सा वरदा मता।
 चतुर्विधं तु सङ्कष्टं हरन्ती सङ्कटी मता॥३०॥

भुनक्ति राजा पापं राष्ट्रकृतं शास्त्रसम्मतम्।
 जनानां व्रतहीनानां पापभागी भवान् मतः॥३१॥

अतः पापमयी मूर्तिस्त्वमेवात्र न संशयः।
 तेन वन्द्यत्वमापन्नो नराधम न बुद्ध्यसे॥३२॥

सौभरेर्वचनं श्रुत्वा कीर्तिमांस्तं जगाद ह।
 विनयेन समायुक्तो भयभीतश्च पार्थिवः॥३३॥

कीर्तिमानुवाच

अज्ञानेन कृतं कर्म मया स्वामिन् सुपापिना।
 कीदृशं तद्व्रतं विप्र मह्यं वद विधानतः॥३४॥

पुत्रप्राप्त्यर्थमेवं मे वदोपायं महामते।
 येन पापविहीनोऽहं भवामि पुत्रवान् सुखी॥३५॥

सौभरिरुवाच

चतुर्थीव्रतमाद्यं त्वं कुरुष्व नृप नित्यदा।
 जनैः सर्वैस्तदा सर्वपापहीनो भविष्यसि॥३६॥

अज्ञानेन करोषि स्म पापं ज्ञात्वाऽनुतापवान्।
 व्रताचरणमात्रेण निष्पापः पुण्यभाग् भवेः॥३७॥

इत्युक्त्वा व्रतमाहात्म्यं कथयामास विस्तरात्।
 ततः सोऽपि महाबुद्धिः पप्रच्छ विनयान्वितः॥३८॥

कीर्तिमानुवाच

कीदृशोऽयं गणाधीशो व्रतं यस्य चतुःपदम्।
 ब्रह्मभूयकरं प्रोक्तं भजिष्यामि विशेषतः॥३९॥

ततस्तं मुनिशार्दूलः सौभरिः पुनरब्रवीत्।
 माहात्म्यं गणनाथस्य शान्तियोगपदप्रदम्॥४०॥

सौभरिरुवाच

पुराऽहं तपसा युक्तो नानाछन्दपरायणः।
 अभवं तत्र देवा वै भयभीता बभूविरे॥४१॥

अहो तपःप्रभावेण जित्वा सर्वं द्विजोत्तमः।
 किमिच्छति पदं श्रेष्ठं ज्ञायतेऽस्माभिरेव न॥४२॥

प्रेषयामास सस्त्रीकं ततः कामं सुराधिपः।
 तपोभङ्गार्थमेवं मे कामस्तत्र समागतः॥४३॥

उर्वशीसहिताभिश्चाप्सरोभिर्मधुना तथा।
 आत्तबाणः स्वयं कामः पीडयामास मां शरैः॥४४॥

अहं तपःप्रभावेण जित्वा कामं सह स्त्रिया।
 मोहहीनस्तपस्तत्राऽतपं सुदृढनिश्चयः॥४५॥

ततो मे तपसोग्रेण दाहयुक्तो बभूव ह।
 कामः पलाय्य सर्वैस्तं मघवन्तं जगाद सः॥४६॥

ततोऽहं योगमार्गेणाऽन्तर्निष्ठश्चाभवन्नृप।
 जडोन्मत्तादिमार्गेषु संस्थितो योगकारणात्॥४७॥

ततः शुको महायोगी गाणपत्यः समागतः।
 ममाश्रमे स मां दृष्ट्वा जगादेच्छसि किं मुने॥४८॥

ततस्तं प्रणतो भूत्वा कृताञ्जलिः पुरः प्रभोः।
 स्थित्वाऽवदं सुवाक्यं तच्छृणु राजन् सुसिद्धिदम्॥४९॥

मम श्रेष्ठेन भाग्येन त्वं प्राप्तोऽसि महायशाः।
 शान्तिं वद महायोगिन् यया शान्तो भवाम्यहम्॥५०॥

श्रीशुक उवाच

चित्तं पञ्चविधं त्यक्त्वा चित्तं कृत्वा च तन्मयम्।
 निरोधेनैव भूमीनां शान्तिं प्राप्स्यसि निश्चितम्॥५१॥

चिन्तामणिं भजस्व त्वं मन्त्रेणैकाक्षरेण च।
 तेन चिन्तामणौ विप्र सञ्चितः सुभविष्यसि॥५२॥

त्यक्त्वा जडादिकं मार्गं शमदमपरायणः।
 गणनाथं महाभाग भज यत्नेन नित्यदा॥५३॥

एवमुक्त्वा शुको योगी ययौ स्वेच्छापरायणः।
 गणेशनाम सङ्कीर्त्य जपञ्चैव विशेषतः॥५४॥

अहं गणपतिं भक्त्याऽभजं सम्भक्तिसंयुतः।
 एकाक्षरविधानेनाऽऽस्थाप्य मूर्तिं पुरो नृप॥५५॥

ततः स्वल्पेन कालेन शान्तिं प्राप्तोऽहमादरात्।
 तथापि पूजने सक्तोऽभजं तं गणनायकम्॥५६॥
 दशवर्षे गते काले विघ्नेशो मां समागतः।
 मया सम्पूजितो राजन् स्तुतश्च विविधैः स्तवैः॥५७॥
 गाणपत्यपदं दत्त्वा गतः स्वानन्दके पुरे।
 तदादि गाणपत्योऽहं भजामि ब्रह्मनायकम्॥५८॥
 एवमुक्त्वा स राजानं ददौ मन्त्रं विधानतः।
 षडक्षरं स राजर्षिस्तं प्रणम्य ययौ पुरम्॥५९॥
 स आश्विन्यां द्वितीयायां शुक्लायां तु गृहे गतः।
 तस्मिन् मासे चतुर्थ्यां च शुक्लायां व्रतमारभत्॥६०॥
 जनैः सर्वैः समायुक्त उपोषणपरायणः।
 मध्याह्ने गणपं तत्र प्रपूज्य विधिवन्नृपः॥६१॥
 रात्रौ जागरणं चक्रे बालवृद्धसमन्वितः।
 नरैः स्त्रीभिस्तद्व्रतं च कृतं सर्वैर्यथातथम्॥६२॥
 शुक्लां कृष्णां चतुर्थीं ये न कुर्वन्ति नराधमाः।
 ताडनीयाः प्रयत्नेन पृथिव्यां यत्र तत्र सः॥६३॥
 घोषेण घोषयामास ततः सर्वे तथाऽभवन्।
 व्रतं ततो वै बभूव प्रशस्तं भूमिमण्डले॥६४॥
 एवं भूमण्डले राज्यं कृत्वा पुत्रे निवेद्य सः।
 वने गत्वा गणेशानं सस्त्रीको नृप आभजन्॥६५॥
 अन्ते स्वानन्दगो भूत्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह।
 तस्य राज्ये स्थिता लोकाः सर्वे स्वानन्दगा बभुः॥६६॥
 एवमन्यं दशरथ शृणुष्व त्वं व्रतोद्भवम्।
 इतिहासं प्रवक्ष्यामि चाश्विन्यां परमाद्भुतम्॥६७॥
 भीमो नाम महाव्याधः पापकर्मपरायणः।
 मार्गे जनान् निहत्वाऽगृह्य धनं स तुतोष ह॥६८॥
 एकदा वनमध्ये स ब्राह्मणं हन्तुमुद्यतः।
 पलायत द्विजस्तत्र वने भयसमाकुलः॥६९॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्राश्वगः शस्त्रधरः पुमान्।
 धावंश्च ब्राह्मणं दृष्ट्वा भीमं धृत्वा गतः पुरे॥७०॥

ततो द्विजः सुखेनैव स्वाश्रमं प्रजगाम ह।
पुरुषो भीमव्याधं तं राज्ञे दुष्टं न्यवेदयत्॥७१॥

तत्र सोऽपि क्षुधाविष्टो व्याधः संस्थापितोऽभवत्।
राज्ञाऽऽश्विन्यां चतुर्थ्यां वै शुक्लायां दैवयोगतः॥७२॥

पञ्चम्यां तं जघानैव ततो व्याधं गजाननः।
चतुर्थ्यां क्षुधितत्वात् स ब्रह्मभूतं चकार ह॥७३॥

एवं नानाजना राजन् चतुर्थीव्रतयोगतः।
स्वानन्दस्था भवन्तीह मया वक्तुं न शक्यते॥७४॥

चतुर्थीजमिदं चित्रं चरितं कथितं मया।
शुक्लाऽऽश्विन्यां समुद्भूतं श्रवणात् सर्वसिद्धिदम्॥७५॥

शृणुयाद्यः पठेद्वाऽपि भुक्तिं मुक्तिं लभेन्नरः।
पुत्रपौत्रादिसंयुक्तः सुहृद्भिर्नृपसत्तम॥७६॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
शुक्लाऽऽश्विनी चतुर्थी व्रतवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः॥४-८॥

॥ नवमोऽध्यायः—कार्तिक-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

वसिष्ठ उवाच

कार्तिके मासि शुक्ला या चतुर्थी सर्वसिद्धिदा।
तां शृणुष्व महाभाग इतिहाससमन्विताम्॥१॥

सूर्यवंशोद्भवो राजा सुधन्वा नीतिसंयुतः।
शस्त्रास्त्रबलसंयुक्तो बभूव परमद्युतिः॥२॥

धर्मशीलो वदान्यश्च सत्यवाक् साधुसम्मतः।
देवविप्रातिथिप्राज्ञपञ्चयज्ञपरायणः॥३॥

भार्या कलावती तस्य बभूवे रूपशालिनी।
पतिव्रता महोदारा धर्मशीला विशेषतः॥४॥

जित्वा भूमण्डलं सर्वं राजा तेजस्विनां वरः।
पालयामास पृथ्वीं स नित्यं धर्मपरायणः॥५॥

सामन्ता वशगा यस्य सैन्यं स्म गणनातिगम्।
सम्पच्च धनदेनैव तुल्या सर्वत्र सम्बभौ॥६॥

अर्धायुषा समायुक्तो बभूव नृपसत्तमः।
अकस्मात् कुष्ठसंयुक्तः कीटैः सम्पीडितोऽभवत्॥७॥

पूयशोणितघर्मौघैर्व्याप्तो दुर्गन्धिसंयुतः।
न चाऽलभत् सुखं किञ्चिच्छूलप्रोतो यथा नरः॥८॥

औषधानि विशेषेण सिषेवे यत्नसंयुतः।
नानामन्त्रप्रयोगादि कारयामास मानवैः॥९॥

अनुष्ठानं द्विजैः सोऽपि वेदमन्त्रैः सुखप्रदैः।
अकारयत्तथा तेभ्यो न फलं चाऽभवत् कदा॥१०॥

ततस्तीर्थानि बभ्राम स्नानदानपरायणः।
तथापि रोगसंयुक्तोऽधिकं राजा बभूव ह॥११॥

ततो निवृत्तिमापन्नो जगाद सचिवानृपः।
राज्यं मे परिपाल्यं वै यावदागमनं पुनः॥१२॥

सान्त्वयित्वा स सस्त्रीकः सुहृदः सर्वनागरान्।
वनं ययौ नृपश्रेष्ठो बभ्राम यत्र तत्र च॥१३॥

ततो गणपतिं राजा सस्मार दुःखसंयुतः।
विघ्नहीनार्थमेवं स तत्र चित्रं बभूव ह॥१४॥

अकस्मान् मुनिशार्दूलः पुलस्त्यस्तत्र चाययौ।
तं दृष्ट्वा हर्षसंयुक्तो ननाम प्रियया सह॥१५॥

कृत्वा करपुटं राजोवाच तं मुनिनायकम्।
किं पुण्यं मे पुरा चीर्णं येन दृष्टो भवान् मुने॥१६॥

धन्यं जन्म तथा ज्ञानं जनको जननी च मे।
तपो धर्मादिकं सर्वं त्वदङ्घ्रियुगदर्शनात्॥१७॥

एवं विवदमानं तं जगाद मुनिसत्तमः।
किमर्थं राजनीतिज्ञ वने त्वं च समागतः॥१८॥

एवं पृष्ट्वा स राजानं वृक्षच्छायासमाश्रितः।
पुलस्त्य उपविश्याथ तमुपावेश्य सम्बभौ॥१९॥

ततो राज्ञा स्वकीयो वै वृत्तान्तः कथितोऽभवत्।
जगाद प्रणनामैवं पुनस्तं हर्षसंयुतः॥२०॥

सुधन्वोवाच

दयाकराश्च योगीन्द्राः पुराणेषु वदन्ति यत्।
तदेव सत्यमभवत् त्वां दृष्ट्वा दयया युतम्॥२१॥

दुःखितं मां विदित्वा त्वं संस्थितो मुनिसत्तम।
साक्षात् प्रजापतिः प्रोक्तः पुलस्त्यो ब्रह्मणः सुतः॥२२॥

सर्वज्ञस्त्वं महायोगिन् न्यायं मे वद मानद।
धर्मयुक्ततया राज्यं करोमि स्म निरन्तरम्॥२३॥

पूर्वजन्मकृतं मे किं महापापं समागतम्।
येनाऽहं कुष्ठसंयुक्तोऽभवं पश्य दयायुतः॥२४॥

वसिष्ठ उवाच

सुधन्वनो वचः श्रुत्वा तमुवाच महामुनिः।
अत्यन्तं पीडितं दृष्ट्वा करुणायुतचेतसा॥२५॥

पुलस्त्य उवाच

इहजन्मकृतं पापं बुद्ध्यसे न नराधम।
तेन कुष्ठयुतो जातः शृणु तत्ते वदाम्यहम्॥२६॥
तव राज्ये नृपश्रेष्ठ व्रतं गाणेश्वरं महत्।
नष्टं चतुर्थीसंज्ञं यत् सर्वसिद्धिप्रदं परम्॥२७॥
चतुर्णां पुरुषार्थानां साधनं सर्वसम्मतम्।
तेन प्रोक्ता चतुर्थी सा वरदा सङ्कटा मता॥२८॥
सर्वादौ न कृतं चेद्वै भवेत् सर्वं सुनिष्फलम्।
कृतं कर्म नरेणाऽपि चतुर्वर्गविहीनकम्॥२९॥
वर्णैः सर्वैः कृतं पापं राजानमुपतिष्ठति।
तेन त्वं कुष्ठसंयुक्तोऽधुना जातो नराधम॥३०॥
मरिष्यसि यदा राजंस्तदा ते नरके गतिः।
भविष्यति न सन्देहश्चतुर्वर्गविहीनता॥३१॥
पुलस्त्यवचनं श्रुत्वा दुःखयुक्तो महीपतिः।
उवाच तं महाप्राज्ञं कृताञ्जलिपुटोऽभवत्॥३२॥

सुधन्वोवाच

भगवन् सर्वतत्त्वज्ञ त्वया यत् कथितं वचः।
तदेव सत्यरूपं वै मया ज्ञातं न संशयः॥३३॥
अधुना तद्व्रतं ब्रूहि कीदृशं कस्य पूजनम्।
कस्मिन् काले प्रकर्तव्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम्॥३४॥
कुष्ठनाशार्थमेवं मे वदोपायं महाप्रभो।
प्रायश्चित्तं करिष्यामि व्रतलोपप्रदोषहृत्॥३५॥
एवं पृष्टो महायोगी पुलस्त्यो हर्षसंयुतः।
तं जगाद गणेशाय नम इत्युपसंस्मरन्॥३६॥

पुलस्त्य उवाच

अज्ञानेन कृतं दोषं प्रायश्चित्तेन हन्ति तम्।
नरस्तस्मात्त्वमेवाशु व्रतं कुरु जनैः सह॥३७॥

तेन कुष्ठविहीनस्त्वं सुरूपः प्रभविष्यसि।
अनुतापाच्च ते राजन् पापं नष्टं न संशयः॥३८॥

इत्युक्त्वा तं ततो योगी जगाद व्रतसम्भवाम्।
कथां सर्वां स संश्रुत्य हर्षयुक्तो नृपोऽभवत्॥३९॥

उवाच तं मुनिश्रेष्ठं प्रणम्य च पुनः पुनः।
धन्यं मे जन्म भो नाथ श्रुतं येन महद्व्रतम्॥४०॥

नानेन सदृशं किञ्चिन् मया ज्ञातं महामते।
त्वत्तो वद महाप्राज्ञ गणेशस्य स्वरूपकम्॥४१॥

तज् ज्ञात्वा सर्वभावेन भजिष्यामि महामुने।
नित्यं भक्तिसमायुक्तो देवदेवेशमादरात्॥४२॥

एवं पृष्ठः स राजानं वचनं प्रजगाद ह।
पुलस्त्यः सर्वभावज्ञो गाणपत्यो महायशाः॥४३॥

पुलस्त्य उवाच

सुधन्वञ्छृणु मे वाक्यं गणेशज्ञानकारकम्।
ब्रह्मभूयमयं पूर्णं योगाकारं विशेषतः॥४४॥

पुराऽहं योगशान्त्यर्थं नानायोगपरायणः।
असाधयञ्छमेनैव दमेन मनसो जयात्॥४५॥

तथापि शान्तिहीनोऽहं शरणं शङ्करं गतः।
तं प्रणम्य महात्मानमपृच्छं योगमुत्तमम्॥४६॥

ततस्तेन समाख्यातं तच्छृणुष्व नराधिप।
येन त्वं गाणपत्यश्च साधनेन भविष्यसि॥४७॥

श्रीशिव उवाच

योगशान्तिमयं विद्धि गणेशं भज भावतः।
मनोवाणीविहीनं तं मनोवाणीमयं न च॥४८॥

मनोवाणीमयं सर्वं सम्प्रज्ञातसमुद्भवम्।
गकाराक्षरगं विद्धि पश्य वेदे महामते॥४९॥

मनोवाणीविहीनं यदसम्प्रज्ञातगं मतम्।
णकाराक्षरसम्भूतं नाम्नो गणपतेर्यदि॥५०॥

तयोः स्वामी गणेशानः शान्त्या योगेन लभ्यते।
 चित्तभूमिनिरोधेन तं भजस्व विनायकम्॥५१॥
 एवमुक्त्वा महादेवो विरराम विशेषवित्।
 तं प्रणम्य वनं गत्वाऽसाधयं तं सुयत्नतः॥५२॥
 अष्टाक्षरेण मन्त्रेण ध्यात्वा गणपतिं नृप।
 अतोषयं विशेषेण चित्तनिग्रहभावतः॥५३॥
 ततः स्वल्पेन कालेन शान्तिं प्राप्तोऽहमात्मनि।
 तथापि मन्त्रराजं तमजपं पूजने रतः॥५४॥
 एकविंशतिवर्षेषु गतेषु स विनायकः।
 आययौ मे वरं दातुं भक्तानुग्रहकारकः॥५५॥
 तं दृष्ट्वा प्रणतो भूत्वाऽपूजयं तु यथाविधि।
 स्तौमि नामाष्टकेन स्म कौथुमेन महाप्रभुम्॥५६॥
 गाणपत्यं स मां कृत्वा ययौ स्वानन्दके पुरे।
 तदारभ्याहमत्यन्तं भजामि गणनायकम्॥५७॥
 एवमुक्त्वा महीपालं तथा दशरथ स्वयम्।
 मन्त्रमष्टाक्षरं तस्मै ददौ विधिसमन्वितम्॥५८॥
 तेन स्तुतो महायोगी पुलस्त्योऽन्तर्दधे प्रभुः।
 राजा स्वनगरे गत्वा कार्तिके हर्षितोऽभवत्॥५९॥
 जनैः सर्वैर्महाभागश्चकार व्रतमुत्तमम्।
 कार्तिके शुक्लपक्षस्य चतुर्थ्यां गणपं स्मरन्॥६०॥
 पञ्चम्यां पारणं चक्रे राजाऽसौ जनसंयुतः।
 ब्राह्मणेभ्यो ददौ दानं सर्वान् अन्नैस्त्वतोषयत्॥६१॥
 ततः कुष्ठविहीनश्च बभूव स जनाधिपः।
 सूरूपः कामदेवेन समः शोभाधरो बभौ॥६२॥
 लोका वन्ध्यत्वदोषेण रोगादिभिः प्रपीडिताः।
 ते सर्वे दुःखहीनाश्च बभूवुर्व्रतसेवनात्॥६३॥
 ततस्तेन नृपेणाऽथ सर्वत्र भूमिमण्डले।
 प्रकाशितं प्रयत्नेन व्रतं गाणेश्वरं नृप॥६४॥
 ततः शुक्लां तथा कृष्णां चतुर्थीं चक्रिरे जनाः।
 तेनाऽऽनन्दसमायुक्ता बुभुजुर्विविधं सुखम्॥६५॥
 ततः सुधन्वा स्थाप्य स्वं पुत्रं राज्ये महामतिः।
 एकान्ते संस्थितो भूत्वाऽभजत्तं गणपं सदा॥६६॥

अन्ते स्वानन्दगो भूत्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह।
तथा जनाश्च सर्वे ते स्वानन्दस्था बभूविरे॥६७॥

एवं ते कथितं राजन्नथो शृणु महामते।
महिमानं व्रतस्यैव सर्वसिद्धिकरस्य ह॥६८॥

माहिष्मत्यां च चाण्डालो वसन् कः पापकारकः।
प्राप्य कार्तिकगां शुक्लां चतुर्थीं स वने गतः॥६९॥

तत्र व्याघ्रेण सन्दृष्टः पलायन् वृक्षमारुहत्।
व्याघ्रो वृक्षतले तत्र संस्थितस्तं प्रतीक्षयन्॥७०॥

तत्र रात्रिर्गता तस्य चाण्डालस्य प्रजागरः।
सम्पूर्णश्चाभवद्भूप पुनश्चित्रं बभूव ह॥७१॥

समागतो महासर्पो वनस्थो वृक्षमारुहत्।
पपात भयभीतः स तं दृष्ट्वा कम्पवेगतः॥७२॥

व्याघ्रेण सङ्गृहीतः स पञ्चम्यां भक्षितोऽभवत्।
स विमानं समारुह्य ययौ स्वानन्दकं पुरम्॥७३॥

अज्ञातव्रतजेनैव पुण्येन गणपं गतः।
दृष्ट्वा योगपरो भूत्वा ब्रह्मभूतो बभूव सः॥७४॥

एवं नृप अपारा वै चतुर्वर्गफलैर्युताः।
ब्रह्मभूताश्च सञ्जाताश्चतुर्थीव्रतकारकाः॥७५॥

कार्तिके शुक्लपक्षस्य चतुर्थ्या महिमा मया।
कथितो लेशतो भूप श्रोतुमिच्छसि किं पुनः॥७६॥

शृणुयाद्यः पठेद्वाऽपि स वै सर्वार्थसिद्धिभाक्।
पुत्रपौत्रादिसंयुक्तः प्रभवेद्गणपप्रियः॥७७॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
कार्तिकशुक्लचतुर्थीवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः॥४-९॥

॥ दशमोऽध्यायः—मार्गशीर्ष-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

गणेशस्य कथां श्रुत्वा हर्षश्चेतसि जायते।
मार्गशीर्षे च या शुक्ला तां मे वद मुने यतः॥१॥

वसिष्ठ उवाच

अत्र ते वर्णयिष्येऽहमितिहासं पुरातनम्।
मार्गशीर्षे चतुर्थ्यां यः शुक्लायामभवन्नृप॥२॥
काशीपतिः पुरा राजा पुण्यकीर्तिर्बभूव ह।
अजातशत्रुको नाम सर्वशास्त्रविशारदः॥३॥
देवद्विजातिथिप्रेप्सुर्नानाधर्मपरायणः ।
प्रजानां पालने सक्तो यथाशास्त्रेण मानदः॥४॥
तत्रैव नारदोऽकस्मान्नृपं द्रष्टुं समागतः।
तं प्रणम्य महात्मानं पूजयामास भक्तितः॥५॥
स्वयं पादस्य संवाहं चकार नृपसत्तमः।
उवाच तं प्रहर्षेण नारदं सर्वगं परम्॥६॥

अजातशत्रुरुवाच

धन्यं मे जन्म पुत्रादि राज्यं निहतकण्टकम्।
धन्यो च जनकौ ज्ञानं त्वदङ्घ्रियुगदर्शनात्॥७॥
सर्वसारं वदस्व त्वं योगशान्तिप्रदायकम्।
येन संसारदुःखेभ्यो मुच्यते मानवः क्षणात्॥८॥
ततस्तं नारदो योगी गाणपत्याग्रणीर्नृप।
जगाद हर्षसंयुक्तो वाक्यं सारमयं हसन्॥९॥

नारद उवाच

सम्यक् पृष्ठं त्वया राजन् सर्वेभ्यो ब्रह्मदं परम्।
शृणु ते कथयिष्यामि योगं शान्तिप्रदायकम्॥१०॥
ब्रह्म नानाविधं वेदे वर्णितं पात्रभेदतः।
न मुख्यं ब्रह्मभूतत्वं तदेव भवति प्रभो॥११॥
ब्रह्मणस्पतिनामानं गणेशं भज भावतः।
चित्तवृत्तिनिरोधेन चिन्तामणिर्भविष्यसि॥१२॥

गणेशोऽहं न सन्देहो मम तत्र कथं भवेत्।
संयोगायोगकं राजन् तेन शान्तिमवाप्स्यसि॥१३॥

तस्य व्रतं महाभाग चतुर्थीसंज्ञकं महत्।
राज्ये नष्टे च तेन त्वं नारकी प्रभविष्यसि॥१४॥

धर्मार्थकाममोक्षाणां प्रदं पूर्णं प्रकीर्तितम्।
चतुर्थीसंज्ञकं राजन् वरदं सङ्कटं मतम्॥१५॥

नानाकर्माणि कुर्वन्ति नराः सर्वार्थसिद्धये।
चतुर्थीव्रतहीनाश्चेन्निष्फलाः प्रभवन्ति ते॥१६॥

इत्युक्त्वा तं महायोगी नारदः करुणायुतः।
माहात्म्यं कथयामास चतुर्थीसम्भवं नृप॥१७॥

ततस्तं नृपवर्यः स प्रणम्य भावसंयुतः।
पप्रच्छ सर्वमार्गज्ञं गणेशोपासनं पुनः॥१८॥

अजातशत्रुरुवाच

ब्रह्मणस्पतिमाहात्म्यं श्रुतं मया महामते।
तस्योपासनमार्गं मे वद सर्वज्ञ ते नमः॥१९॥

नारद उवाच

एकाक्षरविधानेन भज दुष्टिं विनायकम्।
तेन साध्यो गणेशस्ते प्रत्यक्षश्च भविष्यति॥२०॥

तस्मै स विधिना सर्वं गणेशोपासनं ददौ।
मन्त्रमेकाक्षरं साङ्गं ततश्चान्तर्हितोऽभवत्॥२१॥

तत्राऽऽदौ मार्गशीर्षस्था सम्प्राप्ता शुक्लगा नृप।
चतुर्थी सा कृता तेनोपोषणेन यथाविधि॥२२॥

जनैः सर्वैस्तथा राजन् कृता सर्वप्रदायिनी।
ततस्तेन च सर्वत्र प्रशस्ता सुकृताऽभवत्॥२३॥

शुक्लां कृष्णां चतुर्थीं ये न कुर्वन्ति नराधमाः।
स्त्रियश्चेत्ताडनीयास्ते महापापिन एव च॥२४॥

दुष्टिराजं नृपाध्यक्षो नित्यं सम्पूज्य यत्नतः।
भक्त्याऽभजत् सम्बभूव योगीन्द्रो योगिसम्मतः॥२५॥

ततो बहुगते काले प्रत्यक्षः स गजाननः।
बभूव तस्य भूपस्य वरं ब्रूहि तमब्रवीत्॥२६॥

स्तुतः सम्पूजितस्तेन दुण्डिराजस्तुतोष ह।
गाणपत्यं चकाराऽसौ नृपं चाजातशत्रुकम्॥२७॥

ईप्सितं तं वरं दत्त्वा तत्रैवान्तरधीयत।
दुण्डिराजं तमभजत् राजेन्द्रोऽनन्यचेतसा॥२८॥

अन्ते नागरसंयुक्तो जगाम गणपं नृपः।
सर्वैर्बभूव च ब्रह्मभूतो वै योगिसम्मत्तः॥२९॥

एवं शुक्लचतुर्थ्यां ते मार्गशीर्षेऽभवन् महत्।
माहात्म्यं कथितं राजन् सङ्क्षेपेण न संशयः॥३०॥

अन्यत् कथान्तरं भूप शृणु सर्वभयापहम्।
वेश्याया व्रतसंयोगाद्ब्रह्मभूयकरं महत्॥३१॥

मिथिलायां कदाचित् का वेश्या नरविमोहिनी।
आगता तां निरीक्ष्यैव मोहिताः सकला नराः॥३२॥

राज्ञा सम्मानिताऽत्यन्तं तत्र वासमरोचयत्।
कदाचित्तीर्थगा सा वै सन्दृष्टा रक्षसा पुरः॥३३॥

तां सङ्गृह्य ययौ रक्षः स्ववासं हर्षसंयुतः।
सा तं दृष्ट्वा भयोद्विग्ना विललाप भृशातुरा॥३४॥

रक्षसा सान्त्विता तत्र न शोकं साऽत्यजत् कदा।
तस्मिन् काले चतुर्थी वै शुक्ला मार्गे समागता॥३५॥

अतिशोकतया राजन्न बभक्ष जलादिकम्।
पञ्चम्यां सा मृता तत्र भययुक्तेन चेतसा॥३६॥

ततो गणेशदूतेन नीता स्वानन्दके पुरे।
ब्रह्मभूता च सा जाता व्रतपुण्यप्रभावतः॥३७॥

अज्ञानेन कृतं चैतत् वरदाख्यं व्रतं महत्।
ब्रह्मसायुज्यदं प्रोक्तं किं पुनर्ज्ञानभावतः॥३८॥

मार्गशीर्षगतायाश्च शुक्लायाः कुरुते नरः।
चतुर्थ्या लभते सोऽपि सर्वार्थं संशृणोति यः॥३९॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
मार्गशीर्षशुक्लचतुर्थीवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः॥४-१०॥

॥ नामैकादशोऽध्यायः—पौष-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

श्रुतं यन् मार्गशुक्लस्थचतुर्थी संज्ञितं मया।
व्रतं तेन महाभाग सन्तृप्तो गुरुसत्तम॥१॥
अधुना पौषमासे या चतुर्थी वरदायिनी।
तस्या माहात्म्यमेवं मे ब्रूहि त्वं मुनिसत्तम॥२॥

वसिष्ठ उवाच

शृणु राजंश्च माहात्म्यं सङ्क्षेपेण वदाम्यहम्।
विस्तरेण तु को वक्तुं समर्थः प्रभवेद्भुवि॥३॥
अवन्तीनगरीमध्येऽवसत्तु ब्राह्मणोत्तमः।
सुदन्त इति विख्यातः सर्वशास्त्रविशारदः॥४॥
राज्ञः पुरोहितः श्रेष्ठः सदा नीतिपरायणः।
धर्मशास्त्रानुसारेण राजानमप्यबोधयत्॥५॥
राजा बृहद्रथो नाम तदाज्ञावशगोऽभवत्।
पालयामास भूमिं स नानाधर्मकरः परः॥६॥
सुदन्तस्याऽभवद्भार्या नाम्ना ख्याता विलासिनी।
बभूव कर्मदोषेण वन्ध्या सा वै पतिव्रता॥७॥
अपत्यं सुषुवे सा यज्जातमात्रं मृतं भवेत्।
तदर्थं व्रतदानादिधर्मं चक्रे च स द्विजः॥८॥
नाऽभवत्तस्य तदपि पुत्रः परमसौख्यदः।
विप्रोऽतिदुःखितः सस्त्रीको जगाम वनं ततः॥९॥
बभ्राम भ्रान्तचित्तोऽसौ यत्र तत्र महामतिः।
मरणे निश्चयं कृत्वा तपोयुक्तो बभूव ह॥१०॥
तत्राऽऽजगाम योगीन्द्रो वामदेवः प्रतापवान्।
यदृच्छाविचरंस्तेन दृष्टः सन्नमितोऽभवत्॥११॥
पूजयित्वा महात्मानं वामदेवं कृताञ्जलिः।
जगाद खेदसंयुक्तः सुदन्तो योगिसत्तमम्॥१२॥

सुदन्त उवाच

वामदेव च मे धन्यं दुःखितस्य तपो वयः।
ज्ञानादिकं विशेषेण त्वत्पादपद्मदर्शनात्॥१३॥

वन्ध्योऽहं मुनिशार्दूल का गतिर्मे भविष्यति।
मृतस्य स्वर्गहीनस्य वद योगीन्द्रसत्तम॥१४॥

वामदेव उवाच

शृणु द्विज महाभाग त्वं सदा धर्मसंयुतः।
तथापि पापचारी त्वं येन जातः शृणुष्व तत्॥१५॥
अवन्तीपुरपालस्य आदरात्त्वं पुरोहितः।
राज्ञा कृतं महत्पापं यत्तदेव त्वया कृतम्॥१६॥
चतुर्थीव्रतलोपश्च बभूवे भूमिमण्डले।
चतुर्वर्गफलैर्हीना जाता भूवासिनो जनाः॥१७॥
धर्मस्याऽऽचरणं पूर्णं कृतं राज्ञा तथा त्वया।
निष्फलं व्रतलोपेन तेन त्वं दुःखितोऽधुना॥१८॥
एवं श्रुत्वा वचो रम्यं वामदेवस्य धीमतः।
विस्मितस्तं सुदन्तोऽसौ जगाद विनयान्वितः॥१९॥

सुदन्त उवाच

कीदृशं तद्व्रतं तात वद मे हितकारकम्।
चतुर्णां पुरुषार्थानां साधकं कथमाभवत्॥२०॥
तेन हीनो नरो यस्तु स कथं फलहीनकः।
कर्मणस्तत् समाचक्ष्व दयासागर मानद॥२१॥

वसिष्ठ उवाच

एवं पृष्टो महायोगी तज्जगाद सविस्तरम्।
माहात्म्यं सकलं तस्मै स श्रुत्वा विस्मितोऽभवत्॥२२॥
पुनः पप्रच्छ तं विप्रो हर्षयुक्तेन चेतसा।
गणेशज्ञानबोधार्थं गाणपत्यं महामुनिम्॥२३॥

सुदन्त उवाच

कीदृशोऽयं गणाधीशो वद तस्य स्वरूपकम्।
ज्ञात्वा तं प्रभजिष्यामि नित्यं भक्तिसमन्वितः॥२४॥
एवं पृष्टो महायोगी वामदेवस्तमब्रवीत्।
गणेशबोधदाने स कुशलः सर्वपारगः॥२५॥

वामदेव उवाच

सुदन्त शृणु विप्रर्षे गाणेशं ज्ञानमुत्तमम्।
गाणपत्यो येन भक्तिभावितो भविताऽसि भोः॥२६॥

अहं पुरा तपोनिष्ठस्त्वभवं यत्नसंयुतः।
 तपसा मे महाभाग व्याप्तं सर्वं चराचरम्॥२७॥
 ततो मया तपस्त्यक्तं योगार्थं ब्राह्मणोत्तम।
 शमे दमे परेणान्तर्निष्ठेन मनसो जयात्॥२८॥
 योगभूमिक्रमेणाऽहं कालेन महता द्विज।
 सहजे संस्थितो भूत्वा यत्र तत्राऽचरं तु च॥२९॥
 सहजं मोहहीनं यत् स्वाधीनत्वसमायुतम्।
 दृष्ट्वा शान्त्यर्थमत्यन्तं तत् त्यक्तं च मया ततः॥३०॥
 सन्धृतं मनसि ब्रह्म मनोवाणीविवर्जितम्।
 कथं स्वाधीनता तत्र निर्मोहश्च प्रवर्तते॥३१॥
 अधुना किं मया कार्यं विचार्य शरणं गतः।
 शङ्करं योगिवन्द्यं तं शैवोऽहं प्रणतोऽभवम्॥३२॥
 शैवमार्गे रतं नित्यं दृष्ट्वा हर्षसमन्वितः।
 शम्भुः प्रोवाच मां विप्र स्थायतां मुनिसत्तम॥३३॥
 किमर्थमागतस्तात वामदेव महामते।
 वद मे सकलं वृत्तं करिष्यामि प्रियं च ते॥३४॥
 शिवस्य वचनं श्रुत्वा संस्थितोऽहं कृताञ्जलिः।
 अवदं तं महादेवं भक्तवाञ्छासुरद्रुमम्॥३५॥
 सहजं यत्परं ब्रह्म शैवं स्वेच्छामयं प्रभो।
 तस्मात् परं न विद्येत तथापि नुद संशयम्॥३६॥
 ब्रह्मणि ब्रह्मभूतस्य स्वेच्छा तत्र कुतो भवेत्।
 स्वाधीनता दोषयुक्तं सहजं न परं मतम्॥३७॥
 अतः शान्त्यर्थमेव त्वामहं प्रष्टुं समागतः।
 योगशान्तिप्रदं पूर्णं वद मां करुणानिधे॥३८॥

वसिष्ठ उवाच

वामदेववचः श्रुत्वा हर्षितः शङ्करोऽब्रवीत्।
 तं पुनः सर्वयोगज्ञो गाणपत्यस्वभाववान्॥३९॥

श्रीशिव उवाच

योगशान्तिप्रदं पूर्णं गणेशं विद्धि भो मुने।
 जानीहि न परं ब्रह्म सहजं योगसेवया॥४०॥

स्वानन्दाद्यत् समुत्पन्नमसत्यं सत्यरूपकम्।
समं च सहजं विद्धि चतुर्धाऽसौ विभज्यते॥४१॥

चतुर्णामत्र संयोगे स्वानन्दः परिकीर्तितः।
अयोगे नैव संयोगः केषाञ्चिद्ब्रह्मणां भवेत्॥४२॥

गकाराक्षरं ज्ञानं विद्धि तन्निजबोधतः।
णकाराक्षरं ज्ञानं निवृत्या लभ्यते जनैः॥४३॥

तयोः स्वामी गणेशानो योगरूपः प्रकीर्तितः।
शान्त्याऽसौ लभ्यते विप्र शान्तिभ्यः शान्तिदायकः॥४४॥

चित्तं पञ्चविधं विद्धि बुद्धिरूपं न संशयः।
चित्ते मोहात्मिका सिद्धिर्माये ते परिकीर्तिते॥४५॥

तयोर्बिम्बं गणेशश्च बिम्बिभावं त्यज प्रभो।
अधुना गणनाथस्त्वं भविष्यसि न संशयः॥४६॥

एवमुक्त्वा महादेवस्तस्मै मन्त्रं ददौ पुनः।
एकाक्षरं गणेशस्य सविधिं करुणायुतः॥४७॥

तं प्रणम्य महेशानं वने यातोऽहमादरात्।
तत्रैव गणनाथं तमभजं भक्तिसंयुतः॥४८॥

एकाक्षरविधानेन सन्तुष्टो गणनायकः।
योगशान्तिं ददौ पूर्णं भक्तवात्सल्यकारणात्॥४९॥

ततोऽहं योगिवन्द्यश्च जातः सर्वत्र सम्मतः।
तथापि विघ्नदहनमभजं नित्यमादरात्॥५०॥

गतेषु दशवर्षेषु गणाधीशः समाययौ।
ममाश्रमं वरं दातुमुवाच घननिःस्वनः॥५१॥

गणेश उवाच

वामदेव महाभाग वरं वृणु हृदीप्सितम्।
तव दास्यामि भक्त्याऽहं सन्तुष्टो योगिसत्तम॥५२॥

गणेशस्य वचः श्रुत्वा त्यक्त्वा ध्यानं समुत्थितः।
प्रणम्य तं गणेशं सम्पूज्य स्तोतुं प्रचक्रमे॥५३॥

वामदेव उवाच

गणेशाय नमस्तुभ्यं सदा स्वानन्दवासिने।
सिद्धिबुद्धिपते तुभ्यं विघ्नेशाय नमो नमः॥५४॥

मूषकारूढ हेरम्ब भक्तवाञ्छाप्रपूरक।
ढुण्डिराजाय ते देव रक्ष मां ते नमो नमः॥५५॥

आदिमध्यान्तहीनाय लम्बोदर नमोऽस्तु ते।
 आदिमध्यान्तरूपाय शङ्करप्रियसूनवे॥५६॥
 नानामायाधरायैव मायिभ्यो मोहदायिने।
 मायामायिकभेदैस्त्वं क्रीडसे ते नमो नमः॥५७॥
 विष्णुपुत्राय शेषस्य पुत्राय ब्राह्मणाय ते।
 ब्रह्मपुत्राय सर्वेश सर्वपुत्राय ते नमः॥५८॥
 सर्वेषां चैव पित्रे ते मात्रे सर्वात्मकाय ते।
 महोदराय देवेन्द्रपाय ज्येष्ठाय वै नमः॥५९॥
 महोग्राय महेशाय विष्णवे प्रभविष्णवे।
 अमृताय तु सूर्याय नानाशक्तिस्वरूपिणे॥६०॥
 पुरुषाय प्रकृतये गुणेशाय गुणात्मने।
 एकानेकात्मकायैव विघ्नकर्त्रे नमो नमः॥६१॥
 भक्तेभ्यः सर्वदात्रे ते ब्रह्मणां पतये नमः।
 योगाय योगनाथाय योगिनां पतये नमः॥६२॥
 स्तौमि किं त्वां गणेशान मनोवाणीविहीनकम्।
 मनोवाणीमयं नैवातस्ते देव नमोऽस्तु ते॥६३॥
 सहस्रैवं संस्तुवतस्तस्य भक्तिरसेन च।
 रोमोद्गमः प्रादुरासीत् कण्ठरोधो बभूव ह॥६४॥
 उवाच वामदेवं स नृत्यन्तं विघ्ननायकः।
 वरं वृणु महाभाग यत्ते चित्ते स्थितं परम्॥६५॥
 त्वया कृतमिदं स्तोत्रं सर्वसिद्धिकरं परम्।
 शृणोति यः पठति चेत्तस्मै योगप्रदं तथा॥६६॥
 भक्तिदं भक्तियुक्तेभ्यः पुत्रपौत्रादिकप्रदम्।
 धनधान्यप्रदं प्रोक्तं मयि प्रीतिविवर्धनम्॥६७॥
 गणेशवचनं श्रुत्वा तं जगाद महामुनिः।
 वामदेवः प्रसन्नात्मा ब्रह्मेशं ब्रह्मभावितः॥६८॥
 भक्तिं देहि गणाधीश गाणपत्यां विशेषतः।
 नान्यं याचे वरं देव यदि तुष्टोऽसि विघ्नप॥६९॥
 तथेति तमुवाचैव गणेशोऽन्तर्दधे स्वयम्।
 वामदेवः प्रसन्नात्मा गाणपत्यो बभूव ह॥७०॥
 तदादि शान्तिमापन्नस्त्वहं विप्र महामते।
 अतस्त्वं गणराजं तं भज शान्तिमवाप्स्यसि॥७१॥

एकाक्षरं महामन्त्रं सुदन्ताय ददौ ततः।
सविधिं वामदेवः सोऽन्तर्धानमकरोन् मुनिः॥७२॥

सुदन्तो विस्मितो भूत्वा ययौ स्वस्थानमुत्तमम्।
राज्ञा सम्मानितः सोप्यभजत्तं गणनायकम्॥७३॥

बृहद्रथाय वृत्तान्तं कथयामास भो नृप।
तदाज्ञया नृपः सद्यो घोषयामास तद्व्रतम्॥७४॥

तत्रादौ पौषमासे या चतुर्थी शुक्लगाऽऽगता।
तां चकार द्विजः सद्यो जनै राज्ञा पुरः स्थितैः॥७५॥

व्रताचरणमात्रेण गर्भयुक्ता बभूव ह।
मुनिपत्नी सुतं लेभे ज्ञानयुक्तं चिरायुषम्॥७६॥

ततो भूमितले सर्वे चक्रुर्व्रतमनुत्तमम्।
शौक्लं कार्ष्णं विशेषेण चतुर्थीसंज्ञितं नृप॥७७॥

सर्वे रोगादिभिर्हीना जाताः पुत्रादिसंयुताः।
धनधान्यादिभिर्युक्ता अन्ते स्वानन्दगा बभुः॥७८॥

सुदन्तो योगिवन्द्यश्च बभूवे योगसेवया।
राजाऽपि ज्ञानसंयुक्तो गाणपत्यो बभूव ह॥७९॥

पौषशुक्लचतुर्थीजमेतत्ते कथितं व्रतम्।
राजन् सर्वार्थदं पूर्णं पुनस्त्वं शृणु मानद॥८०॥

वैश्यो मार्गे स्थितः सोऽपि श्रमयुक्तो धनप्रियः।
तत्र चोरैः समायातैर्लुण्ठितं तैर्धनं महत्॥८१॥

तेषां शस्त्राभिघातेन पपात धरणीतले।
वैश्यो वने दुःखितश्च विललाप भृशातुरः॥८२॥

दैवयोगेन सा देवी चतुर्थी शुक्लगा गता।
पौषी तस्यां जलाद्यैश्च हीनस्तत्र बभूव सः॥८३॥

रात्रौ जागरणं तस्य सञ्जातं पीडया तदा।
पञ्चम्यां स मृतः पापी धनलुब्धो महामते॥८४॥

अज्ञातव्रतजेनैव महिम्ना सोऽपि भूपते।
स्वानन्दे गणपं दृष्ट्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह॥८५॥

एवं जना व्रतेनैव मुक्ताः संसारसागरात्।
इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगान् वर्णितुं तत्र शक्यते॥८६॥

इदं पौषचतुर्थ्यास्तु माहात्म्यं यः शृणोति चेत्।
पठेद्वै तस्य भो राजन् सर्वदं प्रभविष्यति॥८७॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
पौषशुक्लचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नामैकादशोऽध्यायः॥४-११॥

॥ द्वादशोऽध्यायः—माघ-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

चतुर्थ्या महिमानं च श्रुत्वा हर्षः प्रवर्धते।
न तृप्यामि महायोगिन्नमृतादधिकं मतम्॥१॥

माघे शुक्लचतुर्थी या तस्या माहात्म्यमुत्तमम्।
वद येन जनाः सर्वे भवन्ति सुखभोगिनः॥२॥

वसिष्ठ उवाच

माघी शुक्ला चतुर्थी या तस्यां जातो विनायकः।
कश्यपस्य गृहे साक्षादङ्गारकयुता नृप॥३॥

मुद्गल उवाच

एवमुक्त्वा वसिष्ठस्तं विनायकचरित्रकम्।
कथयामास भो दक्ष देवान्तकवधाश्रितम्॥४॥

श्रुत्वा सोऽपि मुदा युक्तो बभूवाजस्य नन्दनः।
पुनस्तं प्रेरयामास व्रतार्थं मुनिमादरात्॥५॥

तस्यादरं स विज्ञाय वसिष्ठस्तमुवाच ह।
हर्षेण महता युक्तो गाणपत्येन्द्रसत्तमः॥६॥

वसिष्ठ उवाच

अत्र ते वर्णयिष्येऽहमितिहासं पुरातनम्।
श्रुतश्चेत् सर्वदः पूर्णो भविष्यति नरोत्तम॥७॥

कर्णाटे भानुपुर्यां च राजा परमधार्मिकः।
देवविप्रातिथिप्रेप्सुर्नीत्या राज्यं चकार सः॥८॥

शस्त्रास्त्रज्ञो विशेषेण नाम्ना सोमश्च वीर्यवान्।
जित्वा भूमण्डलं सर्वं चक्रे सौराज्यमुत्तमम्॥९॥

भार्या यशोवती तस्य नाम्ना पूर्णपतिव्रता।
धर्मशीला रता दाने बभूवे रूपशालिनी॥१०॥

तस्याऽपि दीर्घकालेन कुर्वतो राज्यमुत्तमम्।
अनावृष्टिभवं दुःखं प्राप्तं परमदारुणम्॥११॥

स तु शौनकनामानं मुनिं सर्वार्थकोविदम्।
ययौ दुःखनिवृत्त्यर्थं गाणपत्यं वने पुरात्॥१२॥

महावनं समासाद्य तं ननाम महामुनिम्।
साष्टाङ्गं च पुरस्तस्य कृताञ्जलिपुटोऽभवत्॥१३॥

उवाच तं मुनिश्रेष्ठं सोमो विनयसंयुतः।
धन्यं मे जन्म कर्माद्यं येन दृष्टो भवान् मुने॥१४॥

वदन्तमेवं राजानमुवाच शौनको मुनिः।
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो न्यस्तस्वपरविभ्रमः॥१५॥

शौनक उवाच

पुरा राजन् महाभाग वद मां सकलं तव।
चेष्टितं यद्वने कस्मादागतो दुर्गमे च मे॥१६॥

एवं पृष्टो मुनीन्द्रेण सोमस्तं प्रत्युवाच ह।
हर्षयुक्तेन चित्तेन मुनिं वेदज्ञमुत्तमम्॥१७॥

सोम उवाच

कर्णाटे भानुपुर्यां मे वसतिर्धर्ममिच्छतः।
अनावृष्टिभवं दुःखं प्राप्तं तत्र महामुने॥१८॥

धर्मेण नीतियुक्तेन मया राज्यं प्रपालितम्।
तथापि पापयोगेन दुःखं प्राप्तं जनैः सह॥१९॥

तत्रोपायं वदस्व त्वं साक्षाद्योगीश्वरो भवान्।
राज्यं त्यक्त्वा वने तेऽद्य शरणं चागतो नृपः॥२०॥

श्रुत्वा तस्य वचो रम्यं तं जगाद महीपतिम्।
शौनको मुनिशार्दूलो विनयेन समन्वितम्॥२१॥

शौनक उवाच

शृणु राजन् महत् पापं तव राज्ये बभूव ह।
तेन रोगयुता लोका वन्ध्यतादोषसंयुताः॥२२॥

तत्रापि यन् महद् दुःखमनावृष्टिसमुद्भवम्।
सम्प्राप्तं कारणं तत्र वदामि त्वां नृपाधम॥२३॥

चतुर्थीसंज्ञकं राजन् व्रतं नष्टं विशेषतः।
शौक्लं कार्ष्णं तदर्थं त्वं यत्नयुक्तो भवाधुना॥२४॥

नो चेद्वर्षसहस्रैस्त्वं सुखं न लभसे कदा।
अतः सर्वत्र विख्यातं तद्व्रतं कुरु मानद॥२५॥

इत्युक्त्वा व्रतमाहात्म्यं कथयामास विस्तरात्।
नृपाय सोऽपि संश्रुत्य विस्मितो मानसेऽभवत्॥२६॥

पुनः पप्रच्छ भावेन शौनकं मुनिसत्तमम्।
वद ब्रह्मन् गणेशस्य स्वरूपं शान्तिदं परम्॥२७॥

शौनक उवाच

पुराऽहं तपसा युक्तो नृपाऽतिष्ठं स्वाश्रमे।
अन्तर्निष्ठस्वभावेन ब्रह्मचिन्तनतत्परः॥२८॥

ततोऽकस्मान् महायोगी भृगुरस्माकमेव सः।
बीजभूतः समायात आश्रमेऽनुग्रहाय मे॥२९॥

तं दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय प्रणतोऽहं महामुनिम्।
आसने समुपावेश्याऽपूजयं च स्वभक्तितः॥३०॥

कृताञ्जलिपुटं नम्रं पुरस्तस्य महात्मनः।
संस्थितं मां ततो दृष्ट्वा सुविनीतमुवाच सः॥३१॥

भृगुरुवाच

तात किं योगनिष्ठस्त्वं शान्तिं प्राप्तो वदस्व माम्।
किमिच्छसि महाभाग वद तेऽहं ददामि तत्॥३२॥

अस्मत्कुले महाभाग भवान् साधुगुणान्वितः।
तेनाऽहं तृप्तिमायातः पूरयिष्यामि वाञ्छितम्॥३३॥

एवं ब्रुवन्तमाद्यं तं मुनिमानम्य शौनकः।
जगाद हर्षसंयुक्तो भृगुं योगतपोनिधिम्॥३४॥

शौनक उवाच

योगशान्तिप्रदं पूर्णं ब्रूहि योगं महामुने।
तेनाऽहं तृप्तिमत्यन्तं यास्यामि त्वदनुग्रहात्॥३५॥

भृगुरुवाच

योगशान्तिमयं विद्धि गणेशं ब्रह्मनायकम्।
तं भजस्व विधानेन तेन शान्तो भविष्यसि॥३६॥

चित्तं पञ्चविधं तात तत्र चिन्तामणिः स्थितः।
तं ज्ञात्वा ब्रह्मभूताश्चाऽभवन् ब्रह्मादयः सुत॥३७॥

चित्तेन ज्ञायते यद्वै तत्र मोहः प्रवर्तते।
 मोहं चित्तं परित्यज्य भव चिन्तामणिः स्वयम्॥३८॥
 मनोवाणीमयं चित्तं मनोवाणीविवर्जितम्।
 चित्तं जानीहि पुत्र त्वं तत्त्यक्त्वा च सुखी भव॥३९॥

एवमुक्त्वा गणेशस्य गणानां त्वा मनुं ददौ।
 शौनकाय महायोगी भृगुश्चान्तर्हितोऽभवत्॥४०॥

शौनक उवाच

भृगुणैवमहं राजन् उपदिष्टोऽभजं परम्।
 गणेशं योगभावेन चित्तनिग्रहणे रतः॥४१॥

क्रमेण योगिवन्द्योऽहं जातस्तस्य महात्मनः।
 कृपया गणराजस्य तथापि स्म भजामि तम्॥४२॥

ततो मे वरदो जातो गणेशो भक्तवत्सलः।
 गाणपत्यं चकाराऽसौ तदहात् गणपोऽभवत्॥४३॥

एवमुक्त्वा स राजेन्द्रं गणानां त्वा मनुं ददौ।
 शौनको मुनिशार्दूलो विधियुक्तं विधानवित्॥४४॥

शौनकं प्रणनामाऽऽज्ञां गृहीत्वा राजसत्तमः।
 आययौ स्वगृहे तत्र प्रधानैरभिनन्दितः॥४५॥

नागरैः सह सोमश्च माघे शुक्लचतुर्थिका।
 सम्प्राप्ता साऽऽदिकाले स चकार व्रतमुत्तमम्॥४६॥

ततस्तेन प्रविख्यातं कृतं भूमितले नृप।
 शुक्लकृष्णचतुर्थीजं व्रतं चक्रुर्जना भुवि॥४७॥

व्रताचरणपुण्येन वृष्टिस्तत्र बभूव च।
 सर्वे हर्षयुता लोका गणेशभजने रताः॥४८॥

गणेशभजनं सोमश्चकार प्रेमसंयुतः।
 गणेशप्रीतये तत्राऽकरोद्देवालयं तथा॥४९॥

महामौल्यं नृपाध्यक्षः स्थापयामास विघ्नपम्।
 गणेशं वरदाख्यं सोऽपूजयन्नित्यमादरात्॥५०॥

पुत्रपौत्रयुतो राजा स चक्रे राज्यमुत्तमम्।
 लोकाः सर्वे सुखे मग्ना रोगवन्ध्यत्ववर्जिताः॥५१॥

स्वधर्मनिरता नित्यमभजन् गणनायकम्।
 न गणेशसमं किञ्चिद्धारयामासुरादरात्॥५२॥

सोमश्चान्ते गणेशानं ययौ लोकसमन्वितः।
स्वानन्दे तं प्रणम्याऽसौ ब्रह्मभूतो बभूव ह॥५३॥

एतत्ते कथितं भूप तथाऽन्यच्छृणु सुन्दरम्।
चरित्रं व्रतसम्भूतं सर्वपापप्रणाशनम्॥५४॥

कोऽप्यन्त्यजो विदर्भे वै कौण्डिन्ये नगरेऽवसत्।
भानुनामा महापापी दुष्टकर्मपरायणः॥५५॥

परस्त्रीलम्पटोऽत्यन्तं मद्यद्यूतरतः सदा।
मार्गे जनान् जघानाऽसौ द्रव्यलोभी विशेषतः॥५६॥

जीवं दृष्ट्वा दुष्टकर्मा जघान स च भूमिप।
कार्यहीनतया पापी ब्राह्मणानां वधे रतः॥५७॥

इत्यादिदोषबाहुल्ययुक्तः परमदारुणः।
कदाचिद्वैवयोगेन वने बभ्राम सोऽन्त्यजः॥५८॥

तस्मिन् दिने समायाता माघी शौक्ली चतुर्थिका।
तत्रान्नजलहीनोऽयं पर्वतान्तरगोऽभवत्॥५९॥

न प्राप्तवान् वने किञ्चिद् दुष्टस्तेन सुदुःखितः।
क्षुधार्तस्तृष्णया युक्तस्तत्रैव निशि संस्थितः॥६०॥

प्रभाते विमले सद्यः समुत्थाय गृहागतः।
तृषितः स जलं तत्र पपावत्यन्तमादरात्॥६१॥

ततोऽकस्मात् सुदुःखेन वमित्वा तञ्जलं नृप।
ममार तं गृहीत्वा ते गाणेशा गणपं ययुः॥६२॥

गणेशदर्शनेनैव निष्पापो ज्ञानसंयुतः।
सायुज्यं गणनाथस्य लेभे वै तत्प्रभावतः॥६३॥

अज्ञानव्रतजेनैव पुण्येनान्त्यजजातिजः।
ब्रह्मभूतो महापापी बभूवे सूर्यवंशजः॥६४॥

एतादृशी महापुण्या चतुर्थी शुक्लगा मता।
माघी तस्याश्च माहात्म्यं कथितुं न क्षमो भवेत्॥६५॥

एवं नाना जना भूप ब्रह्मभूता बभूविरे।
कथितुं न प्रशक्यं यच्चरित्रं तत्समुद्भवम्॥६६॥

माघे शुक्लचतुर्थ्या यो महिमानं शृणोति चेत्।
पठेद्वा तस्य भो राजन् सिद्धिदं सुभविष्यति॥६७॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
माघशुक्लचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः॥४-१२॥

॥ त्रयोदशोऽध्यायः—फाल्गुन-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

अधुना ब्रूहि मे विप्र माहात्म्यं फाल्गुनोद्भवम्।
पुण्यं शुक्लचतुर्थीजं न तृप्यामि कथामृतात् ॥१॥

वसिष्ठ उवाच

फाल्गुने शुक्लपक्षे या चतुर्थी वरदा भवेत्।
तस्या माहात्म्यमाद्यं ते सङ्क्षेपेण ब्रवीम्यहम् ॥२॥

मालवे नगरं ख्यातं सर्वशोभासमन्वितम्।
भारकं सर्वधर्मज्ञैर्लोकैस्तत् सङ्कुलं बभौ ॥३॥

तत्र हेमाङ्गदो राजा चकार राज्यमुत्तमम्।
जित्वा भूमण्डलं सर्वं शस्त्रास्त्रज्ञो विचक्षणः ॥४॥

प्रधानै राजभिः सर्वैर्मन्योऽभूत् सर्वसम्मतः।
पुत्रैस्तेजोयुतेर्युक्तो द्विजदेवातिथिप्रियः ॥५॥

ततोऽकस्मात् स राजर्षिः शूलयुक्तो बभूव ह।
उदरे शस्त्रसम्पातैरिव युक्तो रुरोद ह ॥६॥

नानायत्नाः कृताः सर्वैः शूलनाशार्थमादरात्।
मन्त्रैश्चौषधिभिः शूलं पिपीडातितरां नृपम् ॥७॥

तीर्थदेवादिकं सोऽपि ब्राह्मणैर्वेदपारगैः।
असेवत ततस्तस्य शूलमुग्रं बभूव वै ॥८॥

ततः शूलेन राजाऽतिपीडितो दारुणेन वै।
विषादिभिर्मतिं चक्रे देहत्यागे विशेषतः ॥९॥

ततोऽकस्मान् महायोगी पर्वतः सहसाऽऽगतः।
तस्य गेहे तं ननाम स राजा दुःखसंयुतः ॥१०॥

ब्राह्मणैः पूजयामास तं सर्वज्ञं विशेषतः।
उवाच दुःखसंयुक्तः शूलपीडां नियम्य सः ॥११॥

हेमाङ्गद उवाच

धन्यं मे जन्म दानादि पिता माता कुलादिकम्।
स्वधर्मपुत्रदारादि त्वदङ्घ्रियुगदर्शनात् ॥१२॥

ततोऽतिपीडया युक्तः पपात धरणीतले।
रुरोद दारुणं राजा तत् दृष्ट्वा विस्मितो द्विजः ॥१३॥

पप्रच्छ सचिवान् विप्रो मुनीनां पर्वतो वरः।
किमिदं दुःखमुग्रं वै राज्ञा प्राप्तं प्रकथ्यताम्॥१४॥

सचिवा ऊचुः

शूलमुग्रं बभूवास्यानिवार्यं त्वौषधादिभिः।
तीर्थमन्त्रप्रयोगैश्च नानायत्नैर्महामुने॥१५॥

श्रुत्वा तेषां वचः क्रूरं पर्वतो ध्यानमास्थितः।
ज्ञात्वा पापं महायोगी राज्ञः सर्वानुवाच ह॥१६॥

पर्वत उवाच

शृणु राजंस्त्वदीये यद्राज्ये पापं सुदारुणम्।
वर्तते त्वं ततः पूर्णशूलयुक्तोऽसि साम्प्रतम्॥१७॥

चतुर्थ्यास्ते व्रतं मुख्यं राज्ये नष्टं विशेषतः।
तेन दोषसमूहेन सजनस्त्वं सुदुःखितः॥१८॥

पर्वतस्य वचः श्रुत्वा राजा तं हर्षितोऽवदत्।
कृत्वा करपुटं भूप विनयावनतो वचः॥१९॥

हेमाङ्गद उवाच

कीदृशं तद्व्रतं स्वामिन् केन सञ्चरितं पुरा।
कस्यैव पूजनं तत्र वद मे सर्वमञ्जसा॥२०॥

पर्वत उवाच

सर्वसिद्धिकरं राजन् व्रतं गाणेश्वरं परम्।
चतुर्णां पुरुषार्थानां साधनं सर्वसम्मतम्॥२१॥

ततश्चतुर्थीमाहात्म्यं कथयामास विस्तरात्।
तेन संहर्षितो राजा श्रुत्वा तं पुनरब्रवीत्॥२२॥

कीदृशोऽयं गणाधीशो वद तस्य स्वरूपकम्।
ज्ञात्वा तं देवदेवेशं भजिष्यामि विशेषतः॥२३॥

पर्वत उवाच

पुरा वृत्तं गणेशस्य चरित्रं यन्मया श्रुतम्।
तदेव कथयिष्यामि निदाघात् सर्वदं परम्॥२४॥

अहं तपसि सन्तिष्ठन्नानायत्नपरायणः।
संव्याप्तं तपसा सर्वं मदीयेन महामते॥२५॥

इन्द्रः प्रक्षुभितोऽत्यन्तं काममप्सरसा युतम्।
प्रेषयामास विघ्नार्थं तपसो मे मदान्वितः॥२६॥

ततः सोऽपि भयोद्विग्नः कामो दाहसमन्वितः।
 तपसस्तेजसा सत्यं पलायत स सैनिकः॥२७॥
 ततोऽहं तपसा युक्तोऽन्तर्निष्ठश्चाऽभवं नृप।
 तपस्त्यक्त्वा महाबाहो शमदमपरायणः॥२८॥
 नानाभूमिपरो जातस्ततोऽतिभाग्य गौरवात्।
 निदाघः सहसा तत्राऽऽगतोऽवधूतमार्गवित्॥२९॥
 दृष्ट्वा तं योगिनं पूर्णं प्रणतोऽहं विशेषतः।
 अपूजयं विधानेन ततस्तं स्म वदामि वै॥३०॥
 धन्यो मे जनको माता तपो धन्यं जनुस्तथा।
 ब्रह्मभूयप्रदस्याऽपि पादपद्मस्य दर्शनात्॥३१॥
 अधुना वद मे नाथ योगं शान्तिप्रदायकम्।
 येनाऽहं योगिवन्द्यश्च भवेयं साधनान् मुने॥३२॥

वसिष्ठ उवाच

इति पृष्टो महातेजा निदाघस्तमुवाच ह।
 पर्वतं तपसा शुद्धं प्रहृष्टेनान्तरात्मना॥३३॥

निदाघ उवाच

शृणु वृत्तं मदीयं ते कथयामि पुरातनम्।
 येन योगीन्द्र वन्द्यश्च जातोऽहं योगसेवया॥३४॥

अहं योगार्थमत्यन्तं योगभूमिपरायणः।
 असाधयं महायोगं ब्रह्मभूयकरं परम्॥३५॥

ततोऽन्तेऽहं सदानन्दे समः स्वानन्दकेऽभवम्।
 संस्थितस्तत्र भो राजन् दृष्टमानन्दरूपकम्॥३६॥

द्वन्द्वैः सर्वत्र संव्याप्तं द्वन्द्वे तद् योगरूपि च।
 तेन शान्तिर्गता मेऽभूत्ततो विष्णुं गतोऽभवम्॥३७॥

तं प्रणम्य महात्मानमवदं वद शान्तिदम्।
 योगं विष्णो महायोगिन् येन शान्तो भवाम्यहम्॥३८॥

विष्णुरुवाच

योगशान्तिप्रदं तात गणेशं विद्धि मानद।
 तं ज्ञात्वा शान्तिमापन्ना वयं सर्वे च योगिनः॥३९॥

मनोवाणीमयं विद्धि गकारं च तयोः परम्।
 मनोवाणीविहीनं तं णकारं योगिसम्मतम्॥४०॥

तयोः स्वामी गणाधीशस्तं भजस्व विधानतः।
ततः शान्तिं महाभाग लभसे नाऽत्र संशयः॥४१॥

एवमुक्त्वा महाविष्णुर्विरराम स्वयं ततः।
तं प्रणम्य वने गत्वा योगाभ्यासपरोऽभवम्॥४२॥

एकाक्षरस्य मन्त्रस्य सन्तुष्टोऽभूद्रजाननः।
गतेषु दश वर्षेषु जपेन सहसाऽऽगतः॥४३॥

ध्यानस्थं मां समालोक्य जगाद वृणु वाञ्छितम्।
ततोऽहं तं प्रणम्यैवापूज्य स्तोतुं प्रचक्रमे॥४४॥

स्तोत्रं यत् सामवेदोक्तं तच्छ्रुत्वा तुष्टिमागतः।
योगशान्तिं गणेशानो दत्त्वा मे प्रजगाम ह॥४५॥

तदादि गाणपत्योऽहं जातस्तं प्रभजामि वै।
भजस्व गणराजं त्वमतस्तं शान्तिदं परम्॥४६॥

एवमुक्त्वा निदाघः सं ददौ तस्मै महामनुम्।
एकाक्षरं विधानेन ततः सोऽन्तर्हितोऽभवत्॥४७॥

पर्वत उवाच

भजामि गणनाथं स्म ततोऽहं नित्यमादरात्।
तेनोक्तविधिना राजन् शान्तिं प्राप्तो विशेषतः॥४८॥

अपूजयं हि गणपं ततो नित्यं तपोन्वितः।
ततो मां दर्शयामास रूपं योगमयं प्रभुः॥४९॥

स्तुतः सम्पूजितो मे स भक्तिं दत्त्वा महामते।
स्वानन्दे स गतो राजन् भक्तानन्दविवर्धनः॥५०॥

एवमुक्त्वा पर्वतस्तं ददौ मन्त्रं दशाक्षरम्।
गणेशस्य महाराज ततश्चान्तर्हितोऽभवत्॥५१॥

राजा सर्वजनैरादौ व्रतं चक्रे स हर्षितः।
फाल्गुने भूप शुक्लस्थचतुर्थीसंज्ञकं परम्॥५२॥

ततो राज्ञाऽपि सर्वत्र कृतो घोषो जनैर्नृप।
शौक्लं कार्ष्णं व्रतं भूमौ क्रियतां भावसंयुतैः॥५३॥

ततः शुलव्यथाहीनो बभूवे राजसत्तमः।
दुःखहीना जनाः सर्वे जाता व्रतप्रभावतः॥५४॥

पुत्रपौत्रादिसंयुक्ता रोगाद्यभिविवर्जिताः।
धनधान्यादिभिः सर्वे मुमुदुर्भूमिमण्डले॥५५॥

ततो हेमाङ्गदो राजा भक्त्या विघ्नेशमुत्तमैः।
उपचारैः प्रपूज्याऽपि सिषेवे नित्यमादरात्॥५६॥

पुत्रं राज्ये निधायाऽसौ सस्त्रीकः शान्तिसंयुतः।
गणेशं सर्वभावेनान्ते च तन्मयतामयात्॥५७॥

क्रमेण भूमिसंस्था ये नराः स्वानन्दगा बभूवुः।
भुक्त्वा भोगान् विशेषेण व्रतपुण्यप्रभावतः॥५८॥

अधुना शृणु चान्यत्त्वं माहात्म्यं व्रतसंश्रितम्।
भाकरे नगरे विप्रो वसद्वै जातिदूषणः॥५९॥

बाल्यात्प्रभृति तेनैव कृतं कर्म सुदुःखदम्।
हिंसादिसंयुतं राजन् चौर्यं क्लेशविवर्धनम्॥६०॥

परस्त्रीलम्पटो नित्यं यौवने सोऽतिदारुणः।
पतिव्रता हठेनैव व्रतभ्रष्टाश्चकार ह॥६१॥

शस्त्रधारी वने गत्वा जन्तून् जघ्ने स नित्यशः।
द्विजादीन् द्रव्यलुब्धश्च मानवान् मनुजप्रिय॥६२॥

एवं पापसमाचारो वने कस्मिन् दिने स्थितः।
वैश्यं दृष्ट्वा च तं हन्तुमधावत् स वधप्रियः॥६३॥

पलता वैश्यपुत्रेण नादस्तत्र कृतो महान्।
तं श्रुत्वा मार्गसंस्थाश्च चत्वारः पुरुषाऽऽययुः॥६४॥

ते धृत्वा राजदूतास्तं ताडयामासुरुल्बणम्।
राजानं दर्शयामासुश्चौरं बद्धं जनास्ततः॥६५॥

राज्ञाऽऽज्ञप्ताश्च तं तत्राताडयंस्ते द्विजाधमम्।
नाविदन् ब्राह्मणं राजंश्चिक्षिपुर्निगडे द्विजम्॥६६॥

ततः फाल्गुनसंस्था या चतुर्थी शुक्लगाऽऽगता।
बद्धस्तत्र निराहारो बभूवे स नराधमः॥६७॥

पञ्चम्यां तं मृतं ज्ञात्वा ततो गाणेशकाऽऽययुः।
दूता नेतुं द्विजं तत्र व्रतपुण्यप्रभावतः॥६८॥

स स्वानन्दपुरे नीतो गाणपत्यैर्नृपात्मज।
तत्र विघ्नेश्वरं दृष्ट्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह॥६९॥

एवं नाना जनाश्चैव ब्रह्मभूता बभूवुरे।
तेषां चरित्रकं सर्वं वक्तुं ते न प्रशक्यते॥७०॥

फाल्गुने वरदायास्तु चरित्रं यः शृणोति चेत्।
पठेद्वा तस्य विघ्नेशः सर्वान् कामान् ददाति हि॥७१॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
फाल्गुनशुक्लचतुर्थीचरित्रवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः॥४-१३॥

॥ चतुर्दशोऽध्यायः—चैत्र-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

श्रुतं चरित्रं मुख्यं यच्चतुर्थ्याः फाल्गुने मया।
शुक्लायाः सर्वदं योगिन् न तृप्तोऽहं भवामि तु॥१॥
अतो मां चैत्रगाया यद्वरदायाश्चरित्रकम्।
गुरो सुदयया ब्रूहि पावनं सर्वजन्मिनाम्॥२॥

वसिष्ठ उवाच

बङ्गालं नगरं ख्यातं शोभाभद्राख्यमुत्तमम्।
तत्र चन्द्रप्रियो राजा प्रचक्रे राज्यमुत्तमम्॥३॥
शस्त्रास्त्रैः शत्रुसङ्घातान् जित्वा वीरश्रिया युतः।
सागरान्तां धरित्रीं स चकार वशवर्तिनीम्॥४॥
सामन्ता वशगाः सर्वे चक्रुः सेवादिकं नृपाः।
तस्य राज्ये प्रजाः सर्वाः स्वस्वधर्मपरायणाः॥५॥
स्वयं धर्मपरो राजा नीत्या वर्णाश्रमादिषु।
संस्थितान् रक्षयंश्चैव सदा हीनानदण्डयत्॥६॥
चौराणां न भयं तत्र स्वस्वव्यापारकारिणाम्।
तथापि रोगसंयुक्ता नरा नार्योऽभवन् हि वै॥७॥
वन्ध्यादिदोषसंयुक्ता जनाः सर्वे समाययुः।
राजानं सर्वनीतिज्ञं पप्रच्छुश्चेष्टितं महत्॥८॥

नागरादय ऊचुः

वयं राजन् स्वधर्मस्था त्वदाज्ञावशवर्तिनः।
अपि त्वं धर्मसंयुक्तः प्रधानादिभिरादरात्॥९॥
तथापि रोगदोषैश्च वन्ध्यदोषैर्विशेषतः।
धनधान्यविहीनाश्च पीडिता वयमुत्कटम्॥१०॥
पृथिवी रसहीना वै फलहीना महीरुहाः।
गावो दुग्धविहीनाश्च तव राज्ये महामते॥११॥

धर्मशीले नृपे राजन् सर्वे सुखयुता जनाः।
 विपरीतं महाराज त्वयि राज्यं प्रशासति॥१२॥

अतोऽस्मान् रक्ष भूपाल रोगादिभिः प्रपीडितान्।
 अस्माकं बलमत्यन्तं त्वमेव परमं मतम्॥१३॥

वसिष्ठ उवाच

चन्द्रप्रियो वचः श्रुत्वा तेषामेवं सुदुःखितः।
 प्रधानेषु समाक्षिप्य राज्यं निहतकण्टकम्॥१४॥

वने गन्तुं मनश्चक्रे ततस्तत्राऽऽजगाम ह।
 अष्टावक्रो महायोगी तं दृष्ट्वा प्रणनाम सः॥१५॥

सम्पूज्य भोजयामास पादसंवाहने रतः।
 स्वयं स्थितो महाविप्रमूचेऽसौ दुःखसंयुतः॥१६॥

चन्द्रप्रिय उवाच

धन्यं मे जन्म कर्मादि पिता माता तपो यशः।
 दानं ज्ञानं तथा योगिन् त्वत्पादयुगदर्शनात्॥१७॥

ततः सर्वं स्ववृत्तान्तं कथयामास यत्नतः।
 अष्टावक्रश्च संश्रुत्य तं जगाद नराधिपम्॥१८॥

अष्टावक्र उवाच

राजन् राज्ये त्वदीये यत् महत्पापं प्रवर्तते।
 तेन दुःखयुता सर्वा प्रजा जाता न संशयः॥१९॥

चतुर्णां पुरुषार्थानां प्रापकं यन्महाव्रतम्।
 चतुर्थीसंज्ञकं नष्टं तव राज्ये नृपाधम॥२०॥

पुरुषार्थैर्नरास्तेन हीनाः सर्वेऽधुना परम्।
 अन्ते नरकगा राजन् भविष्यन्ति त्वया सह॥२१॥

अष्टावक्रवचः श्रुत्वा तं प्रणम्य महीपतिः।
 उवाच दुःखसंयुक्तो वचनं स्वहितप्रदम्॥२२॥

चन्द्रप्रिय उवाच

ब्रह्मन् दयानिधे स्वामिन् वद मे व्रतमुत्तमम्।
 कीदृशं कस्य देवस्य प्रियमित्यादिकं प्रभो॥२३॥

अष्टावक्र उवाच

कृष्णशुक्लचतुर्थीजं व्रतं गाणेश्वरं नृप।
 सर्वादौ तत् प्रकर्तव्यं धर्मकामार्थमुक्तये॥२४॥

इत्युक्त्वा कथयामास चरित्रं सकलं द्विजः।
 चतुर्थीसम्भवं तात श्रुत्वा राजा सुविस्मितः॥२५॥
 पुनः पप्रच्छ तं विप्रं विनयेन समन्वितः।
 कीदृशो गणराजोऽयं व्रतं यस्य महाद्भुतम्॥२६॥
 वद तस्य स्वरूपं मे ज्ञात्वा तं सर्वभावतः।
 व्रतयुक्तो भजिष्यामि गणेशं सर्वसिद्धिदम्॥२७॥

अष्टावक्र उवाच

गणेशस्य स्वरूपं तु मया वक्तुं न शक्यते।
 तथापि शृणु भूपाल येन त्वं ज्ञास्यसि प्रभुम्॥२८॥
 पुराऽहं तपसि प्राज्ञ संस्थितो यत्नधारकः।
 सुरूपका अप्सरसो याताश्चलयितुं ततः॥२९॥
 तासामत्याग्रहं दृष्ट्वा कुपितः स्म शपामि ताः।
 मृत्युलोके पतध्वं वै चौरग्रस्ता भवेत हि॥३०॥
 इति मद्विरमाकर्ण्य भयभीताः समन्ततः।
 ता मां प्रसादयामासुस्ततोऽहं दयया युतः॥३१॥
 अवदं तत्र विष्णुर्वै यादवेषु भविष्यति।
 तस्य पत्न्यो भविष्यन्त्योऽन्ते चौराणां भविष्यथ॥३२॥
 गता अप्सरसो राजंस्ततोऽहं तप आचरम्।
 प्रभावेणातितपसोऽन्तर्ज्ञानं मेऽभवत् परम्॥३३॥
 ततोऽहं तप उत्सृज्य शमी दमपरोऽभवम्।
 नानायोगविचारेण समाधिं साधयन्पुनः॥३४॥
 एवमन्ते समानन्दे संस्थितोऽहं विशेषतः।
 तत्र मोहं समालोक्य समरूपे सुविस्मितः॥३५॥
 ततः शान्त्यर्थमत्यन्तं क्लिष्यामि स्म महामते।
 ततोऽकस्मान् महायोगी ऋभुस्तत्र समागतः॥३६॥
 वर्णाश्रमविहीनं तं दृष्ट्वा हर्षसमन्वितः।
 प्रणम्याऽहं विशेषेणापूज्योवाचं महामुनिम्॥३७॥
 धन्यं मे तप उग्रं यज्जन्म ज्ञानादिकं तथा।
 तव पादस्य योगेन कृतकृत्योऽस्मि साम्प्रतम्॥३८॥
 एवं मदीयं वाक्यं स श्रुत्वोवाच महामुनिः।
 किं वाञ्छसि महाप्राज्ञ वदस्वाऽहं करोमि तत्॥३९॥

ततस्तं प्रणतो भूत्वा कृताञ्जलिपुटः पुनः।
अवदं योगशान्तिं मे वद योगीन्द्रसत्तम॥४०॥

ऋभुरुवाच

संयोगः पञ्चधा तात सदसत्समनेतितः।
स्वसंवेद्यमयेनैव मुने योगेन लभ्यते॥४१॥

अयोगः पञ्चभिर्हीनो निवृत्त्या लभ्यते जनैः।
तयोर्योगे भवेद्योगो लभ्यते शान्तिमार्गतः॥४२॥

तमेव गणराजं त्वं ज्ञात्वा भज महामते।
तेन शान्तिभवं सौख्यं लभसे नान्यथा क्वचित्॥४३॥

संयोगो हि गकारश्च णकारोऽयोगवाचकः।
तयोः स्वामी गणेशानः पश्य वेदे महामते॥४४॥

अहं पुरा युतो भ्रान्त्या नानायोगपरायणः।
अभवं तत्र भो विप्र सहजेन समाश्रितः॥४५॥

स्वाधीनत्वमहो दृष्ट्वा तत्र तेन सुविस्मितः।
शरणं शङ्करस्यैव गतोऽहं योगकाम्यया॥४६॥

शङ्करेणोपदिष्टः स्म भजामि गणनायकम्।
एकाक्षरविधानेन तेन शान्तिं गतोऽभवम्॥४७॥

एवमुक्त्वा गणेशस्य मह्यं मन्त्रं ददौ ऋभुः।
एकाक्षरस्य मन्त्रस्य जपैः शान्तिं गतोऽभवम्॥४८॥

अष्टावक्रः प्रसन्नात्मा योगिवन्द्यो महायशः।
तस्मै नृपाय मन्त्रं स ददौ द्वादशवर्णकम्॥४९॥

सविधिं मन्त्रराजं तं दत्त्वा चान्तर्हितोऽभवत्।
राजा विघ्नेश्वरस्यैव भजने तत्परोऽभवत्॥५०॥

तत्रादौ चैत्रमासे या नृप शुक्ला समागता।
चतुर्थी सा कृता तेन नागरैः स्वजनैः पुरा॥५१॥

ततः स घोषयामास व्रतं जनपदेषु तत्।
शौक्लं कार्ष्णं विशेषेण चक्रुः सर्वे जनास्तथा॥५२॥

ततो रोगादिभिर्हीना बभूवुः पुत्रसंयुताः।
नानादोषविहीनास्ते विहारं चक्रुरादरात्॥५३॥

चन्द्रप्रियो गणेशानमभजन्नान्यचेतसा।
पुत्रे राज्यं निवेद्यैव सस्त्रीको वनगोऽभवत्॥५४॥

ततः स्वल्पेन कालेन सस्त्रीको नृपसत्तमः।
स्वानन्दे गणपं गत्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह॥५५॥

क्रमेण भूमिसंस्था ये व्रतपुण्यप्रभावतः।
ब्रह्मभूता बभूवुस्ते दृष्ट्वा गणपतिं नृप॥५६॥

अन्यत्त्वं शृणु चैत्रे वै शुक्लपक्षे चतुर्थिका।
तस्याश्चरित्रं पापघ्नं सर्वसिद्धिप्रदायकम्॥५७॥

मालवे शूद्रजः पापी कोऽवसन् वनगोचरान्।
जघान पथिकान् दुष्टो द्रव्यलोभी नराधमः॥५८॥

तस्य पापस्य सङ्ख्यानं कर्तुं नैव भवाम्यहम्।
समर्थो गणना त्यक्ता ग्रन्थबाहुल्यदोषतः॥५९॥

तं कदाचिद्वने संस्थं वृक्षाग्रे शस्त्रधारकम्।
वञ्चयित्वा जनान् घ्नन्तं तत्र सर्पो ददंश ह॥६०॥

ततः सोऽपि भयोद्विग्नः स्वगृहं प्रत्यपद्यत।
ततो विषेण राजेन्द्र पीडितो मूर्च्छितोऽभवत्॥६१॥

दैवयोगेन तस्यापि चतुर्थी शुक्लगा नृप।
चैत्रे प्राप्ता च शूद्रोऽभूत् पीडयाऽन्नविवर्जितः॥६२॥

पञ्चम्यां स मृतः पापी गतः स्वानन्दके पुरे।
व्रतपुण्यप्रभावेणाऽज्ञानेनाऽपि नृपात्मज॥६३॥

एवं नानाविधा राजन् ब्रह्मभूता बभूविवरे।
तेषां चरित्रकं वक्तुं शक्यते न मया कदा॥६४॥

इदं चैत्रचतुर्थ्यास्तु शुक्लायाः संशृणोति चेत्।
माहात्म्यं स लभेत् कामानीप्सितान् पठते यदा॥६५॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
चैत्रशुक्लचतुर्थीवर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः॥४-१४॥

॥ पञ्चदशोऽध्यायः—वैशाख-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

अधुना शुक्लगायास्तु वैशाखे चरितं वद।
चतुर्थ्याः शुभदं पूर्णं न तृप्यामि कथामृतात्॥१॥

वसिष्ठ उवाच

गुर्जरे सर्वशोभाढ्यं नगरं भद्रकं परम्।
तत्र राज्यं चकारैव राजा ब्रह्मप्रियो महान्॥२॥

सर्वशास्त्रार्थसम्पन्नो यज्वा दानप्रियः सदा।
देवद्विजातिथिप्रेप्सुः शस्त्रास्त्रे पारगोऽभवत्॥३॥

सर्वान् राज्ञो वशे कृत्वा पृथिवीमण्डलाधिपः।
बभूव बलसम्पन्नः सर्वमान्यो महामतिः॥४॥

तस्य पत्नी मृता सद्यो रजो दर्शनमात्रतः।
द्वितीया च कृता पत्नी समशीला नृपेण ह॥५॥

साऽपि तद्वन् मृता राजन्नेवं पञ्च मृतास्ततः।
पत्न्योऽभवन् सुदुःखार्तो राजा ब्रह्मप्रियोऽभवत्॥६॥

राज्यं निक्षिप्य राजर्षिः प्रधानेषु ययौ वनम्।
स्वगुरुं श्वेतकेतुं स प्रणम्य पुरतः स्थितः॥७॥

श्वेतकेतुः स्वशिष्यं तमासनादिषु मानदम्।
संस्थाप्य कुशलत्वेन मानयामास हर्षितः॥८॥

भोजयित्वा स राजानं महत् पप्रच्छ कारणम्।
किमर्थं राजशार्दूल कृतमागमनं त्वया॥९॥

वद तत् कारणं मुख्यं तत् करिष्येऽहमादरात्।
ममाश्रमे त्वमेकाकी राज्यं त्यक्त्वा समागतः॥१०॥

एवं पृष्टः स राजर्षिस्तं प्रणम्य कृताञ्जलिः।
जगाद सर्वं वृत्तान्तं पत्नीनाशात्मकं स्वयम्॥११॥

तच्छ्रुत्वा गाणपत्यश्च श्वेतकेतुर्महातपाः।
ध्यानेनालोक्य तं भूपं जगाद क्रोधसंयुतः॥१२॥

श्वेतकेतुरुवाच

नृपाधम महापापिन् शृणु मे वचनं हितम्।
व्रतं मुख्यं चतुर्थ्यास्ते राज्ये नष्टं विशेषतः॥१३॥

चतुर्थीव्रतहीनस्य कर्म सर्वं सुनिष्फलम्।
 नारकी च भवत्यन्ते स नरो नात्र संशयः॥१४॥
 चतुर्भिः पुरुषार्थैस्त्वं वर्जितो नितरां नृप।
 चतुःपदार्थदातृत्वाच्चतुर्थी कथिता बुधैः॥१५॥
 श्वेतकेतुवचः श्रुत्वा कोपयुक्तं महीपतिः।
 प्रणम्य तमुवाचाऽथ लज्जितः खेदसंयुतः॥१६॥

ब्रह्मप्रिय उवाच

अज्ञानेन कृतं विप्र सर्वदस्य व्रतस्य यत्।
 अनाचरणकं तेन क्षमस्व करुणानिधे॥१७॥
 वद मां कीदृशं स्वामिन् व्रतं सर्वार्थदं परम्।
 पूजनं कस्य वा कार्यं विधियुक्तं च तत्र वै॥१८॥
 एवं पृष्ठो महातेजाः श्वेतकेतुस्तमब्रवीत्।
 माहात्म्यं व्रतमुख्यस्य श्रुत्वा सोऽपि तमब्रवीत्॥१९॥

ब्रह्मप्रिय उवाच

कीदृशोऽयं गणाधीशो व्रतं यस्य महाद्भुतम्।
 स्वरूपं वद मे तस्य भजिष्यामि तमादरात्॥२०॥

श्वेतकेतुरुवाच

शृणु राजन् पुरावृत्तं कथयामि समासतः।
 मदीयं चेष्टितं तेन गणेशं ज्ञास्यसे परम्॥२१॥
 अहं पुरा तपोनिष्ठो बभूवातितरां नृप।
 उद्दालकं प्रणम्यैव पितरं साधने रतः॥२२॥
 ततोऽतितपसा युक्तं दृष्ट्वा मां जनको वचः।
 जगाद स्नेहसंयुक्तः शान्तिदाता महायशः॥२३॥

उद्दालक उवाच

पुत्र शान्त्यर्थमेव त्वं तपस्त्यक्त्वा महामते।
 कुरु श्रमं विशेषेण ब्रह्माहमिति धारयन्॥२४॥
 कोऽसि त्वं कुत आयातो कुत्र गच्छसि मां वद।
 चित्ते चिन्तामणिं तात पश्य पश्य विशेषतः॥२५॥
 पितुर्वचनमाकर्ण्य तमहं पुनरब्रवम्।
 वद तात स्वपुत्राय ज्ञानं शान्तिप्रदं महत्॥२६॥
 चित्तं च कीदृशं तात तत्र चिन्तामणिः कथम्।
 सोऽपि तिष्ठति विप्रेष कथं ज्ञेयो माहात्मभिः॥२७॥

वसिष्ठ उवाच

एवं पृष्टो महायोगी तमारुणिरुवाच ह।
हर्षेण महता युक्तो गाणपत्यस्वभाववान्॥२८॥

उद्दालक उवाच

शृणु पुत्र महाभाग योगशान्तिप्रदायकम्।
येन त्वं सर्वयोगज्ञो ब्रह्मभूतो भविष्यसि॥२९॥

चित्तं पञ्चविधं प्रोक्तं क्षिप्तं मूढं महामते।
विक्षिप्तं च तथैकाग्रं निरोधं भूमिसंज्ञितम्॥३०॥

तत्र प्रकाशकर्ताऽसौ हृदि चिन्तामणिः स्थितः।
साक्षाद्योगेन योगज्ञैर्लभ्यते भूमिनाशनात्॥३१॥

चित्तरूपा स्वयं बुद्धिश्चित्तभ्रान्तिकरी मता।
सिद्धिर्माये गणेशस्य मायाखेलक उच्यते॥३२॥

अतो गणेशमन्त्रेण गणेशं भज पुत्रक।
तेन त्वं ब्रह्मभूतत्वं शान्त्या योगेन यास्यसि॥३३॥

इत्युक्त्वा गणराजस्य ददौ मन्त्रं तथाऽऽरुणिः।
एकाक्षरं स्वपुत्राय नृप ध्यानादिसंयुतम्॥३४॥

तेनाऽहं साधयामि स्म गणेशं सर्वसिद्धिदम्।
क्रमेण शान्तिमापन्नो योगिवन्द्योऽभवं ततः॥३५॥

अतस्त्वमपि राजेन्द्र भजस्व गणनायकम्।
तेनेहपरलोकस्थसुखं प्राप्स्यसि शाश्वतम्॥३६॥

ब्रह्मणि ब्रह्मभूतस्त्वं भविष्यसि न संशयः।
एवमुक्त्वा स द्वात्रिंशदक्षरस्थं ददौ मनुम्॥३७॥

विधियुक्तं मनुं राजाऽऽगृह्य स्वगृहमाययो।
श्वेतकेतुं प्रणम्यैव हर्षयुक्तेन चेतसा॥३८॥

तत्राऽऽदौ शुक्लपक्षस्था वैशाखी च समागता।
चतुर्थी तां चकाराऽसौ नागरैर्हर्षसंयुतः॥३९॥

तेन सर्वत्र घोषश्च व्रतस्य प्रकृतो महान्।
शौक्लं कार्ष्णं व्रतं चक्रुर्भूमिसंस्था जना नृप॥४०॥

राजा स्वस्त्रीसमायुक्तोऽभजत्तं गणनायकम्।
पुत्रं राज्ये समास्थाप्य निवृत्त्या संयुतोऽभवत्॥४१॥

मन्त्रं जजाप विघ्नेशं ध्यात्वा पूजापरायणः।
व्रतयुक्तस्तथाऽन्ते स ब्रह्मभूतो बभूव ह॥४२॥

ब्रह्मप्रियेति नामाऽभूत् तदेवं सार्थकं कृतम्।
 तेन राज्ञा महाभाग गाणपत्यस्वभावतः॥४३॥
 तस्य राज्ये जनाः सर्वे व्रतपुण्येन भूमिप।
 क्रमेण ब्रह्मभूतास्तेऽभवन् स्वानन्दके पुरे॥४४॥
 उद्दालकश्चेतकेतू गाणपत्यस्वभावतः।
 अवधूतौ तु विख्यातौ बभूवाते महाप्रभू॥४५॥
 श्वेतकेतुद्विजेनाऽपि मर्यादा प्रकृता बलात्।
 सर्वेभ्यः सुखदाऽत्यन्तं तां शृणुष्व विशेषतः॥४६॥
 कदाचिदारुणिस्तत्र सस्त्रीकः स्वाश्रमे स्थितः।
 आजगाम द्विजः कश्चित् सर्वशास्त्रविशारदः॥४७॥
 जगाद स्त्रियमेवं स आरुणेः कामविह्वलः।
 मैथुनाय समागच्छ मया सह सूरूपिणि॥४८॥
 तच्छ्रुत्वा श्वेतकेतुं तं क्रुद्धमारुणिरब्रवीत्।
 मा क्रोधं कुरु पुत्र त्वमवृतास्तु स्त्रियो मताः॥४९॥
 तच्छ्रुत्वा पितरं प्राह श्वेतकेतू रुषा युतः।
 एवं चेत् पतिमेकं वृणोति सा कामिनी कथम्॥५०॥
 अतो वै वेधसा स्वामिन्न कृतं कर्म शाश्वतम्।
 असमञ्जसकं मत्वा मर्यादां कारयाम्यहम्॥५१॥
 अद्यप्रभृति रागेण स्पृशेद्यश्च परस्त्रियम्।
 स्त्रीहत्यां लभतां तत्र पुरुषः स न संशयः॥५२॥
 अथवा पुरुषं कश्चित् पतिं त्यक्त्वा च कामिनी।
 गच्छेन् मैथुनभावार्थं पतिहत्यां तु सा लभेत्॥५३॥
 यद्यहं गणराजस्य भक्तश्चेद्विघ्ननायक।
 तदा मे वचनं सत्यं भवेत्तत्ते नमो नमः॥५४॥
 तदादि संवृता स्त्री सा सेवते भावतः पतिम्।
 विनायकप्रसादेन तेनेयं स्थापिताऽभवत्॥५५॥
 प्रसङ्गात्ते मया ख्यातमुद्दालकविचेष्टितम्।
 माहात्म्यमन्यदधुना चतुर्थीसम्भवं शृणु॥५६॥
 महाराष्ट्रे द्विजः कश्चित् परस्त्रीलम्पटोऽभवत्।
 तदर्थं तेन मद्यस्य कृतं पानं विशेषतः॥५७॥
 चौर्येण धनमादाय हिंसाकर्मपरायणः।
 नानापापरतो भूत्वा परस्त्रियमसेवत॥५८॥

जगाम शूद्रगेहे स एकदा कामविह्वलः।
धनं गृहीत्वा स्वं लब्धं धनं दत्त्वा रराम ह॥५९॥

एवं किञ्चिद्भूते काले शूद्रः स्वगृहमागतः।
तेन शस्त्राभिघातेन हतोऽभूत्स द्विजाधमः॥६०॥

तस्मिन् दिने समायाता चतुर्थी दैवयोगतः।
तत्र शस्त्राभिघातस्य पीडया संयुतोऽभवत्॥६१॥

अन्नादिभिर्विहीनश्च पञ्चम्यां स ममार ह।
ततः स्वानन्दके लोके जगाम भृशपूजितः॥६२॥

वैशाखशुक्लपक्षस्य चतुर्थीव्रतयोगतः।
ब्रह्मभूतः स वै जातो महापापपरायणः॥६३॥

अज्ञानव्रतजेनैव पुण्येनाऽसौ द्विजाऽधमः।
ब्रह्मभूतश्च सञ्जातो ज्ञानिनां तत्र का कथा॥६४॥

नाना जना व्रतं कृत्वा ज्ञानतोऽज्ञानतो नृप।
बभूवुर्ब्रह्मभूताश्च मया वक्तुं न शक्यते॥६५॥

एतद् वैशाखशुक्लायाश्चतुर्थ्याः शृणुयात्तु यः।
माहात्म्यं प्रपठेद्वाऽपि स लभेदीप्सितं फलम्॥६६॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
वैशाखशुक्लचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चदशोऽध्यायः॥४-१५॥

॥ षोडशोऽध्यायः—ज्येष्ठ-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

श्रुतं वैशाखमासे वै शुक्लायाः फलमुत्तमम्।
चतुर्थ्या अधुना योगिन् ज्येष्ठशुक्लां वद प्रभो॥१॥

वसिष्ठ उवाच

आन्ध्रे शेषपुरे राजन् राजाऽभूत् कर्दमाभिधः।
शस्त्रास्त्रनिपुणोऽत्यन्तं नानाधर्मपरायणः॥२॥

वशं भूमण्डलं यस्य समुद्रान्तं बभूव ह।
तेजसा धर्मनीत्या वै ह्यतुलो यशसाऽभवत्॥३॥

दैवयोगेन तस्याऽभूत् प्रमेहश्चाऽतिदारुणः।
अग्निवद् दाहको देहे पापेन प्रेरितः परः॥४॥

तेनातिपीडितो राजा मूत्रितुं न शशाक सः।
 रुरोद कर्दमो भूत्वा सदा दाहयुतो भृशम्॥५॥

नानोपायाः कृतास्तेन शान्तो रोगो बभूव न।
 ततो राज्यं परित्यज्य सस्त्रीकः स ययौ वनम्॥६॥

वनाद्वनान्तरं गत्वा महोग्रं भयवर्धनम्।
 सिंहव्याघ्रादियुक्तं च मरणाय रुरोद ह॥७॥

तत्राऽऽजगाम विप्रेन्द्रो भरद्वाजो महायशः।
 तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय सस्त्रीकः प्रणनाम सः॥८॥

स हि बध्वा करपुटं तत्पुरः संस्थितोऽभवत्।
 ततोऽतिदाहसंयुक्तः पपात च रुरोद सः॥९॥

तादृशं नृपनाथं स दृष्ट्वा योगीन्द्रसत्तमः।
 ध्यानेनालोक्य राजानमुवाच दयया युतम्॥१०॥

भरद्वाज उवाच

शृणु कर्दम राजेन्द्र वचनं मे हितावहम्।
 येन दुःखविहीनस्त्वं भविष्यसि महामते॥११॥

चतुर्थीव्रतमत्यन्तं नष्टं राज्ये त्वदीयके।
 तेन पापसमायुक्तस्त्वं जातोऽसि नृपाधमः॥१२॥

अतस्त्वं जनसंयुक्तो व्रतं कुरु महामते।
 पुण्येन तेन राजेन्द्र दुःखहीनो भविष्यसि॥१३॥

भरद्वाजवचः श्रुत्वा तं पप्रच्छ प्रणम्य सः।
 कर्दमो हर्षसंयुक्तो व्रतस्याऽऽचरणाय च॥१४॥

कर्दम उवाच

भगवन् सर्वतत्त्वज्ञ त्वयाऽहमनुकम्पितः।
 व्रतस्य वद माहात्म्यमधुना तत् करोम्यहम्॥१५॥

भरद्वाज उवाच

सङ्कष्टं वरदं कृष्णे चतुर्थीजं च शुक्लके।
 व्रतं सर्वार्थदं पूर्णं चतुर्णां साधकं मतम्॥१६॥

सर्वादौ तन्नरः कुर्यात्तदा सर्वं नराधिप।
 चतुर्णां पुरुषार्थानां दातृकर्मफलं लभेत्॥१७॥

अतो हीनश्चतुर्भिस्त्वं स जनो नरके नृप।
 पतिष्यसि न सन्देहस्तदर्थं यत्नमाचर॥१८॥

एवमुक्त्वा स माहात्म्यं चतुर्थीसम्भवं नृप।
 कथयामास भूपाय श्रुत्वा राजा ननन्द ह॥१९॥
 पुनः पप्रच्छ तं विप्रं भरद्वाजं स कर्दमः।
 गणेशस्य स्वरूपं मे वद सर्वज्ञ ते नमः॥२०॥

भरद्वाज उवाच

गणेशस्य स्वरूपं तु वक्तुं वेदादिका नृप।
 न समर्थास्तथाऽपि त्वं शृणु सारं सुखप्रदम्॥२१॥
 पुराऽहं तपसा युक्तोऽतपं च तप उत्तमम्।
 सर्वं चराचरं राजन् मदधीनं बभूव ह॥२२॥
 तथाऽपि तपसोग्रेणाऽसाधयं तु तपः पुनः।
 ततोऽन्तर्ज्ञानभावे मे मतिर्जाता सुपुण्यतः॥२३॥
 तपस्त्यक्त्वा ततोऽहं तु शमी दमपरोऽभवम्।
 जडोन्मत्तादिजे मार्गे संस्थितो योगकारणात्॥२४॥
 ततः क्रमेण भो राजन्नसत्स्वानन्दगोऽभवम्।
 तत्र सम्पूर्णयोगेन शान्तिं प्राप्नो विशेषतः॥२५॥
 तस्माद्देवादिकं सर्वमुत्पन्नं तु विशेषतः।
 तद् दृष्ट्वा क्षुभितोऽत्यन्तं शान्तिहीनो यथाऽभवम्॥२६॥
 ततोऽकस्माद्रैवतो यो महायोगी समागतः।
 आश्रमे मे च तं दृष्ट्वा प्रणतोऽहं सुपूजयन्॥२७॥
 स्वासने सुखमासीनमब्रुवं तं महामुनिम्।
 अद्याऽहं कृतकृत्यश्च जातस्ते दर्शनेन वै॥२८॥
 वद मे योगशान्तिं त्वं योगीन्द्राणां गुरुर्भवान्।
 तिष्ठामि शान्तिगो भूत्वा ययाऽहं योगधारकः॥२९॥

रैवत उवाच

स्वानन्दः पञ्चधा प्रोक्तः सदसत्समनेतितः।
 चतुर्णां चैव संयोगे स्वस्वरूपः प्रकीर्तितः॥३०॥
 अयोगः स्वस्वरूपेण हीनः सर्वत्र सम्मतः।
 तयोर्योगो भरद्वाज योगशान्तिप्रदायकः॥३१॥
 स्वसंवेद्यो गकारश्च णकारो योग उच्यते।
 तयोः स्वामी गणेशोऽयं ब्रह्मणस्पतिवाचकः॥३२॥
 तं भजस्व महाभाग ततः शान्तिमवाप्स्यसि।
 नान्यथा शतवर्षैस्त्वं भ्रमयुक्तो भविष्यसि॥३३॥

एतद्विष्णुमुखाद्ब्रह्मन् श्रुत्वा ज्ञानं महत् पुरा।
तेनाऽहं शान्तिमापन्नो गाणपत्यश्चरामि वै॥३४॥

एवमुक्त्वा ददौ तस्मै स्वमन्त्रं सिद्धिदायकम्।
एकाक्षरं गणेशस्य सविधिं न्याससंयुतम्॥३५॥

पूजितो रैवतस्तेन जगाम स्वेच्छया चरन्।
भरद्वाजो गणेशानमभजन्नान्यचेतसा॥३६॥

ततः शान्तिं समापन्नो तथापि भजने रतः।
गतेषु दशवर्षेषु विघ्नेशस्तं समाययौ॥३७॥

तं दृष्ट्वा पूजयामास भरद्वाजः प्रतापवान्।
स साम्नामष्टनामार्थस्तोत्रेण प्रणनाम ह॥३८॥

ततो मां गाणपत्यं स कृत्वा स्वानन्दगोऽभवत्।
गणेशस्तं विशेषेणाऽहं भजामि सुभक्तितः॥३९॥

एवमुक्त्वा ददौ तस्मै कर्दमाय महामनुम्।
अष्टाक्षरं गणेशस्य विधियुक्तं विधानवित्॥४०॥

ततश्चान्तर्हितो राजन् भरद्वाजो महामुनिः।
कर्दमः स्वगृहे गत्वा हर्षयुक्तः पुपूज तम्॥४१॥

तत्राऽऽदौ ज्येष्ठमासे या नृप शुक्ला समागता।
चतुर्थी सा कृता तेन नागरैर्हर्षसंयुतः॥४२॥

वरदं सङ्कटं शुक्ले चतुर्थीजं च कृष्णके।
न करोति नरो यः स सन्ताड्यो नगराद्बहिः॥४३॥

प्रकाशितं ततस्तेन सर्वत्र व्रतमुत्तमम्।
कृतं भूमितले राजन् चक्रुः सर्वे जना व्रतम्॥४४॥

प्रमेहदुःखनिर्मुक्तो बभूवे राजसत्तमः।
कर्दमः स स्वकीयं वै राज्यं पुत्राय सन्ददौ॥४५॥

वाटिकायां स्थितो राजा सस्त्रीको ह्यभजत् सदा।
गणेशं सर्वभावेन सोऽन्ते तन्मयतामयात्॥४६॥

तस्य राज्ये जनाः सर्वे ते क्रमेण महामते।
अभवन् ब्रह्मभूताश्च व्रतपुण्यप्रभावतः॥४७॥

कथां रम्यां दशरथ अन्यां शृणु सुसिद्धिदाम्।
गौडदेशेऽन्त्यजः कश्चिद्बभूवे पापकारकः॥४८॥

वने गत्वा जघानाऽसौ द्रव्यलोभी जनान् सदा।
योनिलम्पटभावेन दूषितामकरोत् स्त्रियम्॥४९॥

वन एकाकिनीं दृष्ट्वा ब्राह्मणीं क्षत्रियां तथा।
धृत्वाऽयमत् स वेगेन शूद्रीं वैश्यस्त्रियं खलः॥५०॥

एवं नानास्वभावेन पापं चक्रे स नित्यशः।
एकदा ब्राह्मणं कञ्चिद् दृष्ट्वा हन्तुं तमाययौ॥५१॥

पलायत भयोद्विग्नो हाहाकारपरायणः।
तस्य नादं समाकर्ण्य पुरुषाः पञ्च आययुः॥५२॥

तैर्हतः शस्त्रघातेन पपात धरणीतले।
तस्मिन् दिने समायाता ज्येष्ठी शुक्ला चतुर्थिका॥५३॥

स उपोषणयुक्तश्च बभूवे दैवयोगतः।
ममार पीडया युक्तः पञ्चम्यां पापरूपकः॥५४॥

अज्ञानव्रतपुण्येन ब्रह्मभूतो बभूव ह।
चाण्डालः किं पुनर्भूष ज्ञानिनां चित्रमेव च॥५५॥

एवं नानाविधा राजन् व्रतपुण्यप्रभावतः।
इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगानन्ते स्वानन्दगा बभुः॥५६॥

तत्रैवं कति भूपाल ब्रूयां वक्तुं न शक्यते।
अपारमहिमा तस्मादानन्त्यं कथितं द्विजैः॥५७॥

इदं ज्येष्ठचतुर्थ्या यन् माहात्म्यं संशृणोति सः।
पठेद्वा यो लभेत् सर्वं शुक्लाया मनसीप्सितम्॥५८॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
ज्येष्ठशुक्लचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः॥४-१६॥

॥ सप्तदशोऽध्यायः—आषाढ-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

वद ब्रह्मंश्च शुक्लाया आषाढे चरितं महत्।
चतुर्थ्या नैव तृप्यामि कथां श्रुत्वा सुसिद्धिदाम्॥१॥

वसिष्ठ उवाच

मैथिले विषये राजन्नगरं गण्डकी महत्।
तत्र राज्यं भद्रसेनश्चकारामिततेजसा॥२॥
शस्त्रास्त्रनिपुणोऽत्यन्तं परराष्ट्रावमर्दनः।
जित्वा भूमण्डलं सर्वं समुद्रवलयार्द्धितम्॥३॥

राज्यं चकार धर्मेण नीत्या दण्डेन भूमिप।
 यज्वा विनीतको मानी द्विजदेवातिथिप्रियः॥४॥
 वशगाः सर्वराजानः सेवन्ते स्म नराधिपम्।
 अपारसेनया युक्तं करदा इतरेऽभवन्॥५॥
 तस्य राज्ये शुका राजन् शलभा मूषकास्तथा।
 अपारा भक्षयन्ति स्म धान्यं वस्त्रादिकं बलात्॥६॥
 तेषां नाशार्थमत्यन्तं भद्रसेनः प्रतापवान्।
 अस्त्रैर्यत्नपरो भूत्वा मारयामास तान् बहून्॥७॥
 अग्न्यस्त्रेण समन्तात्तान् दग्धानपि च तादृशान्।
 ददर्श पुनरुत्पन्नांस्ततो राजाऽतिविस्मितः॥८॥
 यत्र तत्र गृहान्तेषु चेरुस्ते शलभादयः।
 अशक्तः स वने गत्वा बभूव ह सुदुःखितः॥९॥
 उपोषणपरो राजा तताप तप उत्तमम्।
 शिवं स्मृत्वा स तुष्टावापूज्य रौद्रेण भावतः॥१०॥
 गते वर्षे महायोगी बकदाल्भ्यः समाययौ।
 तं देशं दैवयोगेन ददर्शाऽसौ भ्रमन्नृपम्॥११॥
 राजा तं पूजयामास सम्भोज्य नयसंयुतः।
 पप्रच्छ योगिनं तत्र दुःखयुक्तेन चेतसा॥१२॥

भद्रसेन स्वाच

स्वामिन् राज्ये मदीये वै मूषकाः शलभाः शुकाः।
 अत्यन्तं पीडयन्ति स्म जनान्मां भक्षणे रताः॥१३॥
 तत्रोपायाः कृता विप्राऽभवन् सर्वे सुनिष्फलाः।
 राज्यं त्यक्त्वा वनेऽहं च संस्थितो दुःखकारणात्॥१४॥

शङ्करं सम्भजंस्तत्र दर्शनं ते महामते।
 प्राप्तस्तपः प्रभावेण तत्रोपायं वद प्रभो॥१५॥

वसिष्ठ उवाच

भद्रसेनवचः श्रुत्वा गाणपत्यो महायशाः।
 जगाद बकदाल्भ्यः स तं भूपं हर्षयन्निव॥१६॥

बकदाल्भ्य उवाच

शिवेन प्रेषितोऽत्राऽहं त्वदर्थं राजसत्तम।
 शृणु मे परमं वाक्यं दुःखनाशकरं महत्॥१७॥

राज्ये ते भद्रसेनाऽद्य व्रतं नष्टं बभूव ह।
चतुर्थी संज्ञकं तेन विघ्नयुक्तोऽसि साम्प्रतम्॥१८॥

प्रजाः सर्वा भयोद्विग्ना जाता दुष्टे नराधिपे।
राज्यकर्तरि रे पापिन् नरके गच्छसि ह्यतः॥१९॥

सर्वादौ तद्व्रतं सर्वैः कर्तव्यं नित्यवत्प्रभो।
चतुर्णां पुरुषार्थानां दायकं विघ्नहारकम्॥२०॥

न कृतं चेत्तदा सर्वं कृतं कर्म निरर्थकम्।
चतुःपदार्थहीनत्वाद्विचारय महामते॥२१॥

एवमुक्त्वा चतुर्थ्या यन् माहात्म्यं बकदाल्भ्यकः।
कथयामास राज्ञे वै श्रुत्वा तं सोऽब्रवीद्वचः॥२२॥

भद्रसेन उवाच

कीदृशोऽयं गणाधीशो वद तस्य स्वरूपकम्।
ज्ञात्वा तं सर्वदेवेशं भजिष्यामि विशेषतः॥२३॥

बकदाल्भ्य उवाच

पुरावृत्तं मदीयं यच्चेष्टितं शृणु भूमिप।
तेन त्वं गणराजस्य ज्ञाने सुनिपुणो भवेः॥२४॥

पुराऽहं तपसा युक्तो वायुमात्राशनोऽभवम्।
चराचरं ततो मत्तेजसा व्याप्तं भयातुरम्॥२५॥

तथापि तपसा राजन् युक्तोऽहं तत्र मेऽद्भुतम्।
बभूव विश्वरूपस्य दर्शनं सर्वगं परम्॥२६॥

तेनाऽहं ज्ञानभावेन संस्थितो योगकारणात्।
तपस्त्यक्त्वा विशेषेण जडोन्मत्तादिके रतः॥२७॥

शमी दमपरो भूत्वा योगं पूर्णसुखप्रदम्।
असाध्यं सदाऽत्यन्तं मनोनिग्रहतत्परः॥२८॥

एवं क्रमेण भूपाल सहजे ब्रह्मणि ह्यहम्।
ब्रह्मभूतस्वभावेन संस्थितो हर्षवांस्तदा॥२९॥

ततो मयाऽतिमोहेन शून्यं स्वाधीनरूपकम्।
दृष्टं तेनाऽभवं भ्रान्तो ब्रह्मणि त्वीदृशं कथम्॥३०॥

ततोऽहं शरणं शम्भुं गत्वा तं स्तुतवान् स्तवैः।
प्रसन्नं शङ्करं दृष्ट्वाऽवदं योगं वद प्रभो॥३१॥

शिव उवाच

सत्यासत्यसमानानि सहजेन युतानि वै।
निजात्मबोधतो विद्धि स्वानन्दादुद्भवानि च॥३२॥

संयोगे स्वस्वरूपत्वं ज्ञातव्यं वेदवादतः।
अयोगे सर्वसंयोगो नश्यत्यत्र न संशयः॥३३॥

संयोगश्च तथा योगस्तयोर्योगो महामते।
योगशान्तिप्रदः प्रोक्तो योगिभिर्योगसेवया॥३४॥

योगशान्तिमयं विद्धि गणेशं ब्रह्मनायकम्।
तं भजस्व विधानेन ब्रह्मभूतो भविष्यसि॥३५॥

संयोगश्च गकाराख्यो णकारो योगवाचकः।
तयोः स्वामी गणाधीशः पश्य वेदे विशेषतः॥३६॥

एवमुक्त्वा महादेवो ददौ मन्त्रं द्विजाय मे।
एकाक्षरं गणेशस्य विधियुक्तं सुयोगदम्॥३७॥

प्रणम्य शङ्करं भूप गतोऽहं वनमेव च।
अभजं गणराजं तं ध्यात्वा जपपरायणः॥३८॥

ततस्तत्कृपया शान्तिर्मया प्राप्ता विशेषतः।
तथाऽपि पूजने सक्तस्तं ध्यायामि स्म चेतसा॥३९॥

ततो मां दर्शयामास रूपं शुण्डाविराजितम्।
दृष्ट्वा तं प्रणमामि स्म स्तौमि हर्षसमन्वितः॥४०॥

भक्तिं दत्त्वा गणाधीशो ह्यन्तर्धानं चकार मे।
तदारभ्य महाभाग गाणपत्योऽहमादरात्॥४१॥

एवमुक्त्वा ददौ तस्मै मन्त्रं पञ्चाक्षरं मुनिः।
अन्तर्धानं गणेशस्य स चकार द्विजोत्तमः॥४२॥

बकदाल्भ्यं गतं दृष्ट्वा राजा हर्षसमन्वितः।
चकार स्वपुरे राज्यं पुनरागत्य धर्मतः॥४३॥

ततः स नागरैः सार्धं चकार व्रतमुत्तमम्।
आषाढे शुक्लपक्षे वै चतुर्थीजं सुभक्तितः॥४४॥

ततः सर्वत्र तेनैव प्रशस्तं तद्व्रतं कृतम्।
शुक्लकृष्णचतुर्थीजं व्रतं चक्रुर्जना नृप॥४५॥

शुकाश्च मूषकास्तत्र शलभा नाशमाययुः।
धनधान्ययुता लोकाः पुष्टिं लेभुः सुहर्षतः॥४६॥

नानादुःखं परित्यज्यानन्देनैव समावृताः।
अन्ते स्वानन्दगाः सर्वे ब्रह्मभूता बभूवुरे॥४७॥

राज्येऽभिषिच्य पुत्रं स्वं सपत्नीको ययौ वनम्।
तत्र तं गणराजं सोऽभजतानन्यभावतः॥४८॥

अन्ते स्वानन्दगो भूत्वा सस्त्रीकोऽजसमुद्भव।
ब्रह्मभूतो व्रतस्यास्य प्रसादेन बभूव ह॥४९॥

अन्यच्छृणु चरित्रं तद्व्रतजं पुण्यवर्धनम्।
आषाढे वरदायाश्च भुक्तिमुक्तिफलप्रदम्॥५०॥

बङ्गदेशे समुत्पन्नो वाणिजः पापकारकः।
स्वधर्मं स परित्यज्य दृष्टकर्मरतोऽभवत्॥५१॥

द्यूतमद्यादिकं नित्यं हिंसयाऽसेवतान्वितः।
बलात् धृत्वाऽभुङ्क्त परस्त्रियं वशमनागताम्॥५२॥

तस्य कर्म दुराचारं ज्ञात्वा पित्रा तिरस्कृतः।
असकृत्तेन स क्षुब्धो विषं पित्रे ददौ खलः॥५३॥

विषबाधासमायुक्तः स ममार ददाह तम्।
ततो मातरमागम्य धनं जग्राह वै बलात्॥५४॥

लोकाः सर्वे ततो ज्ञात्वा चेष्टितं दुःखदं परम्।
तस्य दुष्टस्य ते तत्र व्यथिताः सम्बभूवुरे॥५५॥

जनाः श्रेष्ठा नृपं गत्वाऽकथयंस्तद्विशेषतः।
चेष्टितं क्षुभितो राजा श्रुत्वा तं तत्र चानयत्॥५६॥

शूले नृप नरैः प्रोतो दुर्मतिः स नृपाज्ञया।
तद्दिने दैवयोगेनाषाढी शुक्ला बभूव ह॥५७॥

तत्राऽयं जलहीनश्च निराहारः स्थितोऽभवत्।
पञ्चम्यां पीडया युक्तो ममार नृप दुष्टधीः॥५८॥

अज्ञानव्रतपुण्येन स स्वानन्दगतोऽभवत्।
महापापी व्रतस्यैव प्रभावेण महीपते॥५९॥

स्वानन्दे गणपं दृष्ट्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह।
एवं व्रतप्रभावेण जना ब्रह्म प्रलेभिर॥६०॥

तत्रैवं कति सङ्ख्यातुं शक्यते न कदाचन।
वर्षायुतैर्महाराजाऽखिलं केनाऽपि योगिना॥६१॥

यदि ज्ञानेन सा देवी चतुर्थी साधिता भवेत्।
वरदा तत्र किं चित्रं तस्मै ब्रह्मप्रदा भवेत्॥६२॥

इदमाषाढगायाश्च चतुर्थ्याश्चरितं पठेत्।
शृणुयाद्वरदायाश्चेत् स लभेदीप्सितं फलम्॥६३॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
आषाढशुक्ल चतुर्थीचरितवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः॥४-१७॥

॥ नामाष्टादशोऽध्यायः—श्रावण-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्॥

॥ श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

श्रावणे वरदायाश्च माहात्म्यं वद विस्तरात्।
न तृप्यामि कथां श्रुत्वा ब्रह्मभूयप्रदां प्रभो॥१॥

वसिष्ठ उवाच

अङ्गदेशे पुरं श्रीमच्छततारं बभूव ह।
राजा राज्यं चकाराश्वसेनसंज्ञोऽपि तत्र हि॥२॥

धर्मेण नीतियुक्तेन नानादानपरायणः।
देवविप्रातिथिप्रेप्सुर्बभूवातिपराक्रमी ॥३॥

नानाव्रतपरो राजा यज्वा तेजस्विनां वरः।
शस्त्रास्त्रैः पृथिवीं सर्वां जिग्ये बलसमन्वितः॥४॥

सार्वभौमः स विख्यातस्त्रिलोकीकीर्तिकारकः।
राज्ञः सर्वान् वशे चक्रे सेवकान् करदायिनः॥५॥

एवं राज्यं वशं कृत्वा भूतलं स चकार ह।
ततोऽकस्माज्ज्वरस्तस्य समुत्पन्नोऽतिदाहकः॥६॥

ज्वरेण पीडितोऽत्यन्तं निशि निद्रां न चाऽलभत्।
नानोपायांश्चकाराऽसौ ज्वरहीनो बभूव न॥७॥

एवं वर्षे गते पूर्णे सोऽस्थिचर्मावशेषितः।
अत्यन्तदुःखितो राजा विललाप भृशातुरः॥८॥

विषेण देहपातार्थमुद्यतोऽभून् महीपतिः।
जगाम सहसा तत्र देवलो योगिसत्तमः॥९॥

तं दृष्ट्वा प्रणनामाथ पूजयामास बान्धवैः।
भुक्त्वा तृप्तं जगादेदं वचनं साधुमार्गवित्॥१०॥

अश्वसेन उवाच

धन्यं मे जन्म कर्माऽपि पिता माता व्रतादिकम्।
अधुना सफलं दानं येन ते दर्शनं मुने॥११॥

ज्वरेण पीडितोऽत्यन्तं विषपाने महामुने।
 तत्परोऽहं प्रपश्याम्यागतं त्वां योगिसत्तम॥१२॥
 मृतोऽहं विषपानेनात्महत्यां न लभे कदा।
 तव दर्शनमात्रेण मुक्तो यास्यामि धाम तत्॥१३॥
 एवमुक्त्वा रुरोदाऽपि ततस्तं देवलो मुनिः।
 उवाच भावगम्भीरः सर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित्॥१४॥

देवल उवाच

राज्ये नष्टं त्वदीये यच्चतुर्थीसंज्ञितं व्रतम्।
 तेन त्वं रोगयुक्तोऽसि मृतो गच्छसि नारके॥१५॥
 चतुःपदार्थदं पूर्णं सर्वदौ सम्मतं परम्।
 न कृतं चेत् फलैर्हीनं कर्म सर्वं भवेन्नृप॥१६॥
 त्वया यच्च कृतं कर्म नानापुण्यात्मकं महत्।
 चतुःपदार्थहीनं तच्चतुर्थीव्रतहीनकम्॥१७॥
 एवमुक्त्वा महायोगी चतुर्थीव्रतसंश्रिताम्।
 कथां संश्रावयामास राजा श्रुत्वा तमब्रवीत्॥१८॥

अश्वसेन उवाच

अहो व्रतस्य माहात्म्यं संश्रुतं परमाद्भुतम्।
 अधुना वद माहात्म्यं गणेशस्य महामुने॥१९॥

देवल उवाच

गणेश्वरस्य माहात्म्यं मया वक्तुं न शक्यते।
 उपाधिना युतं राजन् वदिष्यामि स्वरूपकम्॥२०॥
 असितान् मे पितुर्वक्राच्छ्रुतं तत्ते वदाम्यहम्।
 सर्वसिद्धिकरं पूर्णं ब्रह्मयोगप्रकाशकम्॥२१॥
 पुराऽहं तपसा युक्तोऽभवंस्तत्र समागतः।
 जैगीषव्यो महायोगी शैवः सहजगो बभौ॥२२॥
 मया सुसत्कृतो योगी संस्थितः पूजितः स्तुतः।
 ममाश्रमे न किञ्चिन् माऽवदत् सोऽपि महायशाः॥२३॥
 तस्य चिह्नं समालोक्य मनसा धारयाम्यहम्।
 अकर्मकारकश्च स्म देहरक्षणतत्परः॥२४॥
 ध्यानादिशून्यभावेन तिष्ठति भ्रष्ट एव च।
 शान्तियोगेन हीनः स्म तथा योगिस्वरूपधृक्॥२५॥

ततोऽहं तं गृहे त्यक्त्वा गतः सामुद्रके जले।
मदीयचित्तगं ज्ञात्वा स तत्रैव समाययौ॥२६॥
अहो केनैव मार्गेणाऽऽगतोऽयं योगिसत्तमः।
तापसेन मयाऽऽकाशे गच्छता नावलोकितः॥२७॥
त्यक्त्वा ततस्तं तत्राहमगमं स्वर्गमण्डलम्।
तत्रापि जैगीषव्यश्च मया दृष्टो महामते॥२८॥
एवं नानाविधैर्मार्गैः स्वर्गेषु गतवानहम्।
मया तेषु महायोगी दृष्टः सम्पूजितोऽमरैः॥२९॥
ततोऽकस्मान् महायोगी सोऽन्तर्धानं चकार ह।
तद् दृष्ट्वा सिद्धसङ्घांश्चापृच्छं तैः कथितं नृप॥३०॥
ब्रह्मलोके गतः सोऽपि तत्र तेन गतिर्भवेत्।
ततोऽहं खेदसंयुक्तः स्वाश्रमं पुनरागमम्॥३१॥
तत्रापि गृहमध्येऽसौ मया दृष्टो महायशाः।
सम्पूज्य प्रणतो भूत्वाऽवदं योगपरायणः॥३२॥
तारयस्व महायोगिन् संसारान् मां कुशिष्यकम्।
छलनायां समायुक्तं दयया त्वं दयानिधे॥३३॥

जैगीषव्य उवाच

हिंसात्मकं कुरुष्व त्वं कर्म मा यत्नधारकः।
ब्रह्माहमिति बोधेन शमी दमपरो भव॥३४॥
यदाज्ञावशगं सर्वं वर्तते तं भजस्व च।
तेन योगी त्वमेवेह भविष्यसि न संशयः॥३५॥
जैगीषव्यश्चैवमुक्त्वा तत्रैवान्तरधीयत।
अहं तत्र समासीनो हिंसां त्यक्त्वा तथाऽभवम्॥३६॥
ततः स्म पितरः सर्वे महत् कुर्वन्ति रोदनम्।
अहो कर्म परित्यज्य देवलो न उपेक्षते॥३७॥
अस्मान् कः पुष्यति प्राज्ञो निराधारा वयं कृताः।
देवलेन न सन्देहः क्षुधाविष्टास्तृषा युताः॥३८॥
तान् दृष्ट्वा दुःखितोऽहं वै कर्म कर्तुं समुद्यतः।
मया दृष्टा ओषधयो महत् कुर्वन्ति रोदनम्॥३९॥
अस्मानहोऽभयं दत्वा देवलः क्रौर्यमाश्रितः।
निर्लज्जः पुनरेवाऽसौ छेदयिष्यति दुर्मतिः॥४०॥

ततोऽहं नितरां खिन्नो ह्युभयत्रैव सङ्कटात्।
 विचार्य स्वहिते सक्तः शमी दमपरोऽभवम्॥४१॥
 सर्वाभयस्वभावेन कर्मणा योगसेवया।
 क्रमेण सहजे योग्यऽहं ब्रह्मणि परोऽभवम्॥४२॥
 तत्र स्वाधीनतां दृष्ट्वा शान्तिहीनोऽभवं पुनः।
 अगमं पितरं तत्र योगीन्द्रैर्वन्दितं स्तुतम्॥४३॥
 तत्राऽसितं प्रणम्यैवाऽपृच्छं ब्रह्म सनातनम्।
 योगशान्तिप्रदं पूर्णं ततो मां सोऽब्रवीद्वचः॥४४॥

असित उवाच

संयोगाद्विद्धि पुत्र त्वं स्वसंवेद्यात्मकात् किल।
 चतुर्विधं समुत्पन्नं तत्त्यजस्व समाधिदम्॥४५॥
 अयोगेन च संयोगो दृश्यते योगिभिः कदा।
 संयोगायोगयोर्योगो योगशान्तिप्रदो मतः॥४६॥
 भजस्व गणराजं त्वं तदर्थं नित्यमादरात्।
 सदा योगस्वरूपं तं शान्तिदं योगिनोऽब्रुवन्॥४७॥
 संयोगेऽयं गकाराख्यो णकाराख्यस्त्वयोगके।
 तयोर्योगे गणाधीशो ज्ञातव्यो विबुधैः सदा॥४८॥
 एवमुक्त्वा ददौ मन्त्रं मह्यमेकाक्षरं परम्।
 गाणपत्यः प्रसन्नात्मा पिता मे गणपं भजन्॥४९॥
 ततस्तं प्रणिपत्यैव गतोऽहं स्वाश्रमे नृप।
 गणेशं पूजयामि स्म ध्यात्वा जपपरोऽभवम्॥५०॥
 ततः स्वल्पेन कालेन शान्तिं प्राप्तोऽहमेव च।
 योगिवन्द्योऽभवं राजंस्तथापि गणपं भजे॥५१॥
 गते वर्षे समायातो गणेशो भक्तवत्सलः।
 स्तुतः सम्पूजितस्तत्र मया हृष्टेन चेतसा॥५२॥
 ततो मां गाणपत्यं स पितृतुल्यं महोदरः।
 कृत्वा स्वानन्दके धाम्नि गतो ब्रह्मपतिः प्रभुः॥५३॥
 उक्त्वा दशाक्षरं मन्त्रं ददावेवं नृपाय च।
 अन्तर्धाय स्वमात्मानं देवलः स्वाश्रमेऽगमत्॥५४॥
 ततः स राजशार्दूलो गणेशभजने रतः।
 तत्राऽऽदौ श्रावणी प्राप्ता वरदा या चतुर्थिका॥५५॥

तां चकार जनैः सर्वैः पुरवासिभिरादरात्।
 उपोषणसमायुक्तः पञ्चम्यां पारणे रतः॥५६॥
 ततो दाहविनिर्मुक्तो ज्वरहीनो बभूव ह।
 जनाः सर्वे च रोगाद्यैर्हीना जातास्तदद्भुतम्॥५७॥
 ततस्तेन महीपृष्ठे विख्यातं तद्व्रतं कृतम्।
 शुक्लकृष्णभवं चक्रुर्व्रतं सर्वे धरातले॥५८॥
 आरोग्यादिसमायुक्ता हृष्टपुष्टा जनाः बभुः।
 व्रतस्य पुण्ययोगेन पुत्रपौत्रधनान्विताः॥५९॥
 पुत्रे राज्यं परित्यज्य राजा शान्तिपरायणः।
 सस्त्रीक एकान्ते सोऽभूदभजद्गणनायकम्॥६०॥
 अन्ते स्वानन्दगो राजा ब्रह्मभूतो बभूव ह।
 क्रमेण सर्वे लोका वै ब्रह्मभूता बभूविरै॥६१॥
 एवं व्रतस्य माहात्म्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम्।
 कथितं ते महाराज पुनः शृणु कथानकम्॥६२॥
 गुर्जरे पापकर्माकः क्षत्रियो दुर्बलोऽभवत्।
 बाल्यात् प्रारभ्य दुष्टात्मा पापकर्मपरायणः॥६३॥
 स्त्रीमांसमदिरासक्तो जनानां च पशोस्तथा।
 वधे रतो गुरुं चैव मारयामास मन्दधीः॥६४॥
 गुरोर्द्रव्यं गृहीत्वा स वनगश्च बभूव ह।
 एवं नानाविधं पापं चकार नित्यमादरात्॥६५॥
 एकदा ज्वरयुक्तः स बभूव क्षत्रियाधमः।
 अत्यन्तं व्याकुलो जातो देहशुद्धिं न चास्मरत्॥६६॥
 दैवयोगेन शुक्ला सा श्रावणे सुसमागता।
 चतुर्थी तत्र तेनैवान्नं जलं भक्षितं न च॥६७॥
 पञ्चम्यां तेन किञ्चिद्वै भक्षितं त्वन्नमादरात्।
 रोगहीनो बभूवाऽपि पुनः पापं समाचरत्॥६८॥
 कालेन निधनं प्राप्तं तं नेतुं च समागताः।
 दुष्टं सङ्गृह्य गाणेशा ब्रह्मभूतं प्रचक्रिरे॥६९॥
 अज्ञानव्रतजेनैव पुण्येन क्षत्रियो ययौ।
 स्वानन्दं किं पुनर्ज्ञानिनां कथा का नृपात्मज॥७०॥

एवं नाना जनाद्याश्च चतुर्थीव्रतपुण्यतः।
ब्रह्मभूता मया वक्तुं न शक्यास्ते बभूविरे॥७१॥

इदं श्रावणगायाश्च वरदायाः पठेन्नरः।
माहात्म्यं शृणुयाच्चेद्वा स सर्वं संलभेत् फलम्॥७२॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
श्रावणशुक्लचतुर्थीव्रतकथनं नामाष्टादशोऽध्यायः॥४-१८॥

॥ एकोनविंशोऽध्यायः—मलमास-शुक्ल-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

वद ब्रह्मन् मले मासे चतुर्थी या समागता।
वरदा चरितं तस्याः सर्वसिद्धिप्रदायकम्॥१॥

वसिष्ठ उवाच

अत्र ते कथयिष्यामि चेतिहासं पुरातनम्।
चतुर्थी महिमायुक्तं श्रवणात् सर्वदं परम्॥२॥

आन्ध्रे राजा सुषेणश्च चकार राज्यमुत्तमम्।
नगरे चम्पके भूप शस्त्रास्त्रे पारगो मतः॥३॥

नीत्या धर्मेण कीर्त्या च दानेन यश आर्जयत्।
देवविप्रातिथिप्रेप्सुर्यज्वा व्रतपरायणः॥४॥

जित्वा भूमण्डलं सर्वं राज्यं चकार धर्मतः।
राजानः करदाः सर्वे सेवां चक्रुर्महीपतेः॥५॥

तस्य राज्ये महा सर्पा बभक्षुस्तञ्जनान् सदा।
यत्र तत्राऽचरन् क्षुब्धाः सर्पाः परमदारुणाः॥६॥

जनैः कुत्र महीपाल प्रगन्तुं नैव शक्यते।
तथैव दुःखितैः स्थातुं वनेषु च गृहेषु च॥७॥

राजा तथैव दुःखार्तो महाभयपरायणः।
नागानां शान्तये सर्वैः पञ्चमी साधिताऽभवत्॥८॥

तथा स्म न शमं यान्ति नागाः परमदारुणाः।
नानापुण्यानि तीर्थानि जनाश्चक्रुर्विशेषतः॥९॥

तथाऽधिकं ययुः क्रूरा नागाः सर्वत्र भूमिषु।
राजेन्द्रः खगुरुं तत्र जैमिनिं शरणं ययौ॥१०॥

तं प्रणम्य पुरस्तस्य संस्थितः स कृताञ्जलिः।
तं मुनिर्मानयामासाऽऽसनदानाद्विशेषतः॥११॥
पप्रच्छ विनयेनैव युक्तं किमर्थमागतः।
सुषेणः स तथोवाच निःश्वस्य मुनिपुङ्गवम्॥१२॥

सुषेण उवाच

स्वामिन् सर्पा अपाराश्च धर्षन्तश्च सदा जनान्।
न स्थातुं शक्यते तत्र भयसङ्कुलितैर्मुने॥१३॥
नानोपायाः कृतास्तत्र न शान्तिं लेभिरे ततः।
तदर्थं त्वां महाभाग प्रष्टुमत्र समागतः॥१४॥
वद सर्पगणानां च शान्तये किं करोम्यहम्।
विप्र नो चेत् त्वत्समीपे देहत्यागं करोमि वै॥१५॥

वसिष्ठ उवाच

एवं पृष्टो महातेजा जैमिनिस्तमुवाच ह।
स्वशिष्यं निन्दयन् राजंस्तच्छृणुष्व समाहितः॥१६॥

जैमिनिरुवाच

चतुर्थीजं महापापिन्नष्टं राज्ये तव व्रतम्।
तेन त्वं च मृतैः सर्वैर्नरके प्रपतिष्यसि॥१७॥
चतुर्णां पुरुषार्थानां दातृत्वाद्वरदा मता।
तथा सङ्कटनाशित्वात् सङ्कष्टी सा प्रकीर्तिता॥१८॥
यदि व्रतं च सर्वादौ न कृतं चेन्निरर्थकम्।
कर्महीनं चतुर्भिस्तन्नित्यं कार्या ततः प्रभो॥१९॥
एवमुक्त्वा चतुर्थ्याश्च माहात्म्यं मुनिसत्तमः।
कथयामास तच्छ्रुत्वा सुषेणस्तं तथाऽब्रवीत्॥२०॥

सुषेण उवाच

कीदृशोऽयं गणेशानो व्रतं यस्य महाद्भुतम्।
वद तस्य स्वरूपं मे भजिष्यामि महाप्रभुम्॥२१॥

जैमिनिरुवाच

न वक्तुं शक्यते राजन् केनाप्येतत् स्वरूपकम्।
उपाधिना युतं दुष्टिं वदामि शृणु तत्त्वतः॥२२॥
अहं पुरा सुशान्त्यर्थं व्यासं च शरणं गतः।
मह्यं सङ्कथितं तेन साक्षान्नारायणेन च॥२३॥

तदेव त्वां वदिष्यामि स्वशिष्यं च नृपाधमम्।
 यदि तं भजसि ह्यद्य सर्वसिद्धिप्रदायकम्॥२४॥
 देहदेहिमयं सर्वं गकाराक्षरवाचकम्।
 णकारवाचकं ब्रह्म संयोगायोगरूपकम्॥२५॥
 तयोः स्वामी गणेशस्तु पश्य वेदे महामते।
 चित्ते निवासकत्वाच्चिन्तामणिर्वै स कथ्यते॥२६॥
 चित्तरूपा स्वयं बुद्धिर्भ्रान्तिरूपा महीपते।
 सिद्धिस्तत्र तयोर्योगे प्रलभ्येत तयोः पतिः॥२७॥
 एवमुक्त्वा गणेशस्य ददौ मन्त्रं षडक्षरम्।
 सुषेणाय यथान्यायं विधियुक्तं विशेषतः॥२८॥
 ततस्तेनाभ्यनुज्ञातः स्वपुरं स जगाम ह।
 तत्राऽऽदौ मलमासश्च सम्प्राप्तस्तेन भूमिप॥२९॥
 मलमासे गणेशस्य वरदारख्यं समागतम्।
 सोऽपि शुक्ले चतुर्थीजं व्रतं चक्रे सुभक्तितः॥३०॥
 नागरैर्विविधैर्लोकैः समीपग्रामसंस्थितैः।
 तत्कृतं विधिना राजन् सर्वसिद्धिप्रदायकम्॥३१॥
 ततस्तेन सुषेणेन प्रशस्तं भूमिमण्डले।
 कृतं ततो जनाः सर्वे चक्रुर्हर्षसमन्विताः॥३२॥
 अभवन् व्रतपुण्येन सर्पा अन्तर्हिता बभूवुः।
 लोका रोगादिभिः सर्वे वर्जिता हर्षसंयुताः॥३३॥
 पुत्रपौत्रादिसंयुक्ता धनधान्यसमन्विताः।
 नानासुखेषु संसक्ता अभवंस्तत्र ते ततः॥३४॥
 राजा गणपतिं नित्यमभजन्नान्यचेतसा।
 षडक्षरेण मन्त्रेण विधियुक्तेन पूजयन्॥३५॥
 पुत्रे राज्यं विनिक्षिप्य सस्त्रीकः स वनं ययौ।
 तत्र विघ्नेशमेवं सोऽपूजयञ्जपतत्परः॥३६॥
 अन्ते स्वानन्दगो भूत्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह।
 जनाः सर्वे व्रते संस्थाः शुक्लकृष्णभवे परे॥३७॥
 स्वान्ते क्रमेण ते सर्वे ब्रह्मभूता बभूवुरे।
 व्रतस्यैव प्रभावेण न किञ्चिद् दुर्लभं भवेत्॥३८॥
 अन्यच्छृणु महीपाल चरितं मलमासगम्।
 पुण्यं शुक्लचतुर्थीजं श्रवणात् सर्वदं भवेत्॥३९॥

हस्तिनापुरवासी च क्षत्रियः कः सुदारुणः।
बाल्यात् प्रभृति वै सोऽपि पापाचारो बभूव ह॥४०॥

द्रव्यलोभार्थमेवं स्वजनकं स जघान ह।
परस्त्रीलालसः पूर्णश्चौरकर्मपरोऽभवत्॥४१॥

एवं नानाविधं पापं चक्रेऽसौ दुर्मतिः सदा।
वने स्थितः कदाचिद्वै जनान् जघ्ने महाखलः॥४२॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र सर्पेणैव महीपते।
दष्टः सोऽपि भयोद्विग्नो गृहे गन्तुं मनो दधे॥४३॥

ततो विषेण संव्याप्तो देहस्तेन पपात ह।
दैवयोगेन तत्राऽसौ जलान्नरहितोऽभवत्॥४४॥

शुक्लपक्षे मले मासे चतुर्थी सा तिथिस्तदा।
तेन प्राप्ता तत्र भूप अज्ञानेन व्रतं कृतम्॥४५॥

पञ्चम्यां स मृतस्तत्र वने घोरे महाखलः।
स्वानन्दे गणपं दृष्ट्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह॥४६॥

नाना जना व्रतेनैव ब्रह्मभूता बभूविर।
इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगानन्ते वक्तुं न शक्यते॥४७॥

इदं चतुर्थीमाहात्म्यं मलमासे शृणोति चेत्।
शुक्लपक्षे लभेत् सोऽपि पठेद्वा सर्वमञ्जसा॥४८॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
मलमासशुक्लचतुर्थीचरितवर्णनं नाम एकोनविंशोऽध्यायः॥४-१९॥

॥ विंशोऽध्यायः—माघ-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

संश्रुत्य वरदाया वै माहात्म्यं सर्वदं परम्।
अत्यन्तं कृतकृत्योऽहं जातो नास्त्यत्र संशयः॥१॥

नानेन सदृशं किञ्चिद्व्रतं सर्वार्थदं परम्।
धन्यास्ते पुरुषा विप्र चतुर्थीव्रतकारकाः॥२॥

अधुना सङ्कटायाश्च माहात्म्यं वद विस्तरात्।
न तृप्यामि सुधारूपां कथां श्रुत्वा समासतः॥३॥

मुद्गल उवाच

एवं पृष्टो महायोगी वसिष्ठस्तमुवाच ह।
तच्छृणुष्व प्रजानाथ श्रवणानन्ददायकम्॥४॥

वसिष्ठ उवाच

तव भावं विदित्वाऽहं सन्तुष्टो नृपसत्तम।
पुण्यवानसि येन त्वं गणेशे भक्तिमानसि॥५॥
न ह्यल्पपुण्ययोगेन गणेशस्य महात्मनः।
कथायां जायते प्रीतिर्धन्योऽस्यत्र न संशयः॥६॥
कथां शृणु महाभाग चतुर्थीसंश्रितां पराम्।
कृष्णपक्षे महापुण्यां सर्वसिद्धिप्रदायिनीम्॥७॥
अत्र ते कथयिष्यामि चेतिहासं पुरातनम्।
महापुण्यप्रदः पूर्णश्रवणात् पठनाद्भवेत्॥८॥
सहस्राख्ये पुरे राजन् शूरसेनो महीपतिः।
सभायां गानसंयुक्तो बभूवे भूपसेवितः॥९॥
तत्राऽकस्माद्विमानं वै पतितं ज्वलनप्रभम्।
तद् दृष्ट्वा परमाश्चर्यं ज्ञातुं दूतानचोदयत्॥१०॥
दूतैः संज्ञापितो राजा विमानं द्रष्टुमुत्सुकः।
स ययौ नगरप्रान्ते पुरवासिभिरावृतः॥११॥
तत्रेन्द्रं देवयुक्तं स दृष्ट्वा विस्मितमानसः।
प्रणनाम पदा गत्वा दण्डवत् पृथिवीतले॥१२॥
पुनरुत्थाय राजाऽसौ कृत्वा करपुटं शनैः।
हर्षयुक्त उवाचेदं वचनं भक्तिसंयुतः॥१३॥

शूरसेन उवाच

धन्यं जन्म वयो दानं पितरौ नगरादिकम्।
कृतकृत्योऽस्मि देवेन्द्र दर्शनात्ते सहानुगः॥१४॥
वद कुत्र विभो गन्तुं कुतो व्रजसि वा स्थलात्।
लालसस्ते विमानं च कथं निपतितं भुवि॥१५॥
न जाने केन पुण्येन सर्वेषां दर्शनं च ते।
जातं देवसमूहेन वदाज्ञां किं करोम्यहम्॥१६॥
विमानचलने यत्नं कुरु त्वं देवनायक।
केन पापेन ते यानं पतितं तद्वदस्व मे॥१७॥

एवं पृष्ठो महातेजा महेन्द्रस्तमुवाच ह।
विनीतं भक्तिसंयुक्तं राजेन्द्र हर्षसंयुतः॥१८॥

इन्द्र उवाच

कैवर्तको महापापी नामा विघ्नेशमाभजत्।
मुद्गलेनोपदिष्टश्च नाममन्त्रपरायणः॥१९॥

सहस्रे तद्वरेणाऽसौ वर्षेषु ब्राह्मणोत्तमः।
भूमध्यान्निःसृता शुण्डा भृशुण्डी चाऽभवन् मुनिः॥२०॥

तस्य दर्शनमात्रेण पुनर्जन्म न विद्यते।
दर्शनार्थं गतोऽहं तु सम्पूज्येह समागमम्॥२१॥

अत्रापि पापरूपस्य दृशा वैश्यस्य कुष्ठिनः।
विमानं पतितं भूमौ तव दूतस्य मानद॥२२॥

यदि सङ्कष्टिका राजंश्चतुर्थी कृष्णपक्षगा।
साधिता व्रत भावन तस्याः पुण्यं प्रदीयताम्॥२३॥

तदा विमानमेवेदं चलेदत्र न संशयः।
नान्यथा पुरुषार्थश्च विमानचलनं भवेत्॥२४॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमानं च द्वितीयकम्।
समागतं गणेशस्य दूतयुक्तं महाद्भुतम्॥२५॥

तत्रैव नगरे भूप चाण्डाली पापकारिणी।
अन्धा कुष्ठयुताऽत्यन्तं कृमिभारसमाकुला॥२६॥

पूयशोणितदिग्धाङ्गा दुर्गधेन समावृता।
बभूव भिक्षया सा वैरता जठरपोषणे॥२७॥

पौषकृष्णतृतीयायां निशा किञ्चावशेषिता।
मद्यपानं तया तत्र कृतं सुष्वाप निर्भया॥२८॥

मद्यपानबलेनैव निद्रां लेभे तथाऽन्त्यजा।
चतुर्थ्यामुदिते चन्द्रे जाते जागरिताऽभवत्॥२९॥

ततोऽपि क्षुधयाऽऽविष्टा रात्री भिक्षार्थमेव च।
बभ्राम तत्र केनाऽपि दत्तान्नं बुभुजे च सा॥३०॥

पञ्चम्यां सा मृता तत्र नृप सङ्गृह्य गाणपाः।
विमानेन ययुस्ते वै स्वानन्दे व्रतकारिणीम्॥३१॥

गच्छन्ती वायुना स्पृष्टा विमानेन्त्यजजा नृप।
स वायुः सहसा गत्या स्पृशदिन्द्रविमानकम्॥३२॥

व्रतकारिशरीरस्य स्पृष्टो वायुः सुपुण्यवान्।
विमानं चालयामास देवेन्द्रस्य महाद्भुतम्॥३३॥

तद् दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वे देवा मुनिगणादयः।
ज्ञानदृष्ट्या च तज्ज्ञात्वा शशंसू राजसत्तमम्॥३४॥

इन्द्रे स्वर्गं गते देवै राजा स्वनगरं ययौ।
विस्मितस्तं प्रणम्यैव वसिष्ठं मां समानयत्॥३५॥

मया विधियुतं तस्योपदिष्टं मुख्यकं व्रतम्।
चकार स यथान्यायमङ्गारकयुतं पुरा॥३६॥

माघे कृष्णचतुर्थ्यो स कृत्वा व्रतमनुत्तमम्।
पुनः सम्पूज्य पञ्चम्यां गणेशं संस्थितोऽभवत्॥३७॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमानं सहसाऽऽगतम्।
गणेशदूतसंयुक्तं शूरसेनपुरे महत्॥३८॥

विमानाद्गण नाथस्य दूता उत्तीर्य तं नृपम्।
जगुर्वतप्रभावेण चल राजन् गणेश्वरम्॥३९॥

दूतानां वचनं श्रुत्वा राजा विस्मितमानसः।
प्रणिपत्य प्रपूज्यैव तानुवाच सुहर्षितः॥४०॥

शूरसेन उवाच

आरभ्य जन्मतो देवा अद्यावधि मया हठात्।
यत्किञ्चिन्नागरैः सार्धं सदा भुक्तं शुभाशुभम्॥४१॥

अधुना तान् परित्यज्य कथं यामि गजाननम्।
ततस्तं गणराजस्य दूता ऊचुः शृणुष्व तत्॥४२॥

गाणपत्या ऊचुः

नागरैः सह राजेन्द्र चल त्वं विघ्ननायकम्।
यथाविधि व्रतस्यैव प्रभावेण महामते॥४३॥

यथाशास्त्रं व्रतस्यास्य महिमा केन गम्यते।
अतो विश्वस्य चोद्गारे समर्थस्तु सुपुण्यतः॥४४॥

ततोऽतिहर्षितो राजा चतुर्वर्णजनैः सह।
नगरस्थैर्विमानं स समारुह्य स्थितोऽभवत्॥४५॥

ततो गाणेशकैस्तत्र विमानं चालितं नृप।
न चचाल जडीभूतं ध्यानयुक्ता बभूविरे॥४६॥

ज्ञात्वा तं कुष्ठिनं त्यक्तुं गाणेशाश्च समागताः।
 तान् प्रणम्य जगादाऽसौ राजेन्द्रो रोदनाकुलः॥४७॥
 महापापी च वैश्योऽयं यस्य दृष्ट्या पपात ह।
 विमानं सुरनाथस्य तथापि शृणुत प्रियाः॥४८॥
 किमनेन कृतं पापं मां ततो वदत ह्यहम्।
 प्रायश्चित्तं करिष्याम्यनेन गच्छामि संयुतः॥४९॥
 ततस्तं गणनाथस्य दूता ऊचुः प्रहर्षिताः।
 शृणु राजन्नयं वैश्यः पूर्वजन्मनि वाडवः॥५०॥
 बुधनामा महापापी बाल्यात् प्रारभ्य सर्वदा।
 माता पतिव्रता चास्य शाकिनी परिकीर्तिता॥५१॥
 दूर्वो नाम पिता चास्य तपस्वी वेदपारगः।
 पत्नी पतिव्रता प्रोक्ता सावित्री कुलजाऽभवत्॥५२॥
 यौवनस्थः स्त्रियं त्यक्त्वा परस्त्रीलालसोऽभवत्।
 कदाचिद्भौडपुर्यां का वेश्या रूपवती ययौ॥५३॥
 तां दृष्ट्वा विस्मितोऽत्यन्तं तया रेमे निरन्तरम्।
 हत्वा गृहस्थं द्रव्यं स ददौ तस्यै विशेषतः॥५४॥
 पात्रभूषणं कायं वै हत्वा परगृहस्थितम्।
 चौर्यमद्यादिसंयुक्तस्तया रेमे सुदुर्मतिः॥५५॥
 कदाचित् स निशायां वै नागतः स्वगृहे नृप।
 तदर्थं मुनिमुख्योऽसौ दूर्वो बभ्राम तत्पुरे॥५६॥
 जनाः केऽपि न विप्रं त्वकथयस्तं विशेषतः।
 पुत्रस्य दुर्विनीतस्य चरित्रं क्रोधभीतितः॥५७॥
 गृहे गृहे स्वपुत्रं स नालभच्च ततो ययौ।
 निशीथे स्वगृहे प्राप्ते पप्रच्छ वनितां द्विजः॥५८॥
 सोवाच नागतः स्वामिन् पुत्रो मे स्वगृहे प्रभो।
 एकपुत्रलेहवशात् पुनस्तं सो गवेषयत्॥५९॥
 निशीथे निद्रित लोके जनान् पप्रच्छ मार्गगान्।
 बुधः कुत्र प्रदृष्टो मामेकं वदत पुत्रकम्॥६०॥
 एवं नाना जनास्तेन पृष्टास्तेन जगुः सुतम्।
 ततो भीमोऽत्यजो वृद्धो मिलितस्तं जगाद सः॥६१॥
 तेनैव कथितं स्पष्टं पुत्रो वेश्यागृहे स्थितः।
 मद्यपः किं पृच्छसि त्वं तपस्विन् जातिदूषणम्॥६२॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विस्मितो मुनिपुङ्गवः।
वेश्यागृहे स्वपुत्रं तं दृष्ट्वा वाच मदान्वितम्॥६३॥

किं त्वं मद्यपि वेश्याया गृहे तिष्ठसि दूषक।
अधुना देहमुत्सृज्य ब्रजस्व यममन्दिरे॥६४॥

पुत्रामनरकात् त्राता पुत्रस्तेन प्रकीर्तितः।
नरकप्रद एवं मे किमर्थं पुत्र आगतः॥६५॥

एवं पितुर्वचः श्रुत्वा बुधः क्रोधसमन्वितः।
लत्तया ताडयामास पितरं च पुनः पुनः॥६६॥

वृद्धः क्षुधातुरः सोऽपि मर्मस्थाने प्रहारतः।
ममार तं प्रगृह्याऽसौ बुधश्चिक्षेप वै बहिः॥६७॥

प्रभाते स्वगृहे पुत्रमागतं सा बुधं ततः।
जननी लेहसंयुक्ता पप्रच्छ क स्थितं त्वया॥६८॥

गवेषितुं च ते पुत्र पिता त्वां प्रजगाम ह।
तमानय महाभाग ततः स्नानं समाचर॥६९॥

मातुर्वचनमेवं स बुधः श्रुत्वा पुनः पुनः।
क्रोधयुक्तः स्वयष्ट्या तां ताडयामास मस्तके॥७०॥

मस्तकः स्फुटितस्तस्याः सा ममार तपस्विनी।
बहिः प्रक्षिप्य तां वेश्यागृहमागात् स हर्षितः॥७१॥

अदहंस्तौ जनाः सन्तो ब्राह्मणी ब्राह्मणं तथा।
पितृगौरवभावेन राजा तं न शशास ह॥७२॥

पुनर्गृहागतं सा तं सावित्री दुःखसंयुता।
उवाच किं कृतं स्वामिन् पितुर्मातुर्वधात्मकम्॥७३॥

वेश्यां त्वं मां परित्यज्य किमर्थं गच्छसि प्रभो।
सर्वावयवसम्पूर्णा सुन्दरी धर्मपालिनीम्॥७४॥

चतुरा करजेष्वेव नरदेहः सुदुर्लभः।
ज्ञानकर्मादिसंयुक्तस्तत्र ब्राह्मण्यकं कुतः॥७५॥

ब्राह्मणत्वं समासाद्य पापमिच्छति दुर्मतिः।
निधिं त्यक्त्वा स्वहस्तस्थं विष्ठाभक्षणलालसः॥७६॥

तथा कृतं त्वया नाथ तेनाऽहं दुःखिता भृशम्।
कां गतिं च त्वया सार्धं गमिष्यामि महामते॥७७॥

एवमाकर्ण्य दुष्टात्मा तां जघान स्वयष्टितः।
काष्ठैः सा मर्मभेदेन ममार स्वर्गगाऽभवत्॥७८॥

एवं स्वल्पे गते काले बुधोऽगात् स्वगुरोहे।
अयमद्गुरुपत्नीमेकाकिनी तां सुदुर्मतिः॥७९॥

दारुणानि च पापानि एवं नानाविधानि सः।
चकारान्ते गृहे याम्ये यातनां बुभुजे ततः॥८०॥

भुक्तभोगः स वैश्योऽयं जातः कुष्ठसमन्वितः।
पापाचरणमत्रापि कुरुते दारुणं महत्॥८१॥

द्रव्यलोभार्थमेवायं वने गत्वा द्विजादिकान्।
हन्ति नित्यं सतीनां च स वने दूषकोऽभवत्॥८२॥

शूरसेन अतस्त्यक्तैनं याहि त्वं गजाननम्।
अस्य स्पर्शनं राजेन्द्र सचैलं स्नानमापतेत्॥८३॥

दूतानां वचनं श्रुत्वा कम्पितो राजसत्तमः।
जगाद तान् प्रणम्यैव हा हा कृत्वा सुदारुणम्॥८४॥

शूरसेन उवाच

पापानां गणना नास्ति प्रायश्चित्तं न विद्यते।
अधुना तादृशं चात्र मया किं क्रियते गणाः॥८५॥

कृपया सर्वपापानां प्रायश्चित्तं महाद्वतम्।
कथ्यतां तत् करिष्यामि देहपातावधिं किल॥८६॥

ततस्तं गाणपत्यास्तेऽब्रुवन् हर्षसमन्विताः।
गजानन इति प्राज्ञ श्रावयस्व जनाधमम्॥८७॥

चतुर्वेदसमुद्भूतं सारं ब्रह्ममुखोद्भूतम्।
चतुर्मुखैश्च सङ्गीतं सुयोगन गजाननम्॥८८॥

तेषां वचनमाकर्ण्य शूरसेनः प्रहर्षितः।
गजाननेति वैश्यस्याऽजपत् कर्णे स सादरः॥८९॥

श्रुत्वा पापविनिर्मुक्तो वैश्यः स्वर्णतनुर्यथा।
कुष्ठहीनः स शोभाभियुक्तो वै हर्षितोऽभवत्॥९०॥

ततः सर्वैः समायुक्तो नगरस्थैर्विशेषतः।
चतुराकरजै राजा ययौ विघ्नेश मादरात्॥९१॥

स्वानन्दे गणपं दृष्ट्वा ब्रह्मभूताश्च जन्तवः।
बभूवुः स यथा राजा गाणपत्यो बभूव ह॥९२॥

ब्रह्मभूतः स राजेन्द्रो व्रतपुण्यप्रभावतः।
जन्तुभिः सहितश्चातः कोऽओ वर्णयितुं व्रतम्॥१३॥

चतुर्विधं जगत् सर्वं सङ्कष्टं सम्मतं नृप।
तत्त्यक्त्वा व्रतपुण्येन ब्रह्मभूतो भवेन्नरः॥१४॥

इदं माघचतुर्थ्यास्तु सङ्कष्टयाः संशृणोति यः।
माहात्म्यं वापि पठति सर्वार्थं लभते परम्॥१५॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
माघकृष्णचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नाम विंशोऽध्यायः॥४-२०॥

॥ नामैकविंशतितमोऽध्यायः—फाल्गुन-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

ब्रह्मन् श्रुत्वा च वै माघी सङ्कष्टीजं सुविस्मितः।
माहात्म्यं सर्वदं पुण्यं सर्वसङ्कटहारकम्॥१॥

फाल्गुने कृष्णपक्षे या चतुर्थी सङ्कटी मता।
तस्याश्चरित्रमेवं मे कथयस्व कृपानिधे॥२॥

वसिष्ठ उवाच

पौलस्त्यो रावणः प्रोक्तस्तपस्तत्त्वा सुदारुणम्।
वरं लब्ध्वा त्रिलोकस्य राज्यं चक्रे महाबलः॥३॥

प्रधानेषु समाक्षिप्य राज्यं राक्षससत्तमः।
एकान्ते निर्जने गत्वा ध्यानसंस्थो बभूव ह॥४॥

वेदोपनिषदि प्रोक्तं ब्रह्म वेदान्तपारगम्।
ध्यायति स्म विचारज्ञो ज्ञानयोगपरायणः॥५॥

एवं बहौ गते काले न लेभे ज्ञानमुत्तमम्।
तदा खेदसमायुक्तः सोऽतिष्ठच्छङ्करं स्मरन्॥६॥

ततः शिवेन तत्रैव प्रेषितो नारदो मुनिः।
तं दृष्ट्वा नारदं रक्षः प्रणनाम कृताऽञ्जलिः॥७॥

पप्रच्छ खेदसंयुक्तो नारदं योगिनां वरम्।
स्वामिन् ज्ञानप्रदं किञ्चिद्वदस्व करुणायुतः॥८॥

ज्ञानार्थं ध्याननिष्ठोऽहं नित्यं तिष्ठामि चादरात्।
न लेभे तन् महत् ज्ञानं किं करोमि महामुने॥९॥

नारद उवाच

शिवेन प्रेषितोऽहं वै त्वदर्थं राक्षसोत्तम।
 शृणु ज्ञानप्रदं पूर्णं वाक्यं तत्कुरु सादरः॥१०॥
 चतुर्विधं जगद्ब्रह्म सङ्कष्टं सम्मतं बुधैः।
 तन्नाशार्थं व्रतं मुख्यं सङ्कष्टीसंज्ञकं कुरु॥११॥
 एवमुक्त्वा चतुर्थ्याः स माहात्म्यं नारदोऽब्रवीत्।
 तच्छ्रुत्वा रावणस्तं चाब्रवीद्धर्षसमन्वितः॥१२॥

रावण उवाच

कीदृशोऽयं गणाधीशस्तस्य ज्ञानं वद प्रभो।
 यस्य व्रतं चतुर्णां च पदार्थानां प्रदायकम्॥१३॥
 न कृतं चेच्चतुर्णां तन्नाशकं नाऽत्र संशयः।
 सर्वादौ सम्मतं विप्र सर्वसिद्धिप्रदायकम्॥१४॥
 एवं पृष्ठो महायोगी नारदस्तमुवाच ह।
 हर्षेण महता युक्तो रावणं लोकरावणम्॥१५॥

नारद उवाच

महज्ज्ञानं कथयितुं गणेशस्य न शक्यते।
 उपाधिना वदिष्यामि राक्षसाधिप तच्छृणु॥१६॥
 गणः समूहरूपश्च समूहा ब्रह्मवाचकाः।
 बाह्यान्तरादियोगेऽयं समूहो जायते यतः॥१७॥
 देहिदेहमयं ब्रह्म गकाराक्षरवाचकम्।
 संयोगायोगरूपं यण्णकाराक्षरगं मतम्॥१८॥
 तयोर्योगे गणेशश्च स्वामी सर्वत्र सम्मतः।
 तं भजस्व विधानेन तदा शान्तिमवाप्स्यसि॥१९॥
 एवमुक्त्वा गणेशस्य ददौ मन्त्रं दशाक्षरम्।
 रावणाय महायोगी विधियुक्तं तमब्रवीत्॥२०॥
 यदि त्यजसि दैत्येन्द्र तदा भ्रंशमवाप्स्यसि।
 अतो गणेशमन्त्रो न त्याज्यो रक्षः कदाचन॥२१॥
 एवमुक्त्वा महातेजा नारदोऽन्तर्दधे स्वयम्।
 रावणस्य तदा प्राप्ता सङ्कष्टी फाल्गुनी नृप॥२२॥
 सा कृता तेन हर्षेण विधियुक्तेन कर्मणा।
 व्रतपुण्यप्रभावेण स्फूर्तिः प्राप्ता च तत्क्षणात्॥२३॥

चकार स ततः शुक्लां कृष्णां वै राक्षसाधिपः।
जनान् विशेषेणाबोध्य सह तैर्गणपे रतः॥२४॥
ततो ज्ञानं समालब्धं रावणेन महात्मना।
ययौ स्वनगरे दैत्यै राज्यं चक्रे मदान्वितः॥२५॥
दुष्टसङ्गतियोगेन क्रमेण ज्ञानमुत्तमम्।
नष्टं तस्य सुदुष्टस्य स्त्रीमांसादिपरोऽभवत्॥२६॥
अहं गणेशरूपश्च नाऽन्यो जगति वर्तते।
न पापपुण्यभोक्तृत्वं कस्य पूजनमाचरे॥२७॥
ततो ज्ञानमदेनैव त्यक्तो मन्त्रः सुखप्रदः।
व्रतं त्यक्तमिदं पुण्यं पूजा त्यक्ता विशेषतः॥२८॥
नष्टं ज्ञानं स्थितिर्नष्टा राक्षसो राक्षसोऽभवत्।
धर्मलोपे रतोऽत्यन्तं चकार कर्मखण्डनम्॥२९॥
तेनैव दोषयुक्तोऽभूद्धतो रामेण तत्क्षणात्।
राक्षसैः स्वजनैः सार्धं तव पुत्रेण धीमता॥३०॥

दशरथ उवाच

अहं वन्ध्यश्च विप्रेष रावणश्च प्रवर्तते।
किमिदं भाषसे स्वामिन् कूटरूपं भ्रमप्रदम्॥३१॥

वसिष्ठ उवाच

कल्पे कल्पे स रामो वै तव पुत्रोऽभवत्प्रभुः।
जघान रावणं वीरो गाणपत्यबलान्वितः॥३२॥
अन्यच्छृणु चरित्रं त्वं फाल्गुने सङ्कटीभवम्।
सर्वपापहरं पूर्णं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्॥३३॥
महाराष्ट्रे द्विजः कश्चित् पापकर्मा बभूव ह।
ब्राह्मणत्वं परित्यज्य चाण्डाल्यां निरतोऽभवत्॥३४॥
चाण्डालैर्योनिसम्बन्धं पुत्रपुत्रीसमुद्भवम्।
चकार मन्दधीः सोऽपि मद्यमांसपरायणः॥३५॥
स कदाचिद्वने संस्थो जनान् हन्तुं समुद्यतः।
द्रव्यलोभी महापापी परस्त्रीलालसोऽभवत्॥३६॥
तत्र फाल्गुनमासे सा चतुर्थी कृष्णगाऽऽगता।
संस्थितः पर्वतद्रोण्यां बभूव ब्राह्मणोऽधमः॥३७॥
तत्र कश्चिन्नृपः सैन्यैश्चतुरङ्गैः समागतः।
तद्भयात् सोऽपि तत्रैव संस्थितोऽन्नजलैर्विना॥३८॥

महत् सैन्यं नृपस्यैव मार्गे गमनकारकम्।
किञ्चिद्विवसशेषे तत् सम्पूर्णगतमाभवत्॥३९॥

ततः सोऽपि बहिर्वीक्ष्य निःसृतो भयवर्जितः।
जगाम स्वगृहं चन्द्रोदये दुष्टः क्षुधातुरः॥४०॥

बभक्षान्नं स्वपुत्रैः स रात्रौ सुप्तो निजालये।
तत्र सर्पेण दष्टश्च ममार नृप दुर्मतिः॥४१॥

ततो गणेशदूतैः स नीतः स्वानन्दके पुरे।
दृष्ट्वा विघ्नेश्वरं तत्र ब्रह्मभूतो बभूव ह॥४२॥

अज्ञानव्रतपुण्येन विधिहीनेन भो नृप।
मुक्तश्चतुर्भिरेवं स किं पुनर्ज्ञानिनां परम्॥४३॥

एतादृशा महाभागा विधियुक्ता विधिं विना।
व्रतपुण्यप्रभावेण ब्रह्मभूता बभूविर॥४४॥

तत्रैवं कति ते ब्रूयां नालं वर्षायुतैरपि।
भवामि नृप माहात्म्यं सङ्क्षेपेण निरूपितम्॥४५॥

इदं फाल्गुनमासे या चतुर्थी कृष्णगा मता।
तस्याः शृणोति माहात्म्यं पठेद्वा सर्वमालभेत्॥४६॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
फाल्गुनकृष्णचतुर्थीवर्णनं नामैकविंशतितमोऽध्यायः॥४-२१॥

॥द्वाविंशोऽध्यायः—चैत्र-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

चैत्रकृष्णचतुर्थी या तां मे वद महामुने।
न तृप्यामि गणेशस्य कथां श्रुत्वा सुखप्रदाम्॥१॥

वसिष्ठ उवाच

अत्र ते कथयिष्यामि चेतिहासं पुरातनम्।
चतुर्थीमहिमायुक्तं सर्वसिद्धिप्रदायकम्॥२॥

कलिङ्गे नृपवर्यश्चोग्रसेनो धर्मतत्परः।
यज्वा दानपरो नित्यं धर्मात्मा शंसितव्रतः॥३॥

शस्त्रास्त्रकुशलो धीमान् सत्यवाक् नीतिसंयुतः।
जित्वा राजगणान् सर्वाश्चकार राज्यमुत्तमम्॥४॥

तस्य राज्ये नृपश्रेष्ठ बभक्षुः सर्वमानवान्।
 अपारास्तत्पुरे व्याघ्राः समागत्य महाबलाः॥५॥

उग्रसेनश्च शस्त्रैस्तान् जघान नृपसंयुतः।
 तथा स्म न शमं यान्ति व्याघ्रा दैवोद्भवा यथा॥६॥

लोकाः सम्पीडिता व्याघ्रैर्निनिन्दुस्तं नृपं तदा।
 पापकर्मा नृपोऽयं वै प्रजाभ्यो दुःखदायकः॥७॥

धर्मयुक्तो यदा राजा प्रजास्तत्र सुखे रताः।
 किं कर्तव्यं प्रजाभिश्च दुष्टे राजनि नित्यदा॥८॥

स राजर्षिर्दूतमुखाच्छ्रुत्वा दुःखसमन्वितः।
 ययौ वनं प्रधानेषु राज्यं त्यक्त्वा सुदारुणम्॥९॥

तत्र गत्वा स एकान्ते तताप तप उत्तमम्।
 सूर्यं ध्यात्वा च सौरैस्तं तोषयामास नित्यदा॥१०॥

निराहारपरो राजा गते वर्षे बभूव ह।
 अस्थिचर्मावशेषः स तथाऽपि तप आचरत्॥११॥

ततो ब्राह्मणरूपेण रविस्तं प्रजगाम ह।
 राजा प्रणम्य तं विप्रं फलैरापूजयत्ततः॥१२॥

फलानि भक्षयित्वा स उवाच राजसत्तमम्।
 तपः किमर्थं राजन् ते देहं शोषयसे वद॥१३॥

उग्रसेनस्ततो विप्रं तमुवाच कृताञ्जलिः।
 दुःखेन महता युक्तो निःश्वस्य स पुनः पुनः॥१४॥

उग्रसेन उवाच

करोमि नीतियुक्तेन राज्यं धर्मेण नित्यदा।
 तत्र व्याघ्रगणाः क्रूरा नरान् सम्भक्षयन्ति भोः॥१५॥

शान्तयेऽत्र मया तेषां नानोपायाः कृता मुने।
 अपरास्ते भवन्तीह तदर्थं तप आचरम्॥१६॥

राज्ञो वचनमाकर्ण्य विप्रस्तं पुनरब्रवीत्।
 निन्दयन् सर्वभावेन साक्षाद्भानुः प्रतापवान्॥१७॥

द्विज उवाच

महापापी त्वमेवासि कर्मदूषणतो नृप।
 चतुर्थीजं व्रतं मुख्यं नष्टं राज्ये सुदुर्मते॥१८॥

सर्वादौ तत् प्रकर्तव्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम्।
तदा कर्म कृतं भूप फलयुक्तं भवेत् सदा॥१९॥

चतुःपदार्थदं पूर्णं व्रतानामुत्तमं व्रतम्।
व्याघ्रास्तद्वोषभावेन पीडयन्ति च मानवान्॥२०॥

एवमुक्त्वा चतुर्थीजं माहात्म्यं द्विजसत्तमः।
श्रावयामास तस्मै स श्रुत्वा सोऽभूत् सुविस्मितः॥२१॥

जगाद हर्षसंयुक्तस्तं विप्रं ज्ञानदं परम्।
कृताञ्जलिः प्रणम्याऽसौ वचनं स्वहितप्रदम्॥२२॥

उग्रसेन उवाच

किं त्वं साक्षात् स्वयं भानुस्तपसा तुष्टचेतसा।
आगतोऽनुग्रहार्थं मे धन्योऽहं ते प्रदर्शनात्॥२३॥

अधुना वद मे ब्रह्मन् गणेशस्य स्वरूपकम्।
ज्ञात्वा तं देवदेवशं भजिष्यामि विशेषतः॥२४॥

द्विज उवाच

शृणु राजन् गणेशस्य स्वरूपं योगदं परम्।
भुक्तिमुक्तिप्रदं पूर्णं धारितं चेन्नरेण वै॥२५॥

चित्ते चिन्तामणिः साक्षात् पञ्चचित्तप्रचालकः।
पञ्चवृत्तिनिरोधेन प्राप्यते योगसेवया॥२६॥

असम्प्रज्ञातसंस्थश्च गजशब्दो महामते।
तदेव मस्तकं यस्य देहः सर्वात्मकोऽभवत्॥२७॥

भ्रान्तिरूपा महामाया सिद्धिर्वामाङ्गसंश्रिता।
भ्रान्तिधारकरूपा च बुद्धिः सा दक्षिणाङ्गके॥२८॥

तयोः स्वामी गणेशश्च मायाभ्यां खेलते सदा।
तं भजस्व विधानेन तदा शं लभसे नृप॥२९॥

एवमुक्त्वा गणेशस्य ददौ मन्त्रं दशाक्षरम्।
विधियुक्तं ततः सूर्योऽन्तर्धानं प्रचकार ह॥३०॥

राजा स्वनगरे गत्वा प्रधानैरनुमोदितः।
कथयामास वृत्तान्तं सर्वेभ्यः सुखदायकम्॥३१॥

तत्रादौ चैत्रगा कृष्णा चतुर्थी सहसाऽऽगता।
तां चकार विधानेन गणेशे भक्तिसंयुतः॥३२॥

समीपे नागराः संस्था नरा ग्रामान्तरे स्थिताः।
 चक्रुस्ते हर्षसंयुक्ताः सङ्कष्टीं कष्टहारिणीम्॥३३॥
 तत् सर्वत्र व्रतं मुख्यं प्रशस्तं स चकार ह।
 भयाद्धटेन चक्रुस्ते जना भूमिस्थिताः परे॥३४॥
 ततो व्याघ्रा महोग्राः स्म सर्वेऽन्तर्धानमाययुः।
 रोगादिभिर्विनिर्मुक्ताश्चिक्रीडुर्हर्षिता जनाः॥३५॥
 राजा गणपतिं नित्यमभजन्नान्यचेतसा।
 गुरुरूपेण भानुं स पूजयामास नित्यदा॥३६॥
 गते काले ततः पुत्रं स संस्थाप्य महामतिः।
 राज्ये निवृत्तिमास्थाय गणेशमभजत् परम्॥३७॥
 अन्ते स्वानन्दगो भूत्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह।
 तस्य राज्ये जनाः सर्वे क्रमात्ते मुक्तिमाप्नुवन्॥३८॥
 एवं व्रतस्य माहात्म्यं लेशतः कथितं मया।
 अन्यच्छृणु महाभाग पापनाशकरं परम्॥३९॥
 द्राविडे भिल्लजातिस्थः क्षत्रियः पापकारकः।
 भिल्लैः संस्कारहीनश्च सम्बन्धं स चकार ह॥४०॥
 एकदा वनसंस्थश्च द्रव्यलोभी दुरात्मवान्।
 कश्चित् दृष्ट्वा नरं तत्राऽधावच्छस्त्रप्रधारकः॥४१॥
 पपाल सोऽपि दूरं वै नरो भयसमन्वितः।
 ऋक्षस्तत्र समायातो वने कश्चिन् महाबलः॥४२॥
 तेनैव क्षत्रियः पापी धृतो वेगेन भूमिप।
 ऋक्षं स तं स शस्त्रेण पातयामास भूतले॥४३॥
 भिल्लस्तत्र पपाताऽसौ भृशमृक्षेण पीडितः।
 निर्जने वनमध्ये स विललापाऽतिदारुणम्॥४४॥
 दैवयोगेन सा देवी चैत्री सङ्कष्टहारिणी।
 तद्दिने तेन सम्प्राप्ता चतुर्थी कृष्णपक्षगा॥४५॥
 जलान्नसंविहीनोऽयं बभूवे पापकारकः।
 चन्द्रोदये फलं तत्र पपात नृप वृक्षतः॥४६॥
 दुष्टेन क्षत्रियेणैव भक्षितं विकलेन तत्।
 पञ्चम्यां स मृतस्तत्र ब्रह्मभूतो बभूव ह॥४७॥
 एवं नाना जना राजन् व्रतस्यैव प्रभावतः।
 इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगानन्ते ब्रह्म प्रलेभिरे॥४८॥

तत्र ते कति शक्यं न वक्तुं वर्षायुतैरपि।
नानेन सदृशं किञ्चिद्व्रतं सर्वार्थदायकम्॥४९॥

अज्ञानेन कृतं दुष्टैर्व्रतं गाणेश्वरं महत्।
ब्रह्मभूतकरं प्रोक्तं ज्ञानिनां तत्र का कथा॥५०॥

इदं चैत्रचतुर्थ्या यो माहात्म्यं प्रपठेन्नरः।
शृणोति चेच्च कृष्णायाः स सर्वं प्रलभेद् ध्रुवम्॥५१॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
चैत्रकृष्णचतुर्थीचरितवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः॥४-२२॥

॥ त्रयोविंशोऽध्यायः—वैशाख-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

वैशाखे कृष्णगायास्त्वं चतुर्थ्या वद साम्प्रतम्।
माहात्म्यं मुनिशार्दूल न तृप्यामि समासतः॥१॥

वसिष्ठ उवाच

अगस्त्यो मुनिमुख्यश्च समुद्रशोषणे रतः।
न शशाक महातेजा ब्रह्माणं शरणं ययौ॥२॥
ब्रह्मणा नोदितः सोऽपि चकार व्रतमुत्तमम्।
वैशाखे कृष्णपक्षे स चतुर्थ्या विधिपूर्वकम्॥३॥
ज्ञात्वा माहात्म्यमुग्रं स नित्यं मन्त्रपरायणः।
शौक्लं कार्ष्णं व्रतं सर्वैश्चकार मुनिसत्तमैः॥४॥

दशरथ उवाच

तपस्तेजोयुतः साक्षादगस्त्यः सर्वशास्त्रवित्।
व्रतहीनः कथं सोऽपि कुण्ठितश्च महाद्युतिः॥५॥

वसिष्ठ उवाच

शृणु राजन् महाभाग सम्यक् पृष्टं विचक्षण।
अधुना तस्य माहात्म्यं कथयामि समासतः॥६॥
अगस्त्यस्तपसा युक्तो बभूवाऽतीव दारुणः।
न समस्तेन राजेन्द्र ब्राह्मणेषु तपस्विषु॥७॥
न व्रतं तेन तदपि कृतमज्ञानभावतः।
ब्रवीमि कारणं तत्र शृणु संशयनाशनम्॥८॥

वेदशास्त्रपुराणेषु कर्म नानाविधं नृप।
कथितं तच्च सर्वं तु कर्तुं केन प्रशक्यते॥९॥

स्वेच्छया कर्मणः कर्ता स्वयं भवति मानवः।
तत्र मार्गं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व सुसमाहितः॥१०॥

नित्यं नैमित्तिकं कर्म द्विविधं शास्त्रमार्गतः।
तत्रागस्त्यश्चकाराऽसौ नित्यं कर्म महीपते॥११॥

अन्यव्रतादिकं सर्वं त्यक्त्वा विधिसमन्वितः।
तपस्सु तत्परो नान्यदजानात् स तपोधनः॥१२॥

अतस्तेन व्रतं मुख्यं न धृतं राजसत्तम।
न समर्थेन शास्त्रेऽन्यच्छृणुष्व कथयामि ते॥१३॥

गणेशभजनं मुख्यं सर्वेषां नात्र संशयः।
सर्वसिद्धिकरं प्रोक्तं वेदादिषु विशेषतः॥१४॥

राजशार्दूल तदपि नराः संस्कारहीनकाः।
नाभजंस्तं गणेशानं ब्रह्मणां नायकं परम्॥१५॥

तपसा दग्धपापश्च पुण्यराशिः प्रजायते।
तदा रुचिर्भवेत्तत्र गणेशे भक्तिसंयुता॥१६॥

अतोऽयं तपसा युक्तोऽगस्त्यस्तेजस्विनां वरः।
जातः पात्रं विजानीहि ज्ञाने गाणेशसंज्ञिते॥१७॥

अगस्त्यः क्रोधसंयुक्तो नृप वातापिरक्षकम्।
समुद्रं तं शोषयितुं क्षोभयामास चोद्यतः॥१८॥

तत्राऽतिकुण्ठितो जातस्तदर्थं विस्मितः स्वयम्।
गत्वा ब्रह्माणमानम्य वचनं स जगाद ह॥१९॥

अगस्त्य उवाच

तपसा जलधिं ब्रह्मन् शोषयामि न संशयः।
तत्र मे तपसः शक्तिः कुण्ठिताऽभूत् कथं वद॥२०॥

ब्रह्मोवाच

शृणु पुत्र महाभाग कारणं कथयामि ते।
नित्यकर्मपरस्त्वं वै सदा तपसि संस्थितः॥२१॥

गणेशस्मरणं वत्स पूजनं नित्यमादरात्।
करोषि तेन भवति कर्म ते सफलं मुने॥२२॥

तथापि नित्यवत्तात चतुर्थी व्रतमुत्तमम्।
कर्तव्यं यत्त्वया त्यक्तं तन्नैमित्तिकमानतः॥२३॥

चतुर्णां पुरुषार्थानां दायकं शास्त्रसम्मतम्।
तेन हीनस्त्वमद्यैव कुण्ठितो नात्र संशयः॥२४॥

अधुना तद्व्रतं मुख्यं कुरु भावसमन्वितः।
नित्यवत्तन् महाभाग समाचर विशेषतः॥२५॥

तदा सङ्कटहीनस्त्वं चतुष्पदसमन्वितः।
पूर्णयोगी भवसि वै गाणपत्यमवाप्स्यसि॥२६॥

ततस्तेन कृतं राजन् व्रतं गाणेश्वरं महत्।
पुरुषार्थसमायुक्तस्तेनैव स बभूव ह॥२७॥

समुद्रं शोषयामास व्रतपुण्यप्रभावतः।
अचलां गणनाथस्य भक्तिं चकार नित्यदा॥२८॥

ततस्तेन मुनीन्द्रेषु विख्यातं तत् कृतं व्रतम्।
नित्यवत्ते व्रतं मुख्यं चक्रुः सर्वार्थसिद्धये॥२९॥

अन्यच्च शृणु माहात्म्यं पुण्यदं श्रवणानृणाम्।
अवन्तीनगरे वैश्यो बभूवे पापकारकः॥३०॥

बाल्यात् प्रारभ्य तेनैव कृतं पापं महाद्भुतम्।
मरणावधि राजेन्द्र वक्तुं तन्न प्रशक्यते॥३१॥

मातृहा द्रव्यलोभार्थं पितृहा सम्बभूव ह।
गुरुद्रोहं चकारैव ब्रह्महत्यां समाचरत्॥३२॥

ततो लोकैः समाज्ञप्तो राजा तं निरवासयत्।
ग्रामाद्वनं समागत्य गुहायां संस्थितोऽभवत्॥३३॥

जघान मार्गगान् लोकान् जीवान्नानाविधान् सदा।
तत्र प्रयोजनेनैव हीनो वा युक्त एव वा॥३४॥

ततो बहुधनो जातश्चौराः सम्मिलिताः परे।
सह तैस्तत्र तेनैव कृतं दुर्गं सुदुर्गमम्॥३५॥

पर्वतद्रोणगं तत्र गृहं चक्रे महाखलः।
चौरास्तत्र निवासार्थमाययुः सर्वतः स्थिताः॥३६॥

तेषां राजा बभूवाऽसौ भार्या तत्र महीपते।
समानीताऽतिदुष्टेन पुत्रपुत्रीभिरावृता॥३७॥

यथेष्टं रमते तत्र चौरैश्चौर्यपरायणः।
चकार लेशमात्रं स न पुण्यं दुर्मतिः कदा॥३८॥

मार्गे परस्त्रियं धृत्वा स सतीदूषकोऽयमत्।
काश्चित्तत्र मृता राजन् स्त्रियः सत्यो महाभयात्॥३९॥

सोऽवन्तीपालको लोकै राजेन्द्रो बोधितस्ततः।
 मार्गरोधभयाच्चौरं तं हन्तुं प्रोद्यतोऽभवत्॥४०॥
 सर्वत्र दशदिक्ष्वेव सैनिकाः प्रेषितास्ततः।
 राज्ञा चक्रुः प्रयत्नेन रुद्धं सर्वत्र तं खलम्॥४१॥
 ततस्ते सन्धृतं चौरं पुत्रश्चौरैः समन्वितम्।
 राज्ञे निवेदयामासुस्तं दुष्टं वैश्ययोनिजम्॥४२॥
 राजा चौरान् जघानापि जनैः शस्त्रधरैर्नृप।
 तं वैश्यं बन्धने क्षित्वा ताडयन्नित्यदा खलम्॥४३॥
 ततोऽकस्माच्चतुर्थी सा वैशाखी सहसाऽऽगता।
 कृष्णा तत्र च वैश्येन न प्राप्तं त्वन्नभक्षणम्॥४४॥
 नित्यताडनभावेन दुःखितोऽतितरां खलः।
 क्षुधया पीडितोऽत्यन्तं पापी स निशि चैककः॥४५॥
 ततो दयायुतैस्तत्र राजदूतैश्च भक्षणम्।
 किञ्चिद्दत्तं विधोरेवोदये वैश्यो बभक्ष सः॥४६॥
 पञ्चम्यां स मृतस्तत्र बन्धने ताडितो भृशम्।
 गाणेशैर्ब्रह्मभूतः स कृतः स्वानन्दके पुरे॥४७॥
 एतादृशः सुदुष्टात्मा व्रतपुण्यप्रभावतः।
 ब्रह्मभूतो बभूवाऽपि किं पुनर्व्रतकारिणः॥४८॥
 एवं व्रतप्रभावेण जना ब्रह्म प्रलेभिरे।
 तेऽत्र वक्तुं न शक्या वै भवन्ति नृपसत्तम॥४९॥
 इदं वैशाखमासे वै चतुर्थ्याः संशृणोति चेत्।
 कृष्णाया वाऽपि पठति माहात्म्यं लभते परम्॥५०॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
 वैशाखकृष्णचतुर्थीचरितं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः॥४-२३॥

॥ चतुर्विंशोऽध्यायः—ज्येष्ठ-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्॥

॥ श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

माहात्म्यं तच्छ्रुतं मुख्यं मया वैशाखके परम्।
 सङ्कष्टीसम्भवं मुख्यं न तृप्तस्तदपि प्रभो॥१॥
 अतो ज्येष्ठे चतुर्थी या सङ्कष्टी मुनिसत्तम।
 तस्याश्चरितमेवं मे वद पूर्णं समासतः॥२॥

वसिष्ठ उवाच

निषधेषु महाभागो नलो नामाऽभवन्नृपः।
तेजस्वी शस्त्रसम्पन्नः शास्त्रज्ञश्च बभूव ह॥३॥

रूपवान् धनसम्पन्नश्चतुरङ्गबलान्वितः।
शस्त्रास्त्रैर्भूमिपालांश्च बभौ जित्वा महाबलान्॥४॥

सामन्ता वशगा यस्य करदा इतरे नृपाः।
सार्वभौमो महाराजः शशास पृथिवीमिमाम्॥५॥

धर्मेण दानशीलेन नीत्या त्यागेन भूमिपः।
यशसा पूरयामास त्रैलोक्यं स चराचरम्॥६॥

इन्द्रलोके विधेर्लोके कैलासे वैष्णवे पदे।
यस्य वार्ता प्रचक्रुस्ते धर्मशीलस्य देवपाः॥७॥

त्रिलोकीगमने सक्तः साधुदर्शनतत्परः।
देवविप्रातिथिप्रेप्सुर्दीनान्धादीनपालयत्॥८॥

दमयन्ती महाभागा रूपेणाऽप्रतिमा भुवि।
भार्या यस्य विशालाक्षी जगन्मोहकरी बभौ॥९॥

गुणा वर्णयितुं नैव शक्यास्तस्य महात्मनः।
पुण्यश्लोकः स वै राजा कलिं जिग्ये महायशः॥१०॥

कदाचिद्वनगेनैव भ्रात्रा कलिवशेन सः।
जितो द्यूतेन राज्यं त्यक्त्वा वनं स जगाम ह॥११॥

तत्राऽपि कलिना मत्स्यमिषेणैव महासती।
प्रेरितेन नलेनाऽसौ त्यक्त्वा नृप वनान्तरे॥१२॥

अर्धवस्त्रधरा साऽपि दमयन्ती पितुर्गृहे।
नानादुःखसमायुक्ता जगाम नलवर्जिता॥१३॥

गृप्तरूपेण वर्षाणि त्रीणि क्रमणलालसः।
नलो बभ्राम तेजस्वी वने वस्त्रार्धधारकः॥१४॥

धर्मशीलं स राजानं कलिना पीडितं परम्।
दृष्ट्वा मुनिवरस्तत्र नारदः प्रजगाम ह॥१५॥

तं दृष्ट्वा लज्जितो राजा प्रणनाम कृताञ्जलिः।
लज्जितं तं समाज्ञाय नारदः स उवाच ह॥१६॥

नारद उवाच

मा लज्जां कुरु राजेन्द्र कर्मणां गतिरीदृशी।
सावधानमना भूत्वा शृणु मे परमं वचः॥१७॥

तव राज्ये महाभाग व्रतं नष्टं महाद्भुतम्।
चतुर्थीसंज्ञितं तेन राज्यभ्रष्टोऽसि साम्प्रतम्॥१८॥

सर्वादौ तत् प्रकर्तव्यं चतुर्वर्गफलप्रदम्।
न कृतं चेन् महाराज कर्म सर्वं निरर्थकम्॥१९॥

चतुःफलविहीनस्त्वं भवस्यत्र न संशयः।
अतोऽवश्यकभावेन कुरु त्वं सर्वसिद्धिदम्॥२०॥

एवमुक्त्वा महायोगी नारदः श्रावयन्नृपम्।
माहात्म्यं व्रतमुख्यस्य चतुर्थ्याः शान्तिकारकम्॥२१॥

तच्छ्रुत्वा विस्मितो राजा नलस्तं प्रत्युवाच ह।
गणेश्वरस्य माहात्म्यं भजिष्यामि वदस्व मे॥२२॥

नारद उवाच

गणेश्वरस्य माहात्म्यं शान्तियोगफलप्रदम्।
वक्तुं न शक्यते राजंस्तथापि शृणु मे वचः॥२३॥

ब्रह्मा विष्णुश्च शम्भुश्च शक्तिः सूर्योऽमरास्तथा।
शेषादिनागमुख्यास्तं भजन्ति कुलदैवतम्॥२४॥

अन्नप्राणादिकान्येव ब्रह्माणि नृपसत्तम।
भजन्ति तं विशेषेण कुलदेवं सनातनम्॥२५॥

महावाक्यादिभिर्वेदास्तं भजन्ति सुयोगदम्।
महावाक्यानि राजेन्द्र भजन्ति ब्रह्मनायकम्॥२६॥

सर्वसिद्धिप्रदा यस्य वामाङ्गे प्रकृतिः परा।
पञ्चचित्तमयी बुद्धिर्दक्षिणाङ्गे व्यवस्थिता॥२७॥

स्वानन्दे वसतिर्यस्य सर्वपूज्योऽयमुच्यते।
सर्वादिर्गणनाथश्च विप्रैः सोऽन्तेषु तिष्ठति॥२८॥

गणाः समूहरूपाश्चान्तरबाह्यादियोगतः।
तेषां स्वामी गणेशोऽयं तं भजस्व विधानतः॥२९॥

एवमुक्त्वा ददौ तस्मै नृप मन्त्रं षडक्षरम्।
विधियुक्तं ततः सोऽन्तर्दधे गाणेशको मुनिः॥३०॥

ततः स नृपशार्दूलो ध्यात्वा हृदि गजाननम्।
मन्त्रं जजाप भावेन स्वात्मानं निन्दयन् भृशम्॥३१॥

ततः कर्कोटकेनैव दष्टस्तेन बभूव ह।
विरूपस्तं ददौ वस्त्रं नागः पुनः स्वरूपदम्॥३२॥

तेन संहर्षितो भूप ऋतुपर्णे जगाम ह।
तेनैव मानितोऽत्यन्तं विरूपो गुणसंयुतः॥३३॥

पितुर्गृहे गता नारी दमयन्ती महासती।
तद्व्रतं कारयामास गत्वा तामपि नारदः॥३४॥

नलेन दमयन्त्या तज्येष्ठमासे समागतम्।
प्रथमं तद्व्रतं मुख्यं सङ्कष्टीसंज्ञकं कृतम्॥३५॥

त्रीणि वर्षाणि पूर्णानि गुप्तरूपेण संस्थितः।
नलश्चतुर्थीजेनैव पुण्येन ज्ञानवानभूत्॥३६॥

ततः श्वशुरमागम्य ऋतुपर्णेन संयुतः।
स्वात्मानं नागवस्त्रेण पूर्वरूपं चकार ह॥३७॥

दमयन्त्या युतः सोऽपि श्वशुरेण च सेनया।
ऋतुपर्णेन राजेन्द्रो गतः स्वनगरे ततः॥३८॥

भ्रात्रा सम्मानितोऽत्यन्तं चकार राज्यमुत्तमम्।
विघ्नहीनः स्वभावेन हृष्टपुष्टजनैर्वृतः॥३९॥

ततो बहौ गते काले पुत्रं राज्येऽभिषिच्य सः।
सपत्नीको वने गत्वाऽभजत्तं गणनायकम्॥४०॥

अन्ते जगाम राजाऽसौ स्वानन्दे गणपं नृप।
तत्रैव ब्रह्मभूतः स बभूव नलनामकः॥४१॥

नलेन सम्प्रदिष्टा ये जना भूमितले ततः।
शुक्लकृष्णचतुर्थीजं मुख्यं चक्रुर्व्रतं नृप॥४२॥

ते सर्वे सुखसंयुक्ता बुभुजुः सुखमुत्तमम्।
पुत्रपौत्रादिभिर्युक्ता रोगैः संवर्जिता नृप॥४३॥

अन्ते क्रमेण सर्वे ते ब्रह्मभूता बभूविर।
एवं कृष्णे ज्येष्ठमासे माहात्म्यं सङ्कटीभवम्॥४४॥

कथितं ते नृपश्रेष्ठ पुनस्त्वं शृणु सिद्धिदम्।
ज्येष्ठकृष्णचतुर्थीजं सर्वसङ्कटहारकम्॥४५॥

मालवेन्त्यजजः कश्चित् पापकर्मा बभूव ह।
वनं गत्वा द्विजादीन् स जघान द्रव्यलोलुपः॥४६॥

एकाकिनीं स्त्रियं दृष्ट्वा बलेन बुभुजे खलः।
सती परनरस्पर्शहीना तत्याज सा तनुम्॥४७॥

एवं नानाविधं पापं चकार जातिदूषणः।
न तच्छक्यं कथयितुं पापभोगभयान् मया॥४८॥

एकदा वनसंस्थश्च चाण्डालः शस्त्रधारकः।
कञ्चित् पुरुषकं दृष्ट्वाऽधावत् स हननाय तम्॥४९॥

पलायनपरः सोऽपि जगाम भयसङ्कुलः।
हाहा कृत्वा पुरोदेशे स ततो निष्फलोऽभवत्॥५०॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र पुरुषाः शस्त्रधारकाः।
राज्ञः समागतास्तत्र श्रुत्वा कोलाहलं तयोः॥५१॥

ते धृत्वा ताडयामासुः पुनस्तं राजसेवकाः।
बद्धा राज्ञे ददुर्दुष्टं राजा चिक्षेप बन्धने॥५२॥

तत्रैव दैवयोगेन प्राप्ता ज्येष्ठचतुर्थिका।
कृता तेनान्नहीनोऽयं बभूवे बन्धनाकुलः॥५३॥

चन्द्रोदये दयायुक्तै रक्षकैस्तैर्महामते।
अन्नं दत्तं तथा भुक्तं तेन दुष्टेन तत्क्षणात्॥५४॥

राजाज्ञया च तं दुष्टं पञ्चम्यां जघ्मुरादरात्।
स मृतोन्त्यजजस्तत्र ब्रह्मभूतो बभूव ह॥५५॥

एवं नाना जना राजन् व्रतपुण्यप्रभावतः।
भुक्त्वा भोगांश्च ते सर्वे ब्रह्मभूता बभूविर॥५६॥

अपारमाहात्म्ययुतं व्रतं वक्तुं न शक्यते।
तथाऽपि कथितं भूप माहात्म्यं सङ्कटीभवम्॥५७॥

इदं ज्येष्ठचतुर्थ्यास्तु कृष्णायाः संशृणोति यः।
माहात्म्यं वा पठति स लभते स्वेप्सितं फलम्॥५८॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
ज्येष्ठकृष्णचतुर्थीवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः॥४-२४॥

॥ पञ्चविंशोऽध्यायः—आषाढ-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

आषाढे सङ्कटी प्रोक्ता चतुर्थी चरितं शुभम्।
तस्या वद महायोगिन् सर्वदं पापनाशनम्॥१॥

वसिष्ठ उवाच

अत्र ते कथयिष्यामि चेतिहासं पुरातनम्।
सर्वसिद्धिकरं पूर्णं सेवितं चेन्नृपात्मज॥२॥
वृत्रेण पीडितोऽत्यन्तं महेन्द्रश्चिन्तयान्वितः।
वने वसत्तु सन्नस्तस्त्यक्त्वा राज्यादिकं पुरा॥३॥
मुनयः श्रुतिभिर्हीना भ्रष्टाचाराः समन्ततः।
अतिष्ठंस्ते भयोद्विग्ना वर्णाः सर्वे तथा नृप॥४॥
कर्मखण्डनभावेन देवाः परमविह्वलाः।
उपोषणपरा भूत्वाऽतिष्ठंस्ते मरणोन्मुखाः॥५॥
गिरेर्गुहासु संस्थास्ते ददृशुर्मुनिपुङ्गवम्।
विशेषज्ञं गृत्समदं योगिनां गुरुमागतम्॥६॥
तं दृष्ट्वा दण्डवत् सर्वे प्रणेमुश्चेन्द्रमुख्यकाः।
पप्रच्छुः पूजयित्वा तं स्वासने संस्थितं मुनिम्॥७॥

इन्द्र उवाच

दृष्टिर्धन्या जन्म धन्यं पिता माता व्रतादिकम्।
यज्ञो ज्ञानादिकं मे वै त्वदङ्घ्रेर्दर्शनात् प्रभो॥८॥
तव दर्शनमात्रेण कल्याणं नो भविष्यति।
साक्षाद्योगीश्वरस्यैव सर्वसिद्धिप्रदस्य च॥९॥
वृत्रासुरेण दुष्टेन निर्जिता वयमेव च।
राज्यं त्यक्त्वा वने विप्र तिष्ठामः पशवो यथा॥१०॥
अत्रातिकर्मनाशेनोपोषणेन समन्विताः।
मरिष्यामो न सन्देहस्तत्र किं दर्शनं भवेत्॥११॥
तथाऽपि पुण्ययोगेन प्राप्तं ते दर्शनं परम्।
वद ब्रह्मन् दयां कृत्वा वृत्रनाशकरं महत्॥१२॥
जगत् सर्वं महायोगिन् भ्रष्टाचारं कृतं सदा।
किं पश्यसि सुसंहारे प्राप्ते योगीन्द्रसत्तम॥१३॥

वसिष्ठ उवाच

एवं पृष्टो गृत्समदस्तमुवाच दयान्वितः।
विश्वरक्षणभावार्थं दुष्टनाशकरं वचः॥१४॥

गृत्समद उवाच

राज्यं प्राप्य महाभाग सुर त्यक्ता चतुर्थिका।
व्रतभ्रष्टोऽसि देवेन्द्र अधुना तद्व्रतं कुरु॥१५॥

ज्ञानमदेन विघ्नेशमन्नस्त्यक्तस्तथा त्वया।
किं चित्रं राज्यहीनत्वे दुर्मते मदलालस॥१६॥

एवमुक्त्वा चतुर्थ्या यन् माहात्म्यं मुनिसत्तमः।
कथयामास तस्मै तत् पुनर्मन्त्रं ददौ स्वयम्॥१७॥

यदृच्छया गते राजन् मुनाविन्द्रेण तत्ततः।
व्रतं कृतं द्विजैर्देवैर्गणेशं सम्प्रपूज्य च॥१८॥

तत्रादौ देवराजेनाषाढी कृष्णा महातिथिः।
प्राप्ता चतुर्थिका भूप सा कृता भूतिदायिका॥१९॥

गणेशं मनसा ध्यात्वा दधीचेरस्थिजं महत्।
वज्रं धृत्वा ययौ देवैर्वृत्रं युद्धपरायणः॥२०॥

चतुर्थीव्रतजेनाऽसौ प्रभावेण महासुरम्।
कृत्वा युद्धं महाघोरं वज्रेणैव जघान तम्॥२१॥

हत्वा वृत्रं महावीर्यं देवैः सह शतक्रतुः।
स्वस्थोऽभूदमरावत्या मुमुदे स्वजनैर्नृप॥२२॥

ततो देवगणाः सर्वे स्वस्वस्थानेषु नित्यशः।
शुक्लकृष्णभवं चक्रुश्चतुर्थीसंज्ञितं व्रतम्॥२३॥

पृथिव्यां सर्वलोकास्तद्व्रतं चक्रुर्विशेषतः।
इन्द्रेण बोधितं भक्त्या सर्वसिद्धिकरं महत्॥२४॥

मन्वन्तरे गते देवैरिन्द्रः स्वानन्दगोऽभवत्।
दृष्ट्वा विघ्नेश्वरं तत्र ब्रह्मभूतो बभूव ह॥२५॥

भूमिसंस्था नराः सर्वे क्रमेण प्रययुर्नृप।
गणेशं ब्रह्मभूतास्ते व्रतपुण्यप्रभावतः॥२६॥

एतत्ते कथितं स्वल्पं माहात्म्यं व्रतसम्भवम्।
पुनरन्यच्छृणुष्व त्वं पापकञ्चुकनाशनम्॥२७॥

गुर्जरे ब्राह्मणः कश्चिद् बाल्यात् पापपरायणः।
 परयोनिषु संसक्तो जीवघातं चकार ह॥२८॥
 एकदा भगिनी यद्धा तेन दुष्टेन चाऽभवत्।
 मद्यमांसपरेणाऽपि चरता वनगह्वरे॥२९॥
 द्रव्यलोभी जघानाऽसौ द्विजादींश्च विशेषतः।
 पशुपक्षिगणान् राजन् भ्रष्टाचारः सुदुर्मतिः॥३०॥
 नित्यं चकार स खलो यवनैः सह भोजनम्।
 न शक्यं तन्मया तस्य पापं वर्णयितुं परम्॥३१॥
 एकदा वनमध्यस्थो बभूवे जातिदूषकः।
 आषाढे कृष्णपक्षे स चतुर्थ्यां पापकारकः॥३२॥
 दैवयोगेन तेनैव न प्राप्तं वनगह्वरे।
 किञ्चित्तेनाऽतिदुःखार्तस्तदा बभ्राम पर्वते॥३३॥
 तथाऽपि नालभत् किञ्चित् ततो दुःखपरायणः।
 अपराह्णे पुनः सोऽपि स्वगृहं गन्तुमुत्सुकः॥३४॥
 न ददर्श स तत्राऽपि जलान्नं दैवयोगतः।
 आजगाम क्षुधार्तः स स्वगृहे शोकसंयुतः॥३५॥
 यवनजां समालिङ्ग्य निशि चन्द्रोदये नृप।
 बभक्षान्नं सुतैः सार्धं मोहितो मायया भृशम्॥३६॥
 ततो ज्वरयुतोऽकस्माद्बभूवे पापनिश्चयः।
 राजन् यवनजातेन न स्पृष्टा पापकारिणी॥३७॥
 पञ्चम्यां स मृतस्तत्र भृशं दुःखेन पीडितः।
 गाणेशास्तं प्रगृह्यैव ब्रह्मभूतं प्रचक्रिरे॥३८॥
 एतादृशा महापापा उद्धरन्ति व्रतेन वै।
 अज्ञानकृतपुण्येन तत्र किं वर्णयाम्यहम्॥३९॥
 विधियुक्तं व्रतं भूप ये कुर्वन्ति नरोत्तमाः।
 दर्शनेन जनानां ते तारकाः सम्भवन्ति हि॥४०॥
 एवं व्रतप्रभावेण ब्रह्मभूता बभूविरे।
 अनन्ताश्चरितं तेषां वक्तुं नैव प्रशक्यते॥४१॥
 इदमाषाढसङ्कष्टाश्चरितं यः शृणोति चेत्।
 पठेद्वा लभते सोऽपि वाञ्छितं नात्र संशयः॥४२॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
 आषाढकृष्णचतुर्थीवर्णनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः॥४-२५॥

॥ षड्विंशोऽध्यायः—श्रावण-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

श्रावणे कृष्णपक्षे या चतुर्थी सङ्कटी भवेत्।
माहात्म्यं वद तस्या मे सर्वभ्यः सुखदायकम् ॥१॥

वसिष्ठ उवाच

इतिहासं प्रवक्ष्यामि श्रावणे सङ्कटीभवम्।
श्रवणात् सुखदः पूर्णो भवते पठनात्तथा ॥२॥
चन्द्रवंशे समुत्पन्नो युधिष्ठिरः प्रतापवान्।
धर्मशीलो वदान्यश्च मान्यान् मानयिता भृशम् ॥३॥
साक्षाद्धर्मावतारश्च सत्यवाक् करुणायुतः।
पाण्डुपुत्रो महातेजाः प्रजापालनतत्परः ॥४॥
द्रौपद्या भ्रातृभिश्चैव सहितः सर्वसम्मतः।
कुन्त्या मात्रा महाभागो विख्यातः सर्वमण्डले ॥५॥
कृष्णो यस्य सहायोऽभूत् सदा वृष्णिकुलोद्भवः।
साक्षान्नारायणः श्रीमान् भूभारहरणे रतः ॥६॥
एकदा स्वगृहे राजा संस्थितो राजभिर्वृतः।
राजसूयं महायज्ञं कृत्वा कृष्णविवर्जितः ॥७॥
धृतराष्ट्रेण तत्रैव प्रेषितो विदुरः स्वयम्।
आजगाम स तं दृष्ट्वा मानयामास कुन्तिजः ॥८॥
भोजितं परमात्रेण विदुरं सदसि स्थितम्।
तमुवाच महाभागो हर्षितः स युधिष्ठिरः ॥९॥
धन्यं मे जन्म कर्मादि त्वदङ्घ्रियुगदर्शनात्।
वयं पाल्याः सदा तात त्वया धर्मभृता प्रभो ॥१०॥
कुशलं स्वजनानां ते किमर्थं त्वं समागतः।
वद मे सकलं पूर्णं वृत्तान्तं धृतराष्ट्रगम् ॥११॥

विदुर उवाच

सर्वत्र कुशलं वत्स स्वजनेषु महामते।
धृतराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेरादराद्वचनं शृणु ॥१२॥
पुत्रवत्सलभावेन दुर्योधनसमाश्रितः।
तेनाऽहं प्रेषितो भूप त्वत्समीपे विचक्षणः ॥१३॥

इच्छति त्वां विजेतुं स प्रभो द्यूतेन मन्दधीः।
दुर्योधनो महापापी कुलक्लेशविवर्धनः॥१४॥

कर्णेन प्रेरितोऽत्यन्तं शकुनिना विशेषतः।
सक्तस्ते राज्यहरणे दुःशासनसमन्वितः॥१५॥

धृतराष्ट्रस्तथा राजन् मन्यते मनसि ध्रुवम्।
स त्वामाह्वयते लोभी मया चैव युधिष्ठिरः॥१६॥

मा गच्छ दुर्मतिं तात पुत्रपक्षसमाश्रितम्।
धृतराष्ट्रं च कुन्त्या त्वं सस्त्रीको भ्रातृभिः कदा॥१७॥

वसिष्ठ उवाच

विदुरस्य वचः श्रुत्वा युधिष्ठिरो महायशाः।
उवाच तं महाभागं निःश्वस्य वचनं हितम्॥१८॥

युधिष्ठिर उवाच

शृणु तात मदीयं त्वं वाक्यं धर्मयुतं महत्।
राज्ये सुसंस्थितो राजा धृतराष्ट्रो विशेषतः॥१९॥

तदाज्ञावशगाः सर्वे वयं भीष्मादयः किल।
अतो यामि त्वया सार्धं भावि यत्तद्भविष्यति॥२०॥

धर्मयुक्तं वचः श्रुत्वा विदुरः खिन्नमानसः।
न किञ्चिदुक्तवांस्तत्र तं निःश्वस्य महायशाः॥२१॥

विदुरेण युताः सर्वे सस्त्रीकाः पाण्डवा नृप।
समागताश्च द्रौपद्या धृतराष्ट्रं सभास्थितम्॥२२॥

तेनाज्ञप्ताश्च ते सर्वे भ्रातरः कलहे रताः।
चिक्रीडुर्धूतमुग्रं वै दुर्योधनमुखैः पुरा॥२३॥

शकुनिना महोग्रेण तपसा साधितं पुरा।
द्यूतं तदेव राजेन्द्र तदधीनं बभूव ह॥२४॥

क्रमेण राज्यमुग्रं तत् सर्वं जित्वा सुयोधनः।
वनवासे पाण्डवान् स स्थापयामास दुर्मतिः॥२५॥

द्रौपदी तेन दुष्टेन सभायां सर्वसन्निधौ।
समानीता स तां प्राह पत्नी मे भव सुन्दरि॥२६॥

पतयः पञ्च कुत्रापि न दृश्यन्ते स्त्रियाः क्वचित्।
अस्माकं कुलजं सर्वं यशो नष्टं त्वया खले॥२७॥

भ्राता तां हठसंयुक्तो नग्नां चक्रे महाखलः।
भीष्मादींश्च तिरस्कृत्य दुःशासनसमन्वितः॥२८॥

पाण्डवा धर्मरक्षार्थमसहंस्तस्य कर्म तत्।
द्रौपद्या संस्मृतः कृष्णो गुप्तरूपधरो ययौ॥२९॥

मायया वस्त्रसंयुक्तां द्रौपदीं स पुनः पुनः।
चकार च ततः सर्वे क्षुभिताः स्वगृहं ययुः॥३०॥

द्रौपदी पाण्डवैः सार्धं ययौ मुक्ता वने तदा।
तत्र कृष्णः समायातो बलेन क्रोधसंयुतः॥३१॥

उवाच राजशार्दूलं युधिष्ठिरं प्रतापवान्।

कृष्ण उवाच

हत्वा दुर्योधनं तात सपक्षं राज्यकामुकम्॥३२॥

त्वां राज्ये स्थापयिष्यामि मा गच्छ वनमेव च।
ततस्तं धर्मराजस्तु जगाद वचनं हितम्॥३३॥

क्रोधं त्यज महाबाहो धर्मं रक्ष जनार्दन।
धर्मयुक्तं च राज्यं मे देहि वृष्णिकुलोद्भव॥३४॥

एवमुक्तो महातेजाः कृष्णस्तं प्रत्युवाच ह।
कुरु त्वं भ्रातृभिः सार्धं गणेशोपासनं स्त्रिया॥३५॥

सत्यासत्यसमाना व्यक्तैश्चतुर्धा बभौ प्रभुः।
स्वानन्दवासकर्ताऽसावस्माकं कुलदैवतम्॥३६॥

एवमुक्त्वा ददौ तस्मै प्रभुर्मन्त्रं दशाक्षरम्।
स विधिं हर्षसंयुक्तः सर्वसिद्धिकरं परम्॥३७॥

माहात्म्यं व्रतजं तत्र श्रावयामास केशवः।
युधिष्ठिरस्य सर्वं वै पुण्यदं भ्रान्तिनाशनम्॥३८॥

चतुर्विधप्रदं पूर्णं सर्वादौ सम्मतं व्रतम्।
कृतं चेत् कर्म तत् सर्वं सफलं भवति प्रभो॥३९॥

तव राज्ये व्रतं मुख्यं नष्टं तेन महामते।
राज्यभ्रष्टश्च सञ्जातश्चतुःपदविवर्जितः॥४०॥

श्रुत्वा युधिष्ठिरो राजा विस्मितः सुमहायशाः।
गणेशं मनसि ध्यात्वा चकार विधिसंयुतः॥४१॥

तत्रादौ श्रावणे मासे प्राप्ता सङ्कटनाशिनी।
चतुर्थी कृष्णपक्षे तां साधयामास सानुजैः॥४२॥

शुक्लकृष्णचतुर्थीजं व्रतं चक्रुश्च पाण्डवाः।
सस्त्रीकास्तेन ते सर्वे वनेषु सुखिनोऽभवन्॥४३॥

पुनः स्वराज्यकर्तारो बभूवुश्च सुयोधनम्।
हत्वा सर्वनृपैर्युक्तं कृष्णेन हर्षसंयुतः॥४४॥

पुनस्तेन पृथिव्यां तद्विख्यातं प्रकृतं व्रतम्।
शुक्लकृष्णचतुर्थीजं चक्रुः सर्वे जनास्ततः॥४५॥

इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगान् पौत्रं राज्येऽभिषिच्य ते।
पाण्डवा ज्ञानसंयुक्ता बभुः स्वांशेषु सङ्गताः॥४६॥

अन्ये जनाः क्रमेणैव गता गाणेश्वरं पदम्।
दृष्ट्वा गणेश्वरं तत्र ब्रह्मभूता बभूविरे॥४७॥

एवं व्रतस्य माहात्म्यं कथितं ते नृपोत्तम।
अन्यच्छृणु महाभाग महापुण्यप्रदं परम्॥४८॥

कर्णाटे कारुकः कश्चिन् महापापपरोऽभवत्।
वनेषु शस्त्रधारी जनान् जघान स नित्यदा॥४९॥

परस्त्रियं तत्र दृष्ट्वाकाकिनीं स तथा दरात्।
अयमद्धठसंयुक्तो बलेन स महाखलः॥५०॥

गोवधादिकमेवं स ब्राह्मणानां च हिंसनम्।
चकार दुष्टभावेन द्रव्यार्थं मांसकारणात्॥५१॥

एवं नित्यं वने गत्वा पापं चक्रे स दुर्मतिः।
चोरो ग्रामे जनान् जघ्ने गृहीत्वाऽर्थं विशेषतः॥५२॥

कदाचित् स वने गत्वा गुहायां संस्थितोऽभवत्।
जनान् हन्तुं महाचोरस्ततो वृष्टिर्बभूव ह॥५३॥

अतिवृष्टिप्रभावेन जलैर्नद्यश्च पूरिताः।
यत्र तत्र जलं पूर्णं गन्तुं मार्गो न विद्यते॥५४॥

तत्र वृष्टिभयेनैव संस्थितः क्षुधितो नृप।
दैवयोगेन सा देवी चतुर्थी तिथिराबभौ॥५५॥

श्रावणे कृष्णपक्षे सा प्राप्ता तस्या व्रतं शुभम्।
कृतं तेन सुदुष्टेन ह्यत्रहीनप्रभावतः॥५६॥

चन्द्रोदये समुत्पन्ने जलेनागतमादरात्।
फलं च नारिकेलं यत्तद्वभञ्ज बभक्ष सः॥५७॥

निशाशेषे बहिः पापी निःसृतस्तत्र चाययौ।
व्याघ्रः सङ्गृह्य तं हत्वा बभक्ष क्षुधितो भृशम्॥५८॥

गाणपास्तं सम्प्रगृह्य ययुः स्वानन्दके पुरे।
चक्रुर्व्रतप्रभावेण तत्र ब्रह्ममयं ततः॥५९॥

महापापी व्रतेनैवाज्ञानजेन नृपात्मज।
ब्रह्मभूतो बभूवाऽथ वर्णये किं महाद्भुतम्॥६०॥

नानाजना व्रतेनैव भुक्त्वा भोगान् हृदीप्सितान्।
ययुः स्वानन्दके वर्णयितुं तत्र न शक्यते॥६१॥

इदं श्रावणकृष्णायाश्चतुर्थ्या वर्णनं पठेत्।
माहात्म्यं शृणुयाद्यो वै भुक्तिं मुक्तिं स विन्दति॥६२॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
श्रावणकृष्णचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नाम षड्विंशोऽध्यायः॥४-२६॥

॥ सप्तविंशोऽध्यायः—भाद्रपद-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

भाद्रकृष्णचतुर्थ्यास्त्वं माहात्म्यं वद भो मुने।
न तृप्यामि कथां शृण्वन् सर्वसिद्धिप्रदायिनीम्॥१॥

वसिष्ठ उवाच

द्राविडे राजशार्दूलो बभूव परमद्युतिः।
वीरसेनो यशोयुक्तः सार्वभौमो महाबलः॥२॥

नीतिज्ञो नीतियुक्तश्च चक्रे सौराज्यमुत्तमम्।
सर्वान् राज्ञो वशे कृत्वा करभारेण संयुतान्॥३॥

धर्मशीलः सदानन्दं चाददाद्भक्तिसंयुतः।
क्षुधितं न नरं नारीमसहत् सुखकारकः॥४॥

पुत्रानिव प्रजाः सर्वाः पालयामास यत्नतः।
अपुत्रो दैवयोगेन बभूव परवीरहा॥५॥

पुत्रार्थं यत्नमत्यन्तं जपहोमादिभिः सदा।
चकार तीर्थक्षेत्रादि विधाने तादृशोऽभवत्॥६॥

एवं बहौ गते काले पुत्रो नासीन् महीपते।
ततोऽतिदुःखितो राजा राज्यं त्यक्त्वा ययौ वनम्॥७॥

सस्त्रीकः स वने राजा बभ्राम यत्र तत्र ह।
ततो महावनं गत्वा पपात क्षुधयान्वितः॥८॥

सुमन्तुस्तत्र विप्रर्षिः समिदर्थं समाययौ।
 नृपं दृष्ट्वा दयायुक्त आययौ तं निरीक्षितुम्॥१॥
 वेदवेदाङ्गवित् साक्षात् सर्वशास्त्रप्रवर्तकः।
 पुराणज्ञो महायोगी व्यासशिष्यः प्रतापवान्॥१०॥
 तं दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय प्रणनाम महामुनिम्।
 वीरसेनः प्रहर्षेण सस्त्रीकः संयुतो नृपः॥११॥
 करसम्पुटमुत्थाय पुरः कृत्वा महामुनेः।
 तं जगाद विशेषज्ञं राजा वचनमुत्तमम्॥१२॥

वीरसेन उवाच

धन्यं मे कर्म जन्मादि पिता माता कुलं यशः।
 विद्या व्रतादिकं सर्वं त्वदङ्घ्रियुगदर्शनात्॥१३॥
 राज्यं त्यक्त्वा वने संस्थः पुत्रार्थं पापवानहम्।
 तत्र ते दर्शनं प्राप्तं पूर्वपुण्यफलोदयात्॥१४॥
 नानायत्नेन विप्रेष पुत्रो मे नाऽभवत्किल।
 त्वत्कृपोपायमेकं च पश्यामि सुखदायकम्॥१५॥

वसिष्ठ उवाच

एवं तस्य नृपस्याऽसौ श्रुत्वा वचनमुत्तमम्।
 सन्तुष्टस्तं जगादेदं सुमन्तुर्मुनिसत्तमः॥१६॥

सुमन्तुरुवाच

मा चिन्तां कुरु राजेन्द्र पुत्रस्ते कुलतारकः।
 भविष्यति न सन्देहः शृणु मे वचनं हितम्॥१७॥
 राज्ये नष्टं त्वदीये तच्चतुर्थीजं व्रतं महत्।
 तेन त्वं पुत्रहीनोऽसि नृपाधम न बुध्यसे॥१८॥
 सर्वादौ तद्व्रतं मुख्यं कर्तव्यं सर्वसिद्धिदम्।
 चतुःपदार्थदं सर्वैर्नोचेत् सर्वं सुनिष्फलम्॥१९॥
 त्वया कर्म कृतं नानापुण्यदं सर्वसम्मतम्।
 चतुर्भिः पुरुषार्थैर्हीनं चतुर्थीविवर्जितम्॥२०॥
 एवमुक्त्वा नृपायाऽथ माहात्म्यं व्रतजं महत्।
 श्रावयामास तं सोऽपि श्रुत्वा पप्रच्छ भाविकः॥२१॥

वीरसेन उवाच

वद ब्रह्मन् गणेशस्य ज्ञानं यस्य चतुःप्रदम्।
 व्रतं सर्वादिसम्मान्यं तं भजिष्यामि नित्यदा॥२२॥

सुमन्तुरुवाच

गणेशस्य स्वरूपं यद्वक्तुं शक्तो भवेत्तु कः।
 उपाधिसंयुतं ज्ञानं शृणु राजेन्द्र सर्वदम्॥२३॥
 अहं तपःप्रभावेण पुरा जातो विशेषतः।
 शापानुग्रहणे राजन् समर्थः सर्वमण्डले॥२४॥
 ततोऽतितपसा युक्तोऽभवं तेन महामते।
 अन्तर्ज्ञानं समुत्पन्नं स दृष्ट्वा विस्मितो ह्यहम्॥२५॥
 ततो जडादिका नाना भूमिकाः साधयंस्ततः।
 नानाब्रह्मविभेदेषु संस्थितो ब्रह्मधारकः॥२६॥
 एवं क्रमेण राजेन्द्र आसं स्वानन्दगोऽभवम्।
 तत्र शान्तिसुखे सक्तो ब्रह्मभूतस्वभावतः॥२७॥
 तस्माद्भेदमयं द्वन्द्वं दृष्ट्वा शान्तो महामुनिम्।
 व्यासं गत्वा प्रणम्यैवाऽऽपृच्छं तं स्वहितप्रदम्॥२८॥
 ब्रह्मभूतस्वरूपां मे वद शान्तिं महामुने।
 शिष्योऽहं ते महाभाग तारयस्व भवार्णवात्॥२९॥
 इति पृष्टो महायोगी मामुवाच प्रहर्षितः।
 तत्तेऽहं कथयिष्यामि गणेशज्ञानकारकम्॥३०॥

व्यास उवाच

शृणु पुत्र प्रवक्ष्यामि ब्रह्मभूतस्वरूपकम्।
 शान्तीनां शान्तिरूपं तं ज्ञातव्यं योगसेवया॥३१॥
 स्वत उत्थानकं ब्रह्म उत्थानं परतस्तथा।
 तयोरभेदभावे च ह्यसत् स्वानन्द उच्यते॥३२॥
 तत्रामृतमयं यत्तत् सद्रूपं स्वस्वरूपकम्।
 तयोरभेदभावे चानन्दः स्वानन्द उच्यते॥३३॥
 त्रिभिर्हीनं त्रिभिर्युक्तमव्यक्तं ब्रह्म कथ्यते।
 चतुर्णामेव संयोगे स्वानन्दो ब्रह्म उच्यते॥३४॥
 पञ्चभिर्गतिहीनं यन्मतं चायोगवाचकम्।
 न तत्र कस्यचिद्योगस्ततः कुत्राऽपि पुत्रक॥३५॥
 संयोगायोगयोर्योगे योगः शान्तिप्रदायकः।
 स एव गणराजश्च ज्ञातव्यो विबुधैः सदा॥३६॥
 गणाः समूहरूपाश्चान्तरबाह्यादियोगतः।
 अन्नादिब्रह्मरूपास्ते ज्ञातव्या योगसेवया॥३७॥

तेषां स्वामी गणेशानस्तं भजस्व विधानतः।
 तदा त्वं ब्रह्मभूतश्च भविष्यसि न संशयः॥३८॥
 चित्तं पञ्चविधं प्रोक्तं तदेव बुद्धिवाचकम्।
 चित्तं मोहस्वरूपं यत् सिद्धिरूपं वदन्ति च॥३९॥
 तयोः स्वामी गणाधीशो मायाभ्यां क्रीडति प्रभुः।
 पञ्चचित्तनिरोधेन लभ्यते चित्तधारकः॥४०॥
 अतश्चिन्तामणिः प्रोक्तो पश्य वेदेषु पुत्रक।
 चित्तं त्यक्त्वा समोहं त्वं भव चिन्तामणिस्ततः॥४१॥
 एवमुक्त्वा ददौ मह्यं मन्त्रमेकाक्षरं प्रभुः।
 सविधिं तं प्रणम्यैवाऽऽगतोऽहं स्वाश्रमे पुनः॥४२॥
 ध्यात्वा गणपतिं राजन् मन्त्रे जपपरोऽभवम्।
 ततः स्वल्पेन कालेन शान्तिं प्राप्तोऽहमेव च॥४३॥
 तथाऽपि गणराजं त्वपूजयन्तं विशेषतः।
 ततो मे दर्शयामास स्वात्मानं विघ्नपः प्रभुः॥४४॥
 समागतं गणेशानं दृष्ट्वा विस्मितमानसः।
 अपूजयं प्रहर्षेण तं प्रणम्य पुनः पुनः॥४५॥
 अथर्वोपनिषद्भिः स संस्तुतो गणनायकः।
 भक्तिं दत्त्वा स्वकीयां मेऽन्तर्धानं प्रचकार ह॥४६॥
 तदादि गाणपत्योऽहं प्रभजे नित्यमादरात्।
 तं भजस्व महाराज ततः सर्वं शुभं भवेत्॥४७॥
 एवमुक्त्वा ददौ तस्मै स मन्त्रं षोडशाक्षरम्।
 सविधिं मुनिमुख्यः सोऽन्तर्धानमगमत्ततः॥४८॥
 राजाऽतिविस्मितो भूत्वा सपत्नीकः प्रणम्य तम्।
 स्वपुरे स समागत्याऽभजत्तं गणनायकम्॥४९॥
 तत्राऽऽदौ भाद्रमासे सा कृष्णा प्राप्ता चतुर्थिका।
 कृता तेन जनैः सर्वैः पुरवासिभिरादरात्॥५०॥
 विशेषतस्ततस्तेन प्रशस्तं तद्व्रतं कृतम्।
 शुक्लकृष्णचतुर्थीजं चक्रुः सर्वे धरातले॥५१॥
 व्रतपुण्यप्रभावेण राजा पुत्रसमन्वितः।
 बभूव रोगहीनास्ते भूमिपैवं जनास्तथा॥५२॥
 पुत्रे राज्यं परित्यज्य राजा निर्वृत्तिसंयुतः।
 सपत्नीको गणेशानमभजन्नित्यमादरात्॥५३॥

अन्ते गणेशलोके स गत्वा ब्रह्ममयोऽभवत्।
क्रमेण सर्वलोकाश्च ब्रह्मभूता बभूविर॥५४॥

एतत्ते कथितं भूप माहात्म्यं सङ्कटीभवम्।
अन्यच्छृणु चतुर्थ्यास्त्वं पापघ्नं सर्वदं परम्॥५५॥

आन्ध्रे च धीवरः कश्चिद् बभूवे सर्वहिंसकः।
बाल्यात् प्रभृति सोऽत्यन्तं पापकर्मपरायणः॥५६॥

वृथा साक्ष्यपरो भूत्वा कलहं सोऽकरोन् मिथः।
लोकानां लोभशीलश्च चौर्यद्रव्यं समाहरत्॥५७॥

वने गत्वा महापापी मार्गस्थान् प्रजघान वै।
ब्राह्मणादीन् विशेषेण नानापापपरायणः॥५८॥

न तस्य कर्म वक्तुं वै शक्यते पापभीतितः।
ग्रन्थबाहुल्यतो भूप परस्त्रीलालसोऽभवत्॥५९॥

भाद्रकृष्णचतुर्थीजे वनमध्यस्थ एकदा।
व्रते प्राप्ते महापापी निराहारो बभूव ह॥६०॥

अकस्मात् तत्र सम्प्राप्तो जनसङ्घो महानृप।
भयात्तस्य प्रलीनोऽभूद्गुहायां धीवरः स तु॥६१॥

किञ्चिद्दिनावशेषे स जनसङ्घो गतोऽभवत्।
तदा बहिर्विनिःसृत्य गृहे गन्तुं मनो दधे॥६२॥

न प्राप्तं तेन दुष्टेन किञ्चित्तदपि दारुणः।
स्वात्मन्यास्थाय धैर्यं स मार्गसंस्थो बभूव ह॥६३॥

रात्रौ समागतो दुष्टः स्वगृहे राजसत्तम।
चन्द्रोदये सुतैः सार्धं भोजनं स चकार ह॥६४॥

पञ्चम्यां सर्पदंशेन मृतः पापेन निश्चयः।
गणराजस्य तदपि दूता नेतुं समागमन्॥६५॥

गृहीत्वा धीवरं तेऽयुर्गणाः स्वानन्दके पुरे।
गणेशानं स तं दृष्ट्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह॥६६॥

व्रतेनाऽज्ञानजेनाऽयं विधिहीनेन भूमिप।
ब्रह्मभूतो धीवरश्च सम्बभूव वदामि किम्॥६७॥

एवं नाना जना राजन् ब्रह्मभूता बभूविर।
चतुर्थ्या व्रतपुण्येन वक्तुं नैव प्रशक्यते॥६८॥

इदं भाद्रपदे कृष्णचतुर्थीजं शृणोति यः।
माहात्म्यं वाऽपि पठति स ईप्सितमवाप्नुयात्॥६९॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
भाद्रपदकृष्णचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः॥४-२७॥

॥ अष्टाविंशोऽध्यायः—आश्विन-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

माहात्म्यं यद्वद ब्रह्मन्नाश्विने कृष्णके महत्।
चतुर्थीजं विशेषेण न तृप्तोऽहं भवामि वै॥१॥

वसिष्ठ उवाच

इतिहासं प्रवक्ष्यामि सर्वसिद्धिप्रदायकम्।
अत्र तेन महाराज शृणु तृप्तो भविष्यसि॥२॥

पार्वतीशङ्कराभ्यां च तपसाऽऽराधितोऽभवत्।
दिव्यवर्षसहस्रेण गणेशः पुत्रतां गतः॥३॥

कार्तिकेयस्तथा जातः स्ववीर्यात् स्नेहकारकः।
न तथा प्रीतिरुत्पन्ना गणेशे च तयोरभूत्॥४॥

कार्तिकेयो गणेशानं स्पर्धते नित्यमादरात्।
विवाहो मे पुरा पश्चात्तवापि स्म भविष्यति॥५॥

एवं स्पर्धयतोर्वीक्ष्य पुत्रयोः पार्वतीशिवौ।
विचारं चक्रतुस्तत्र विवाहार्थं महामते॥६॥

अयं विघ्नेश्वरः साक्षाद्ब्रह्मरूपो न संशयः।
क्षोभितश्चेत् पदभ्रष्टं करिष्यति विशेषतः॥७॥

साक्षात् पुत्रं समुत्पन्नं स्कन्दं सन्त्यज्य विघ्नपम्।
ज्येष्ठं विवाहयेच्चेद्वा सेनानीः कोपितो भवेत्॥८॥

त्यक्त्वा स्वपुत्रं सेनान्यं विवाहो नैव शोभते।
अतः कपटरूपेण कर्तव्यं कार्यमुत्तमम्॥९॥

ततः शिवो गणेशानं स्कन्दं चैवाऽब्रवीद्वचः।
धराप्रदक्षिणां कृत्वा य आदौ सुसमागतः॥१०॥

पूर्वं विवाहकं तस्य करिष्यामि न संशयः।
ततस्तं गणनाथस्तु जगाद वचनं हितम्॥११॥

ज्येष्ठं मां किं परित्यज्य प्रभो वदसि शङ्कर।
वेदहीनं तथा मेऽस्तु भवदाज्ञां करोम्यहम्॥१२॥

स्थूलदेहधरोऽहं मे वाहनं मूषको मतः।
पृथ्वीप्रदक्षिणां कर्तुं न शक्नोमि सदाशिव॥१३॥

एवमुक्त्वा गणाधीशः स्वगृहे संस्थितोऽभवत्।
जगाम स्कन्द आरुह्य मयूरं हर्षसंयुतः॥१४॥

पृथ्वीप्रदक्षिणायां स रतः स्कन्दः स वेगवान्।
चकार मायया तत्र गणेशः कौतुकं महत्॥१५॥

सम्पूज्य पार्वतीं शङ्करं चकार प्रदक्षिणाम्।
उवाच शङ्करं तत्र विवाहो मे विधीयताम्॥१६॥

प्रदक्षिणा कृता येन पितुर्मातुः सदाशिव।
पृथ्वीप्रदक्षिणा तेन कृता शास्त्रे न संशयः॥१७॥

श्रुत्वा गणपतेर्वाक्यं कम्पितः शङ्करोऽब्रवीत्।
करोमि ते विवाहं वै क्रोधं मा कुरु पुत्रक॥१८॥

तत एकान्तगं शम्भुं पार्वती प्रेमविह्वला।
उवाच कार्तिकेयं किं त्यक्त्वा दुण्ढिः स मानितः॥१९॥

ततस्तां शङ्करो वाक्यं जगाद शृणु पार्वति।
अयं क्रुद्धश्च सर्वस्वं हरत्यत्र न संशयः॥२०॥

अतः स्नेहं परित्यज्य रक्ष धर्मं सनातनम्।
नाऽयं पुत्रो महादेवि ब्रह्मभूतः समागतः॥२१॥

एवमुक्त्वा सतीं शम्भुविवाहमकरोत्ततः।
गणेशस्य विधानेन हृदयेनाविदूयता॥२२॥

सिद्धे विवाहके पूर्णे कार्तिकेयः समागतः।
तत्र विघ्नकरो विघ्नं चकार परमाद्भुतम्॥२३॥

नारदः सहसाऽऽगत्य कार्तिकेयमुवाच ह।
विवाहकृत्यमेतस्य पित्रा मात्रा कृतं पुरा॥२४॥

त्वां वञ्चयित्वा सेनानीः कृतं कर्म जुगुप्सितम्।
नावलोक्यं मुखं मातुः पितुश्चापि त्वया कदा॥२५॥

एवमुक्त्वा गतो विप्रो नारदः कलहप्रियः।
स्कन्दो निःश्वस्य तस्मात् स ययौ श्रीशैलपर्वतम्॥२६॥

ज्ञात्वा पुत्रस्य वृत्तान्तं पार्वतीशङ्कराविमम्।
 शोधार्थं तत्र शैले तौ गतौ ज्ञात्वा पपाल सः॥२७॥
 क्रौञ्चे स्कन्दं स्थितं ज्ञात्वा पार्वतीशङ्करौ नृप।
 शोकसंविग्नचित्तौ तौ विलापं चक्रतुः पुरा॥२८॥
 तत्राऽऽजगाम विप्रेन्द्रो मुद्गलः सर्वमुद्गलः।
 तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय पूजयामासतुर्मुनिम्॥२९॥
 सुखासीनं महाभाग उवाच शोकसङ्कुलः।
 भगवन् सर्वतत्त्वज्ञ वद मां शोकनाशनम्॥३०॥
 स्कन्दसंयोगदं पूर्णमुपायं तं करोम्यहम्।
 रुरोद पार्वती तत्र ततस्तौ मुनिरब्रवीत्॥३१॥

मुद्गल उवाच

शम्भो शृणु महाभाग त्वं साक्षात् सर्ववित् प्रभुः।
 विद्यारूपेयमाद्या सा शक्तिः सर्वार्थदायिनी॥३२॥
 तथापि कथयामि त्वां पुत्रौ शास्त्रे प्रकीर्तितौ।
 द्विविधौ तौ त्वया प्राप्तौ त्वत्समो नैव दृश्यते॥३३॥
 योगाभ्यासेन विघ्नेशो ब्रह्मणां नायकस्तव।
 पुत्रः समाधिजः प्रोक्तस्ततश्चिन्तामणिः स्मृतः॥३४॥
 देहः शक्तिमयस्तत्रात्मा त्वं पुरुष उच्यसे।
 ताभ्यां योगबलेनैव क्रियते ब्रह्मपुत्रकः॥३५॥
 अर्धनारीश्वरस्त्वं च तस्माज्जातो गजाननः।
 ब्रह्मभूतपदस्याऽसौ पालको नात्र संशयः॥३६॥
 भिन्ना शक्तिरियं जाता भिन्नस्त्वं देहधारकः।
 भिन्नभावात् समुत्पन्नः पुत्रस्ते स्कन्द एव च॥३७॥
 देहसौख्यकरः प्रोक्तः स्कन्दः सर्वत्र सम्मतः।
 शान्तिसौख्यकरश्चैव गणेशः पुत्रभावतः॥३८॥
 तत्र त्वं भिन्नभावेन मोहितोऽसि न संशयः।
 स्कन्दं स्नेहेन शम्भो त्वमधिकं मन्यसे सदा॥३९॥
 न तथा ब्रह्मणि श्रद्धाऽधिका विश्वेश्वरेऽधुना।
 तेन विघ्नसमायुक्तो जातोऽसि च भजस्व तम्॥४०॥
 ब्रह्मणि स्नेहभावेन विषयान्निन्दयन् स्थितः।
 तदा विषयतापास्ते स्वयं वश्या भवन्ति वै॥४१॥

विघ्नेश्वरमनादृत्य स्कन्दं विवाहसंयुतम्।
 आदौ पश्यामि शक्त्या वै सन्धृतं मानसे त्वया॥४२॥
 तदैव निष्फलं सर्वं कृतं विघ्नकरेण ते।
 वियोगश्च समुत्पन्नस्तस्मात्तं शरणं ब्रज॥४३॥
 एवमुक्त्वा मुद्गलस्तं जगाम स्वेच्छया चरन्।
 शिवः शक्त्या युतः स स्म मन्यते सत्यमेव तत्॥४४॥
 त्यक्त्वा स्कन्दभवं स्नेहं विघ्नेशमभजत् सदा।
 तत्रादौ सङ्कटी प्राप्ताऽऽश्विनी तां तौ प्रचक्रतुः॥४५॥
 मायां भ्रान्तिकरीं सर्वां भिन्नभावप्रमोहतः।
 त्यक्त्वा शिवश्च शक्तिश्च शान्तिस्थौ तौ बभूवतुः॥४६॥
 कस्य पुत्रश्च का माता पिता को भ्रमदायकम्।
 कृतं विघ्नेश्वरेणैव तमावां शरणं गतौ॥४७॥
 ततो विघ्नेश्वरेणैव कृतं कौतुकमादरात्।
 बुद्धिभेदः कृतस्तत्र स्कन्दस्य नृप तच् शृणु॥४८॥
 त्यक्तौ मयाऽतिमूढेन पार्वतीशङ्करावहो।
 ज्येष्ठं गणपतिं नित्यं स्पर्धयामि महाप्रभुम्॥४९॥
 शक्त्या शिवेन विघ्नेशस्तपसाऽऽराधितोऽभवत्।
 सोऽयं पुत्रस्वरूपेण बभूव वरदानतः॥५०॥
 स्वानन्दवासकारी स सिद्धिबुद्धिपतिः स्वयम्।
 योगशान्तिस्वरूपोऽयं न जानामि सुमूर्खवत्॥५१॥
 एवं विचार्य स्कन्दः स ययौ कैलासमादरात्।
 आदौ प्रणम्य विघ्नेशं पूजयामास भक्तितः॥५२॥
 अथर्वशिरसा तं स ततः स्तुत्वा सदाशिवम्।
 उमां सम्पूज्य तुष्टाव प्रणनामाऽथ दण्डवत्॥५३॥
 सम्मानितः स तैः स्कन्दोऽतिष्ठत्तद्भक्तिसंयुतः।
 तदाज्ञावशगो भूत्वा शान्तियोगपरोऽभवत्॥५४॥
 विवाहार्थं शिवेनाऽसौ प्रेरितस्तमुवाच ह।
 स्त्रियं बन्धकरीं नाथ नेच्छामि गणपे रतः॥५५॥
 अत्याग्रहयुतः स्कन्दोऽभजत्तं गणनायकम्।
 मायासुखं परित्यज्य तन्निष्ठः स बभूव ह॥५६॥
 एवं सङ्कटहारिण्या चतुर्थ्या महिमाद्भुतः।
 कथितः शान्तिदः सर्वसम्मेलनकरोऽभवत्॥५७॥

अन्यच्छृणु महाभाग चरित्रं पापनाशनम्।
वङ्गदेशे द्विजः कश्चित् पापकर्मा बभूव ह॥५८॥

त्यक्त्वा ब्राह्मणमार्गं स मद्यपानरतोऽभवत्।
यवनीं स समादाय यवनोऽभून् महाबलः॥५९॥

वक्तुं न शक्यते तस्य कर्म पापमयं महत्।
कथने परदोषाणां दोषी भवति मानवः॥६०॥

कदाचिज्ज्वरसंयुक्तो बभूवे जातिदूषणः।
तत्राश्विनभवा प्राप्ता नृप कृष्णा चतुर्थिका॥६१॥

तत्र तेन जलान्नं च भक्षितं न भयान्नृप।
सुपक्वानां तन्दुलानां पीतं चन्द्रोदये जलम्॥६२॥

ततो बहौ गते काले ममार यवनो द्विजः।
सङ्गृह्य ब्रह्मभूतं तं गाणेशाश्चक्रिरे नृप॥६३॥

एतादृशा महापापा व्रतपुण्यप्रभावतः।
ब्रह्मभूता बभूवुश्च का कथा विधिकारिणाम्॥६४॥

एवं नाना जना राजन् भुक्त्वा भोगान् यथेप्सितान्।
ब्रह्मण्यं ते गतास्तत्तु मया वक्तुं न शक्यते॥६५॥

इदमाश्विनजायास्तु माहात्म्यं यः शृणोति वा।
पठेत् स कृष्णसङ्कष्ट्याः सर्वार्थं लभते नरः॥६६॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
आश्विनकृष्णचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नाम अष्टाविंशोऽध्यायः॥४-२८॥

॥ एकोनत्रिंशोऽध्यायः—कार्तिक-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

कार्तिके कृष्णपक्षे या चतुर्थी सङ्कटी मता।
माहात्म्यं वद तस्यास्त्वं सर्वपापहरं परम्॥१॥

वसिष्ठ उवाच

अत्र ते कथयिष्यामि चेतिहासं पुरातनम्।
महाराष्ट्रे महातेजा राजाऽभूत् कर्दमाभिधः॥२॥

वेदवेदार्थतत्त्वज्ञः स्वधर्मनिरतोऽभवत्।
लोकान् सङ्गृह्य षष्ठांशं पालयन् पुत्रकान् यथा॥३॥

अपारसेनया युक्तश्चतुरङ्गप्रमोदया।
पूर्णकोशः कुबेराभो बभौ शस्त्रास्त्रपारगः॥४॥

स्वबलेन नृपान् सर्वान् वशान् कृत्वा महाबलः।
चकार वशगां पृथ्वीं समुद्रान्तां विशेषतः॥५॥

करदा इतरे सर्वे राजानः सेवका इव।
सामन्ताश्च महाराज तस्याज्ञावशवर्तिनः॥६॥

पुण्यवान् धर्मशीलश्च नानादानपरायणः।
देवविप्राऽतिथिप्रेप्सुः स्वदारनिरतोऽभवत्॥७॥

यज्वा विनीतकस्तीर्थकारकः परवीरहा।
नानागुणयुतः सोऽपि मया वक्तुं न शक्यते॥८॥

स एव यक्षमणाऽत्यन्तं पीडितः पापरूपिणा।
शोकाकुलोऽभवद्राजा अस्थिशेषो बभूव ह॥९॥

नानोपायाः कृतास्तस्य शान्तये न च सोऽभवत्।
शान्तस्ततो महाराजस्तीर्थयात्रापरोऽभवत्॥१०॥

नानातीर्थानि राजाऽसौ चकार तदपि ह्यहो।
पीडया नैव मुक्तोऽभूत्ततो दुःखितमानसः॥११॥

देवार्चनरता विप्राः कृतास्तेन महात्मना।
तथापि रोगसंयुक्तोऽधिको राजा बभूव ह॥१२॥

ततः शान्तिधरो राजा वैराग्ये निदधे मनः।
राज्यं त्यक्त्वा प्रधानेषु सस्त्रीकः स वनं ययौ॥१३॥

बभ्राम वनगो भूत्वा यत्र तत्र महीपतिः।
ततो मङ्गणकं विप्रमदर्शद्योगिसत्तमम्॥१४॥

तद् दृष्ट्वा निपपातोर्व्यां रुरोद भृशमेव सः।
ततस्तं मुनिमुख्योऽसौ जगाद दयया युतः॥१५॥

मङ्गणक उवाच

शृणु राजन् महाभाग येन त्वं रोगपीडितः।
अभवस्तदघं सर्वं कथयामि नृपाधम॥१६॥

मुख्यं नष्टं च राज्ये ते चतुर्थीसंज्ञितं व्रतम्।
तेन त्वं पापसंयुक्तो नरके गच्छसि ध्रुवम्॥१७॥

सर्वादौ तद्व्रतं कार्यं नित्यवद्राजसत्तम।
सर्वसिद्धिकरं पूर्णं चतुर्विधफलप्रदम्॥१८॥

तद्व्रतेन विहीनस्त्वं नानाधर्मपरायणः।
चतुःपदार्थहीनत्वान्निष्फलोऽसि नृपाधम॥१९॥

एवमुक्त्वा च माहात्म्यं चतुर्थीसम्भवं मुनिः।
श्रावयामास तस्मै तच्छ्रुत्वा सोऽपि तमब्रवीत्॥२०॥

कर्दम उवाच

धन्यं मे जन्म कर्मादि त्वदङ्घ्रियुगदर्शनात्।
व्रतस्य श्रवणाद्धन्यो कृतकृत्यो न संशयः॥२१॥
दयानिधे गणेशस्य स्वरूपं वद विस्तरात्।
सर्वदेवाधिदेवं तं भजिष्यामि निरन्तरम्॥२२॥

मङ्गणक उवाच

गणेशस्य स्वरूपं कथयितुं शक्यते न तत्।
तथाप्युपाधिसंयुक्तं वदामि शृणु कर्दम॥२३॥
पुराऽहं पत्रभक्षः संस्तपसे संस्थितोऽभवम्।
बहुकाले गते हस्तो विद्धो मे कण्टकेन च॥२४॥
तदा पत्ररसस्तस्मादस्रवत् किञ्चिदप्यहो।
दृष्ट्वा विस्मितचित्तोऽहं नृत्यं चाकरवं तदा॥२५॥
अहो देहाद्गतं कुत्र रुधिरं मे स्वभावजम्।
पत्रभक्षणभावेन रसः स्रवति हस्ततः॥२६॥
ततो नृत्यस्य वेगेन कम्पितं स चराचरम्।
मदीयतपसा युक्तं देवाः शङ्करमाययुः॥२७॥
शङ्करः सर्वदेवेश्चागत्य मामब्रवीद्वचः।
किं नृत्यसि महाभाग पश्य मे कौतुकं महत्॥२८॥
इत्युक्त्वा त्रुटिका तेन कृता तत्र रसस्य मे।
भस्मरूपं कृतं भूपाऽभवं तेनातिविस्मितः॥२९॥
त्यक्त्वा नृत्यं महेशानं प्रणम्य स्तुतवान् क्षणात्।
अन्तर्धाय स्वमात्मानं शङ्करः स गतोऽभवत्॥३०॥
मया मनसि राजेन्द्र सन्धृतं शङ्करात् परम्।
विद्यते न तथा कर्तुमन्यथा कर्तुमीश्वरः॥३१॥
दर्शयित्वा तपोरूपमतो भस्म कृतं महत्।
रसस्य सर्वगः सोऽपि ब्रह्माकारः प्रदृश्यते॥३२॥

त्यक्त्वा विष्णुं महेशस्य भजने निरतोऽभवम्।
क्रमेण योगयुक्तोऽहं तपस्त्यक्त्वा शमे रतः॥३३॥

जडादिका मया योगभूमयः क्रमितास्ततः।
क्रमेण सहजे संस्थोऽभवं वै मोहवर्जितः॥३४॥

यत्र तत्र महीदेशे भ्रान्तोऽहं योगधारकः।
सहजं ब्रह्म मोहेन हीनं दृष्टं मया ततः॥३५॥

स्वाधीनं सहजं ब्रह्म न योग्यं शान्तिदे परे।
तेनाऽहं ब्रह्मणि भ्रान्तः सूर्यं च शरणं गतः॥३६॥

प्रणम्य सौरमार्गेण स्तोत्रेण प्रस्तुतो मया।
प्रसन्नो माऽवदत्तत्र वरं वरय चेप्सितम्॥३७॥

ततोऽहमवदं सूर्यं वद शान्तिप्रदं प्रभो।
सहजं मोहहीनत्वात् स्वाधीनं नैव शान्तिदम्॥३८॥

ततो मामब्रवीत् सूर्यः प्रसन्नो भक्तियन्त्रितः।
गणेशं भज भावेन तदा शान्तिमवाप्स्यसि॥३९॥

असच्छक्तिश्च सत् सूर्यः समो विष्णुर्महामुने।
सहजः शङ्करः प्रोक्तस्तेषां योगे गणेश्वरः॥४०॥

चतुर्णां चैव संयोगे स्वानन्दः परिकीर्तितः।
अयोगः पञ्चभिर्हीनस्तत्र निर्मायिको बभौ॥४१॥

संयोगे मायया युक्तो योगे मायाविवर्जितः।
तयोर्योगे शान्तिदः स गणेशो ब्रह्मनायकः॥४२॥

चित्तरूपा महाबुद्धिः पञ्चधा परिकीर्तिता।
चित्तमोहप्रदा सिद्धिस्ताभ्यां क्रीडति विघ्नपः॥४३॥

चित्तं मोहयुतं विप्र त्यक्त्वा योगेन शान्तिदम्।
चिन्तामणिं भजस्व त्वं योगिवन्द्यो भविष्यसि॥४४॥

एवमुक्त्वा ददौ मन्त्रं प्रभुर्मह्यं षडक्षरम्।
स विधिं तं नमस्कृत्य स्वाश्रमेऽहं समागमम्॥४५॥

तत्र विघ्नेश्वरं भक्त्या भजं तं नित्यमादरात्।
ततः स्वल्पेन शान्तिस्थोऽभवं योगस्य सेवया॥४६॥

तथापि गणराजं सम्पूज्य मन्त्रपरायणः।
अभजं तेन सन्तुष्टः प्रत्यक्षं प्रययौ स्वयम्॥४७॥

मया सम्पूजितो भक्त्या स्तुतो नानाविधैः स्तवैः।
मह्यं दत्त्वा दृढां भक्तिमन्तर्धानं चकार ह॥४८॥

तदारभ्य महीपाल गाणपत्योऽहमादरात्।
भजामि तं गणेशानं स्वच्छन्देन महामते॥४९॥

एवमुक्त्वा ददौ तस्मै कर्दमाय षडक्षरम्।
मन्त्रं विधियुतं विप्रो गणेशकृपया युतः॥५०॥

अन्तर्धानं चकारापि महान् मङ्गणको मुनिः।
राजा हर्षसमायुक्तः स्वगृहं प्रत्यपद्यत॥५१॥

तत्राऽऽदौ कार्तिके मास्यागता कृष्णा चतुर्थिका।
तां चकार पुरस्थैश्च जनैर्हर्षयुतो नृप॥५२॥

ततो भूपेन विख्यातं कृतं व्रतमनुत्तमम्।
शुक्लकृष्णचतुर्थीजं व्रतं चक्रुर्जना भुवि॥५३॥

रोगहीनः स राजर्षिरभजद्गणनायकम्।
जना वन्द्यत्वहीनाश्चाऽभजंस्ते भावसंयुताः॥५४॥

पुत्रे राज्यं परित्यज्य सस्त्रीकः स वनं ययौ।
तत्र विघ्नेश्वरं भक्त्याऽभजच्चानन्यचेतसा॥५५॥

अन्ते स्वानन्दगो भूत्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह।
क्रमेण भूमिसंस्थास्ते ब्रह्मभूता बभूविर॥५६॥

एवं व्रतस्य माहात्म्यं कथितं ते नृपोत्तम।
अन्यत्त्वं शृणु भावेन परं कार्तिकसम्भवम्॥५७॥

चाण्डालः कोऽपि पापात्मा हिंसायां तत्परोऽभवत्।
जघान ब्राह्मणानन्यान् जन्तून् वनसमाश्रितान्॥५८॥

परस्त्रियं वने दृष्ट्वाऽयभक्तां हठसंयुतः।
एवं नानाविधं पापं चकार दुर्मतिः सदा॥५९॥

कदाचित् कार्तिके मासि चतुर्थ्यां वनमाश्रितः।
कृष्णायां तत्र सर्पेण दष्टः पापपरायणः॥६०॥

ततोऽतिभयसंयुक्तः स्वगृहं प्रत्यपद्यत।
तत्रोपायाः कृता नाना स्वजनैर्विषहारकाः॥६१॥

तथापि विषबाधा च न जहौ तं सुदुर्मतिम्।
ततश्चन्द्रोदये किञ्चित् सावधानो बभूव ह॥६२॥

तत्रान्नं भक्षयित्वा स पुनस्तद्गरेण च।
व्याकुलः पतितस्तत्र गतचेष्टोऽन्त्यजोऽभवत्॥६३॥

पञ्चम्यां स मृतः पापी ब्रह्मभूतो बभूव ह।
व्रतपुण्यप्रभावेन तदद्भुतमिवाऽभवत्॥६४॥

एवं नानाविधा राजन् व्रतपुण्यप्रभावतः।
बभूविरे ब्रह्मभूता मया वक्तुं न शक्यते॥६५॥

एतत्ते कथितं सर्वं माहात्म्यं कार्तिके नृप।
सङ्कष्ट्या यस्तु पठति शृणोतीप्सितमालभेत्॥६६॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
कार्तिककृष्णचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नाम एकोनत्रिंशोऽध्यायः॥४-२९॥

॥ त्रिंशोऽध्यायः—मार्गशीर्ष-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम् ॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

मार्गशीर्षे च कृष्णायाश्चतुर्थ्या वद मानद।
माहात्म्यं सर्वदं स्वामिन् येन तृप्तो भवाम्यहम्॥१॥

वसिष्ठ उवाच

इतिहासं पुरावृत्तं कथयामि सविस्तरम्।
राजा बभूव तेजस्वी हरिश्चन्द्रः प्रतापवान्॥२॥

अयोध्यायां स्थितः सोऽपि नानाधर्मपरायणः।
सदा सद्गुणसंयुक्तो यज्वा कर्मपरायणः॥३॥

यद्यच्च याचते विप्रस्तद्वदाति स हर्षतः।
तस्य पुण्येन तुल्यं तु न बभूव धरातले॥४॥

ततश्छलयितुं योगी विश्वामित्रः समाययौ।
सर्वराज्यं नृपस्यैव जगृहे दानमार्गतः॥५॥

राज्यभ्रष्टं नृपं कृत्वा परप्रान्ते गतं पुनः।
नानामिषेण तं तत्राच्छलयन् मुनिसत्तमः॥६॥

ततः सोऽपि नृपोऽत्यन्तं धर्मयुक्तो बभूव ह।
न चचालातिदुःखेन संयुक्तः परमार्थवित्॥७॥

तत्रैकदा चतुर्थी सा मार्गशीर्षे समागता।
कृष्णा नृपः क्षुधायुक्तो बभूव तृषया युतः॥८॥

छलितो मुनिनाऽत्यन्तं ततश्चन्द्रोदयोऽभवत्।
तत्रान्नं भक्षयामास राजेन्द्रो दैवयोगतः॥९॥

पञ्चम्यां बुद्धिसम्भेदो विश्वामित्रस्य चाऽभवत्।
तज्ज्ञात्वा विस्मितो योगी विचचार स्वचेतसि॥१०॥

ततस्तेन व्रतं तत्र ज्ञातं राज्ञा कृतं महत्।
प्रत्यक्षं वरदो भूत्वा हरिश्चन्द्रमुवाच ह॥११॥

कुरु राज्यं महाबुद्धे शृणु मे परमं वचः।
तव राज्ये चतुर्थीजं व्रतं नष्टं बभूव ह॥१२॥

तेन त्वं पीडया युक्तः प्रजातोऽसि नृपाधम।
अहं सङ्क्षुभितो वाऽपि तदर्थं नात्र संशयः॥१३॥

सर्वादौ तद्व्रतं कार्यं चतुःपादप्रदं नृप।
नित्यवन्नात्र सन्देहः सर्वसिद्धिप्रदायकम्॥१४॥

त्वया नानाविधं पुण्यं कृतं विधियुतं महत्।
तत्सर्वं निष्फलं जातं व्रतहीनप्रभावतः॥१५॥

जनैः सर्वैर्महाराज नरके त्वं पतिष्यसि।
त्वया कृतं व्रतं मुख्यमधुनाऽज्ञानतो महत्॥१६॥

तेनाऽहं प्रीतिसंयुक्तः कृतो वै राजसत्तम।
तत् कुरुष्व महीपाल जनैः सौख्यमवाप्स्यसि॥१७॥

एवमुक्त्वा ददौ तस्मै मन्त्रमष्टाक्षरं मुनिः।
सविधिं गणनाथस्य सोऽपि तं पुनरब्रवीत्॥१८॥

हरिश्चन्द्र उवाच

गणेशस्य स्वरूपं मे वद सर्वज्ञ ते नमः।
व्रतस्यैव प्रभावं त्वं विधियुक्तं महामुने॥१९॥

विश्वामित्र उवाच

गणेश्वरस्य माहात्म्यं शृणु सङ्क्षेपतो नृप।
एक एव गणेशोऽयं सर्वे तस्य गणाः स्मृताः॥२०॥

मनोवाणीमयं विश्वं तदेव गणवाचकम्।
नानाभावसमायुक्तं मया वक्तुं न शक्यते॥२१॥

मनोवाणीविहीनं यन्नानाब्रह्मप्रवाचकम्।
गणरूपं तु विज्ञेयं वेदे पश्य महीपते॥२२॥

सिद्धिर्भ्रान्तिकरी प्रोक्ता बुद्धिर्भ्रान्तिधरा नृप।
ताभ्यां क्रीडति विघ्नेशश्चित्ते चिन्तामणिः स्थितः॥२३॥

तं भजस्व विधानेन तदा शान्तिमवाप्स्यसि।
राज्यकर्ताऽपि वन्द्यस्त्वं योगिनां प्रभविष्यसि॥२४॥

चित्तं पञ्चविधं प्रोक्तं तत्र मोहश्च पञ्चधा।
समोऽहं चित्तमुत्सृज्य चिन्तामणिर्भविष्यसि॥२५॥

एवमुक्त्वा व्रतस्यैव माहात्म्यं मुनिपुङ्गवः।
श्रावयामास तस्मै तत्ततश्चान्तर्हितोऽभवत्॥२६॥

विश्वामित्रं गतं ज्ञात्वा राजा हर्षसमन्वितः।
अयोध्यायां ययौ वेगात् प्रधानैरनुमोदितः॥२७॥

नागरैः सह राजाऽपि चकार व्रतमुत्तमम्।
शुक्लकृष्णचतुर्थीजं गणेशभजने रतः॥२८॥

सर्वत्रैवं प्रशस्तं तद् व्रतं चकार हर्षतः।
भूमिसंस्था जनाः सर्वे व्रतं चक्रुर्विशेषतः॥२९॥

नानेन सदृशं किञ्चित् सर्वदं व्रतमुत्तमम्।
ततो रोगादिभिर्हीनो बभूवे हर्षसंयुतः॥३०॥

राजा गणपतिं नित्यमभजन्नान्यचेतसा।
पुत्रे राज्यं विनिक्षिप्य सस्त्रीकश्च ययौ वनम्॥३१॥

तत्रैव गणराजं सोऽभजत् सुतपसा युतः।
शान्तिं प्राप्तो विशेषेणाऽभवद्योगी स पार्थिवः॥३२॥

अन्ते स्वानन्दगो भूत्वा गणेशे लीनतां गतः।
एवं व्रतस्य माहात्म्यं कथितं तेऽजनन्दन॥३३॥

जनाः सर्वे क्रमेणैव ब्रह्मभूता बभूवुरे।
चतुर्थीव्रतजेनैव पुण्येन परमेण ते॥३४॥

अन्यच्छृणु महीपाल मालवे नगरं महत्।
कर्णा नाम च तत्राऽऽसीद्वेश्या नरविमोहिनी॥३५॥

लोकान् सा हावभावेन मोहयामास तत्क्षणात्।
नाना जनाः स्वधर्मं त्यक्त्वाऽभवन् वै तदात्मकाः॥३६॥

स्वस्वस्त्रियं परित्यज्य तन्निष्ठास्ते बभूवुरे।
मद्यमांसरताः सर्वे नराधिप कृतास्तया॥३७॥

ब्राह्मणादय एवं ते भ्रष्टा जाता विशेषतः।
चौर्यादिकर्मसंयुक्ताः किं वदामि महामते॥३८॥

कथने परदोषाणां दोषी भवति मानवः।
एतादृशी तु सा वेश्या पापरूपाऽतिदारुणा॥३९॥

नानाजनैर्युता राजन्नरके कृतनिश्चया।
न विरामं चकाराऽपि नराणां मोहने कदा॥४०॥

एकदा ज्वरसंयुक्ता मार्गशीर्षे बभूव च।
चतुर्थ्या कृष्णपक्षे साऽभवद्वाहेन पीडिता॥४१॥

पञ्चम्यां सा मृता तत्र ब्रह्मभूता बभूव ह।
व्रतस्यैव प्रभावेण पतितानां सहायिनी॥४२॥

एवं नाना जना राजन् ब्रह्मभूता बभूविरे।
तत्र ते कति वै ब्रूयां नालं वर्षायुतैरपि॥४३॥

मार्गशीर्षचतुर्थ्या यन् माहात्म्यं कथितं परम्।
पठनात् श्रवणात् सर्वसिद्धिदं भवति ह्यहो॥४४॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
मार्गशीर्षकृष्णचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः॥४-३०॥

॥ नामैकत्रिंशोऽध्यायः—पौष-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्॥

॥ श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

पौषकृष्णचतुर्थ्यास्तु माहात्म्यं वद भो गुरो।
न तृप्यामि कथां शृण्वन् सर्वसिद्धिकरीं पराम्॥१॥

वसिष्ठ उवाच

इतिहासं प्रवक्ष्यामि पुरातनभवं महान्।
राजा वीरसहो नाम बभूवे हस्तिनापुरे॥२॥

बलवान्नीतियुक्तश्चाभवच्छस्त्रास्त्रपारगः ।
धर्मशीलो वदान्यः स मान्यान् मानयिता भृशम्॥३॥

नानादानरतश्चापि वान्ध्यदोषयुतोऽभवत्।
तदर्थं यत्नमास्थाय देवसेवापरोऽभवत्॥४॥

ब्राह्मणैः पुत्रकामार्थं पुत्रीयामिष्टिमाहरत्।
नैव लेभे स तदपि पुत्रं वंशविवर्धनम्॥५॥

तीर्थक्षेत्रादिकस्थाने नानाधर्मानकारयत्।
स्वयं पूजापरो भूत्वा न लेभे सन्ततिं ततः॥६॥

ततोऽतिदुःखितो राजा त्यक्त्वा राज्यं वने ययौ।
सस्त्रीको भ्रममाणः स शीतोष्णैः पीडितोऽभवत्॥७॥

महावनान्तरं गत्वा दुःखशोकसमन्वितः।
सिंहव्याघ्रादिकान् दृष्ट्वा भयहीनश्चचार ह॥८॥

तत्राऽऽजगाम योगीन्द्रस्त्रितो नाम महामुनिः।
 तं दृष्ट्वा प्रणनामाऽऽदौ कृताञ्जलिपुटः स्थितः॥९॥
 तेन पृष्ठ उवाचाऽसौ निजं सर्वं महायशाः।
 रुरोद तं महायोगी जगाद करुणायुतः॥१०॥

त्रित उवाच

राज्ये ते नृपशार्दूल सर्वसिद्धिकरं व्रतम्।
 नष्टं चतुर्थीजं पूर्णं तेन वन्ध्योऽसि निश्चितम्॥११॥
 सर्वादौ तत् प्रकर्तव्यं चतुर्वर्गफलप्रदम्।
 तदा कर्म कृतं सर्वं चतुःपादप्रदं भवेत्॥१२॥
 नानाधर्मपरस्त्वं वै जनास्तथैव मानद।
 फलहीनप्रभावेण पतिष्यन्ति च रौरवे॥१३॥
 एवमुक्त्वा चतुर्थ्यास्तु माहात्म्यं मुनिसत्तमः।
 श्रावयामास सम्पूर्णं ततस्तं त्वब्रवीन्नृपः॥१४॥

वीरसह उवाच

गणेश्वरस्य माहात्म्यं वद मे करुणानिधे।
 एतादृशं व्रतं यस्य तं भजिष्यामि नित्यदा॥१५॥

त्रित उवाच

गणेशस्य स्वरूपं यद्वक्तुं शक्यं कथं भवेत्।
 उपाधियुक्तं भावेन कथयामि शृणुष्व तत्॥१६॥
 अहं पुरा तपोयुक्तः शापानुग्रहणे क्षमः।
 एको द्वितश्च मे राजन् भ्रातरौ विद्यया युतौ॥१७॥
 ताभ्यां यज्ञार्थमेवाहं गतो राज्ञो महात्मनः।
 अभवं कारयित्वा तं स्वगृहे गन्तुमुत्सुकः॥१८॥
 दक्षिणापशुभिर्युक्तं विपुलैर्मार्गसंस्थितम्।
 भ्रातरौ लोकसंयुक्तौ कूपे क्षित्वा प्रजग्मतुः॥१९॥
 जलहीने हि कूपेऽहं पतितः खेदसंयुतः।
 तत्र मानसिकं यज्ञं प्रचकार हितावहम्॥२०॥
 आजग्मुस्तत्र देवाद्या हविर्भागार्थमादरात्।
 मया सम्पूजिताः सर्वे तृप्ताः संहर्षिता बभुः॥२१॥
 अमरा ईप्सितं सर्वे वरं मह्यं ददुर्नृप।
 ततः कूपाच्च मां सर्वे बहिः क्षित्वा प्रजग्मिरे॥२२॥

ततोऽहं याचयित्वाऽन्यं नृपं गोभिः समन्वितः।
हर्षेण स्वाश्रमं गत्वा संस्थितस्तप आचरन्॥२३॥

ततोऽतितपसा ज्ञानं सर्वगं ह्यभवत्ततः।
तपस्त्यक्त्वा च योगेन प्राभवं भूमिसाधकः॥२४॥

जडोन्मत्तपिशाचाद्या भूमयः साधिता मया।
अन्ते ब्रह्मगतोऽतिष्ठं समात्माऽहं स्वशान्तिदे॥२५॥

स्वाश्रमे हर्षयुक्तोऽहं ततो मुद्गल आगतः।
धर्मशीलो वदान्यश्च मान्यान् मानयिता भृशम्॥२६॥

योगीन्द्रैर्वन्दितो नित्यं तं दृष्ट्वा प्रणतोऽभवम्।
पूजयित्वा सुविश्रान्तं तमपृच्छं कृताञ्जलिः।
शान्तियोगं वद स्वामिन् शान्तिभ्यः शान्तिदायकम्॥२७॥

मुद्गल उवाच

असच्छक्तिश्च सत्सूर्यः समो विष्णुर्महामुने।
अव्यक्तः शङ्करस्तेषां संयोगे गणपोऽभवत्॥२८॥

संयोगे मायया युक्तो गणेशो ब्रह्मनायकः।
अयोगे मायया हीनो भव ते मुनिसत्तम॥२९॥

संयोगायोगयोर्योगे योगो गाणेशसंज्ञकः।
शान्तिभ्यः शान्तिदः प्रोक्तो भज तं भक्तिसंयुतः॥३०॥

एवमुक्त्वा गणेशस्य ददौ मन्त्रं स मुद्गलः।
एकाक्षरं विधियुतं ततः सोऽन्तर्हितोऽभवत्॥३१॥

ततोऽहं गणराजं तमभजं सर्वभावतः।
तेन शान्तिसमायुक्तश्चरामि ह्यकुतोभयः॥३२॥

न गणेशात् परं ब्रह्म न गणेशात् परं तपः।
न गणेशात् परं कर्म ज्ञानं न गणपात् परम्॥३३॥

न गणेशात् परो योगो भक्तिर्न गणपात् परा।
तस्माच्च सर्वपूज्योऽयं सर्वादौ सिद्धिदायकः॥३४॥

गणेशानं परित्यज्य कर्म ज्ञानादिकं चरेत्।
तत्सर्वं निष्फलं याति भस्मनि प्रहुतं यथा॥३५॥

सर्वास्त्यक्त्वा गणेशानं भजतेऽनन्यचेतसा।
सर्वसिद्धिं लभेत् सद्यो ब्रह्मभूतः स कथ्यते॥३६॥

एवमुक्त्वा त्रितस्तस्मै ददौ मन्त्रं दशाक्षरम्।
विधियुक्तं ततः साक्षादन्तर्धानं चकार ह॥३७॥

राजा वीरसहो राजन् हर्षतः स्वपुरं ययौ।
प्रधानैर्नागरैः सर्वैर्मानितः संस्थितोऽभवत्॥३८॥

तत्रादौ पौषगां कृष्णां चतुर्थीं तां समागताम्।
चकार स्वपुरस्थैः स विधियुक्तां सुहर्षितः॥३९॥

प्रशस्तं तद् व्रतं तेन कृतं सर्वत्र भूमिप।
शुक्लकृष्णचतुर्थीजं व्रतं चक्रुर्जना भुवि॥४०॥

ततः पुत्रं महाशूरं नीतिज्ञं धर्मसंयुतम्।
लेभे नानागुणैर्युक्तं जनाः संहर्षिता बभुः॥४१॥

रोगादिभिर्विनिर्मुक्ता हृष्टाः पुष्टाश्च तेऽभवन्।
यत्र तत्र चतुर्थीजं माहात्म्यमवदन् जनाः॥४२॥

पुत्रं राज्ये समास्थाप्य राजा निर्वृत्तिधारकः।
सस्त्रीको गणनाथं तमभजद्भावसंयुतः॥४३॥

अन्ते ब्रह्ममयः सोऽपि बभूव व्रतपुण्यतः।
क्रमेण भूमिसंस्थास्ते ब्रह्मभूता बभूविरै॥४४॥

एवं व्रतस्य माहात्म्यं कथितं ते नृपोत्तम।
अन्यच्छृणु महाभाग पापनाशकरं महत्॥४५॥

गौडे कश्चिद् वणिक् पापी लोभयुक्तो बभूव ह।
द्रव्यार्थं पितरं सोऽपि जघान विषदोषतः॥४६॥

मातरं स तथा दुष्टो मार्गे नानाजनांस्तथा।
वणिजो विषयोगेन मारयामास नित्यदा॥४७॥

एवं बहुधनो जातः परस्त्रीलालसोऽभवत्।
मद्यमांसपरो दुष्टो सतीसङ्गेषु लालसः॥४८॥

नानामिषेण दुष्टः स्म सतीर्यभति वेगतः।
परस्त्रियस्ततो राज्ञा धृतोऽसौ ताडितोऽभवत्॥४९॥

निगडैर्बद्ध एवाऽसौ संस्थितो राजवेश्मनि।
दैवयोगेन पौषी सा प्राप्ता कृष्णा चतुर्थिका॥५०॥

तस्यामन्नादिभिर्हीनः स्थितो दुःखसमन्वितः।
चन्द्रोदये रक्षकैर्यद्वत्तमन्नमभक्षयत्॥५१॥

पञ्चम्यां राजदूतैः स शूलप्रोतो ममार ह।
ब्रह्मभूतः स वै जातो व्रतपुण्यप्रभावतः॥५२॥

एवमज्ञानसंयुक्ता ज्ञानयुक्ता बभूवरे।
ब्रह्मभूता व्रतस्यैव प्रभावेण महामते॥५३॥

तत्रैव कति ते राजन् कथयामि विशेषतः।
न वक्तुं शक्यते तस्मादुक्तं सङ्क्षेपतो मया॥५४॥

इदं पौषस्य सङ्कष्ट्या माहात्म्यं संशृणोति यः।
पठेद्वा तस्य शुभदं भविष्यति निरन्तरम्॥५५॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
पौषकृष्णचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नामैकत्रिंशोऽध्यायः॥४-३१॥

॥ द्वात्रिंशोऽध्यायः—मलमास-कृष्ण-चतुर्थी-माहात्म्य-वर्णनम्॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥

दशरथ उवाच

मलमासे च सङ्कष्ट्याश्चतुर्थ्यां वद मानद।
माहात्म्यं प्रीतिदं पूर्णं न तृप्तोऽहं कृपानिधे॥१॥

वसिष्ठ उवाच

आन्ध्रदेशे महाराजो बभूवे रैवतान्तरे।
धर्मदत्त इति ख्यातो नानाधर्मपरायणः॥२॥
यज्वा विनीतकोऽत्यन्तं नीतिज्ञोऽखिलतोषकृत्।
षष्ठांशग्राहकः सोऽपि प्रजापालनतत्परः॥३॥
जलोदरयुतोऽकस्मादभवन् मानदायकः।
सार्वभौमोऽतिपापेन गृहीतः सर्वशास्त्रवित्॥४॥
नानोपायाः कृतास्तस्य शान्तये नृपसत्तम।
तथाऽपि रोगनिर्मुक्तो न बभूव महीपतिः॥५॥
तुलादानादिकान्येव महादानानि पीडितः।
चकार रोगयुक्तस्तदप्यत्यन्तमजायत॥६॥
परिभ्रमन् स तीर्थानि चकार विधिसंयुतः।
देवताऽऽराधनं राजा नाऽभवद्रोगवर्जितः॥७॥
ततोऽतिदुःखितो राजा जलेनैवात्मघातनम्।
विषेण कर्तुमुद्युक्तो नानाजनैः सुविह्वलैः॥८॥
ततोऽकस्मान् महायोगी चाष्टावक्रः समाययौ।
तद्गृहे तं नमस्कृत्य पूजयामास बान्धवैः॥९॥

भोजितं तं प्रणम्यैव कृत्वा करपुटं नृपः।
धर्मदत्त उवाचाऽसौ विनयावनतोऽभवत्॥१०॥

धर्मदत्त उवाच

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि सफलो मे भवोऽभवत्।
तव दर्शनतो विप्र साक्षाद्योगीश्वरस्य तु॥११॥

आत्मघातेऽहमुद्युक्तस्तत्र ते दर्शनं महत्।
प्राप्तं पुण्यसमूहेन नरको न भविष्यति॥१२॥

वसिष्ठ उवाच

एवं वदन्तमानन्दयुक्तो योगीन्द्रसत्तमः।
उवाच तं महाराजं दयया करुणानिधिः॥१३॥

अष्टावक्र उवाच

किमर्थं देहघाते त्वमुद्यतोऽसि महामते।
रोगदुःखविनिर्मुक्तो भविष्यसि न संशयः॥१४॥

तव राज्ये महीपाल चतुर्थीमुख्यकव्रतम्।
नष्टं तेन महोग्रेण पापेन संयुतो भवान्॥१५॥

राजा राष्ट्रकृतं पापं त्वया प्राप्तं तथैव तत्।
त्वमपि व्रतसंहीनः पतितोऽसि नृपाधम॥१६॥

सर्वादौ तद्व्रतं कार्यं चतुर्वर्गफलप्रदम्।
तदा कर्म कृतं राजन् फलयुक्तं भवेत् किल॥१७॥

त्वया धर्मयुतं कर्म कृतं नानाविधं तथा।
चतुःपदार्थहीनं तद्वभूव ह जनैः कृतम्॥१८॥

सर्वैः सह जनै राजन्नरके त्वं पतिष्यसि।
तदर्थं व्रतराजं तत् कुरु सर्वसमन्वितः॥१९॥

एवमुक्त्वा चतुर्थ्या यन् माहात्म्यं मुनिसत्तमः।
श्रावयामास तस्मै स करुणायुतचेतसा॥२०॥

श्रुत्वा मुख्यं स माहात्म्यं धर्मदत्तः सुविस्मितः।
उवाच तं हि योगीन्द्रं हर्षयुक्तेन चेतसा॥२१॥

धर्मदत्त उवाच

पूर्वपुण्यं महन् मेऽस्ति कथनाय न शक्यते।
मयेदृशं व्रतं विप्र श्रुतं तेन महाद्भुतम्॥२२॥

अधुना विघ्नराजस्य स्वरूपं मे दयानिधे।
 कथयस्व सदा देवं भजिष्यामि महाप्रभुम्॥२३॥
 न सामान्यं चरित्रं तत्तस्य देवाधिपस्य यत्।
 यस्येदृशं व्रतं मुख्यं सर्वसिद्धिप्रदं भवेत्॥२४॥

अष्टावक्र उवाच

धर्मदत्त महाभाग शृणु त्वं गणपस्य यत्।
 यस्येदृशं व्रतं मुख्यं सर्वसिद्धिप्रदं भवेत्॥२५॥
 निर्गुणं गजवाच्यं यद्वह्म मस्तकमेव च।
 तस्य देहः सगुणकं ब्रह्म योगे गजाननः॥२६॥
 सिद्धिर्भ्रान्तिस्वरूपा सा बुद्धिर्भ्रान्तिधराऽभवत्।
 ताभ्यां क्रीडति विघ्नेशो मायाभ्यां परमार्थतः॥२७॥
 स्वसंवेद्येन योगेन लभ्यते दर्शनं महत्।
 तेन स्वानन्दवासी स कथ्यते योगिभिः प्रभुः॥२८॥
 संयोगेऽयं गकारः सो योगेऽयं च णकारकः।
 तयोः स्वामी गणेशानः शान्तियोगेन लभ्यते॥२९॥
 पञ्चधा चित्तवृत्तिर्या तस्यां मोहस्तु पञ्चधा।
 समोहं चित्तमुत्सृज्य लभ्यते चित्तचालकः॥३०॥
 तेनाऽयं गणनाथस्तु चिन्तामणिरिति स्मृतः।
 तं भजस्व महाभाग तदा शान्तो भविष्यसि॥३१॥
 एवमुक्त्वा ददौ तस्मै मन्त्रं मालात्मकं प्रभुः।
 सविधिं धर्मदत्ताय ततः सोऽन्तर्हितोऽभवत्॥३२॥
 राजाऽपि हर्षसंयुक्तो बभूवातितरां ततः।
 धन्यमात्मानमेवं स्म मन्यते भाग्यगौरवात्॥३३॥
 तत्रादौ मलमासे या चतुर्थी कृष्णपक्षगा।
 समागता जनै राजा तां चकार विधानतः॥३४॥
 ततस्तेन व्रतं मुख्यं तत् सर्वत्र प्रकाशितम्।
 ततो जना व्रतं चक्रुर्भूमिस्था यत्र तत्र ते॥३५॥
 ततो रोगविनिर्मुक्तो धर्मदत्तो बभूव ह।
 जनाः सर्वे तथा हृष्टा बभूवु रोगवर्जिताः॥३६॥
 नित्यं गणपतिं राजाऽभजच्चानन्यमानसः।
 गणेशप्रीतये नानादानानि स ददौ सदा॥३७॥

ततो राज्ये स्वपुत्रं स संस्थाप्यैकान्तसंस्थितः।
 सस्त्रीको गणनाथं तमभजद्भ्यानमार्गतः॥३८॥
 अन्ते जगाम विघ्नेशं तल्लीनः स बभूव ह।
 जनाः सर्वे क्रमेणैते ब्रह्मभूता बभूविरै॥३९॥
 एवं व्रतस्य माहात्म्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम्।
 कथितं ते महीपाल शृण्वन्यत्त्वं कथानकम्॥४०॥
 गान्धारदेशवासीयः क्षत्रियः पापकारकः।
 बभूव स परद्रव्यहारकश्चौर्यमार्गतः॥४१॥
 द्यूतमद्यरतो नित्यं परस्त्रीलम्पटोऽभवत्।
 गोमांसभक्षणे सक्तो मिथ्यावाक् साक्ष्यपूरकः॥४२॥
 नानाभेदैः सुदुर्बुद्धिः कलहं यत्र तत्र वै।
 चकार सर्वदा राजन् हिंसाकर्मपरायणः॥४३॥
 ततो राज्ञा महापापी वने निष्कासितो बलात्।
 जघान मार्गगांस्तत्र जन्तून्नानाविधान् खलः॥४४॥
 द्विजादीनां वधे सक्तः स्त्रीबालवधकारकः।
 एवं नानाविधं पापं नित्यमेव चकार सः॥४५॥
 ततो द्रव्ययुतोऽत्यन्तं बुभुजे भोगमुत्तमम्।
 हृदीप्सितं स दुष्टात्मा नानाचौरसमन्वितः॥४६॥
 कदाचित् पर्वतद्रोणीं मलमासे स आश्रितः।
 चतुर्थ्यां कृष्णपक्षस्य हिंसार्थं लोभसंयुतः॥४७॥
 ततो मानवमेकं तु मार्गस्थं स ददर्श ह।
 निःसृत्याधावदत्यन्तं शस्त्रहस्तो वधाय वै॥४८॥
 पपाल क्रूरकर्माणं दृष्ट्वा तं सोऽपि भीतितः।
 क्रोशमात्रं ततो दुष्टः पपात पदव्युत्क्रमात्॥४९॥
 पतितं तं समाज्ञाय नरः क्रोधसमन्वितः।
 पाषाणेन महादुष्टं मारयामास मस्तके॥५०॥
 मस्तकः स्फुटितस्तत्र क्षत्रियस्य नराधिप।
 तेन स व्याकुलोऽत्यन्तं गतचेष्टो बभूव ह॥५१॥
 रात्रौ चन्द्रोदये किञ्चित् सावधानोऽभवत् कुधीः।
 पायसं भक्षयामास स्वल्पं दुःखसमन्वितः॥५२॥
 ततो ममार पञ्चम्यां गतः स्वानन्दके पुरे।
 तत्र दृष्ट्वा गणेशानं ब्रह्मभूतो बभूव ह॥५३॥

एवं व्रतप्रभावेण पापकर्मा स क्षत्रियः।
ब्रह्मभूतो बभूवाऽपि किं पुनर्ज्ञानतः कृतम्॥५४॥

नानाजना व्रतेनैव भुक्त्वा भोगान् हृदीप्सितान्।
ब्रह्मभूता बभूवुश्च कथितुं तन्न शक्यते॥५५॥

इदं कृष्णचतुर्थ्या यन् माहात्म्यं मलमासके।
शृणोति यस्तु पठति स ईप्सितमवाप्नुयात्॥५६॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
मलमासकृष्णपक्षचतुर्थीमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः॥४-३२॥

॥ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः—शमी-मूल-चतुर्थी-व्रताचरण-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

शमीमूले च यस्तिष्ठेच्चतुर्थ्या मुनिसत्तम।
सङ्कष्ट्यां तस्य माहात्म्यं वद मे करुणानिधे॥१॥

वसिष्ठ उवाच

इतिहासं प्रवक्ष्यामि पुरातनभवं नृप।
सर्वसिद्धिकरं पूर्णं श्रवणात् पठनान्नृणाम्॥२॥

पाश्चाले ब्राह्मणः कश्चिदत्रिगोत्रसमुद्भवः।
पूर्वकर्मविपाकेन कुष्ठयुक्तो बभूव ह॥३॥

नानाक्षतसमाकीर्णः प्रस्रवत् पूयशोणितः।
कीटकैः सर्वतो व्याप्तो ह्यन्धः कुञ्जोऽभवन्नृप॥४॥

तं दृष्ट्वा तादृशं पुत्रं पिता परमदुःखितः।
अत्रिं जगाम शरणं तं पप्रच्छ प्रणम्य सः॥५॥

तेनापि कथितं राजन् शमीमूले स्थितो भवेत्।
चतुर्थीं सङ्कटीं कुर्यात्तदा पापात् प्रमुच्यते॥६॥

ततः सोऽपि स्वपुत्रं तं शमीमूले महीपते।
समानाय्य बबन्धैव दाम्ना सर्वार्थसाधकः॥७॥

सूर्योदयात् समारभ्य यावच्चन्द्रोदयोऽभवत्।
तावत्तत्र महारोगी सोऽतिष्ठद्वन्धनाकुलः॥८॥

ततः पित्रा समानीतः स्वगृहे सोऽपि तत्क्षणात्।
नेत्रयुक्तो बभूवाऽथ रोगादिभिर्विवर्जितः॥९॥

कुञ्जताहीनरूपं तं संस्थितं विगतज्वरम्।
तद् दृष्ट्वा परमाश्चर्यं विप्राः सर्वे विसिस्मिरे॥१०॥

ततः सोऽपि गणेशानमभजन्नित्यमादरात्।
चतुर्थ्यां कृष्णपक्षे वै शमीमूले स्म तिष्ठति॥११॥

अन्ते शान्तिसमायुक्तो ब्रह्मभूतो बभूव ह।
एवं तिष्ठेच्छमीमूले सोऽसाध्यं कुरुते वशम्॥१२॥

अन्यच्छृणु महीपाल माहात्म्यं सर्वसिद्धिदम्।
चोरः कश्चिन् महान् पापी नगरे स गतोऽभवत्॥१३॥

स्फोटयित्वा गृहं किञ्चित्तेन तत्र प्रविश्य सः।
धनं गृहीत्वा निर्यातो नरैर्दृष्टः पपाल सः॥१४॥

जनैः कोलाहलस्तत्र कृतः परमदारुणः।
श्रुत्वा राज्ञो ययुर्दूताः शस्त्रहस्ता महाबलाः॥१५॥

ज्ञात्वा वृत्तान्तमुग्रं ते धाविताः क्रोधसंयुताः।
वेगेन तं महाचौरं जघ्नुः शस्त्रप्रहारतः॥१६॥

छिन्नाङ्गं पतितं चौरं दूताः सङ्गृह्य दारुणम्।
तं बबन्धुः शमीवृक्षे ततो राजानमाययुः॥१७॥

समागता चतुर्थी सा तत्राऽकस्मान् महीपते।
कृष्णा सोऽपि महाचौरो शमीमूलस्थितोऽभवत्॥१८॥

पञ्चम्यां क्षतहीनाङ्गं चौरं सर्वत्र शोभनम्।
सञ्जातं राजदूतास्ते ज्ञात्वा राज्ञे न्यवेदयन्॥१९॥

राजा तत्र समागम्य तं प्रणम्य पुरःस्थितः।
एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमानं सहसाऽऽगतम्॥२०॥

तं तत्रागृह्य निक्षिप्य गणान् शुण्डाविराजितान्।
तान् प्रणम्य स पप्रच्छ राजर्षिर्गन्तुमुत्सुकान्॥२१॥

महासेन उवाच

भो भो गणपतेर्दूताः किमनेन कृतं महत्।
वदेत करुणायुक्तास्तद्वयं करवामहै॥२२॥

गाणेश उचुः

कृष्णपक्षे चतुर्थ्यां यः शमीमूले जपेन्मनुम्।
तिष्ठेत् सूर्योदयाद्यावत्तथा चन्द्रोदयो भवेत्॥२३॥

निराहारः स विघ्नेशं पूजयेत् व्रतकारकः।
पश्चाद्विप्रांश्च सम्भोज्य स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः॥२४॥

रात्रौ जागरणं कुर्यात् पञ्चम्यां पूजनं पुनः।
प्रकुर्यात् गणराजस्य स ईप्सितमवाप्नुयात्॥२५॥

फलयुक्तः सद्य एव भवत्यत्र न संशयः।
अन्ते स्वानन्दगो भूत्वा ब्रह्मभूतः स जायते॥२६॥

एवमुक्त्वा गता दूताश्चौरेण सहिता नृप।
चौरो विघ्नेश्वरं दृष्ट्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह॥२७॥

ततो राजा महाभागो गणेशभजने रतः।
स चतुर्थ्यां शमीमूले तिष्ठन्नियमसंयुतः॥२८॥

ततो राजा गतिं लेभे त्रिलोक्यां व्रतपुण्यतः।
ब्रह्मादीनां सभायां स गत्वाऽतिष्ठत् स्वयेच्छया॥२९॥

पुनः स्वनगरे राजा चम्पावत्यां जगाम ह।
एवं सर्वत्रगो भूत्वा रराजे राजमण्डले॥३०॥

अन्ते सर्वजनै राजा नगरस्थैर्महामते।
जगाम विघ्नराजं तं ब्रह्मभूतो बभूव ह॥३१॥

इदं ते मुख्यमाहात्म्यं शमीमूलस्थितेर्महत्।
चतुर्थ्यां कथितं राजन् सङ्कष्ट्यां सर्वसिद्धिदम्॥३२॥

शृणुयाद्यः पठेद्वा स सद्य एव फलं लभेत्।
ईप्सितं गणराजस्य प्रसादान्नात्र संशयः॥३३॥

एवं नाना जना राजन्नान्यदोषादिवर्जिताः।
बभूवुश्चरितं तेषां मया वक्तुं न शक्यते॥३४॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
शमीमूलचतुर्थीव्रताचरणवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः॥४-३३॥

॥ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः—वसिष्ठ-दशरथ-संवाद-समाप्ति-वर्णनम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दशरथ उवाच

श्रावणादिषु मासेषु लङ्कादीन् यस्तु भक्षति।
तस्य विधियुतं विप्र माहात्म्यं वद सर्वदम् ॥१॥

वसिष्ठ उवाच

मनोर्वैवस्वतस्यैव पुत्र इक्ष्वाकुसंज्ञकः।
राज्यलोभी कनिष्ठः सन् व्रतं चकार सिद्धिदम् ॥२॥

बभक्ष श्रावणे कृष्णसङ्कष्ट्यां पञ्चखाद्यजान्।
लङ्कान् सप्त भावेन व्रतसाधनतत्परः ॥३॥

दधिभक्षणमात्रं स भाद्रे कृष्णे चकार ह।
आश्विने निर्जलं तद्वच्चकार व्रतमद्भुतम् ॥४॥

कार्तिके दुग्धभुक् राजाऽतिष्ठत् स्वनियमे रतः।
मार्गशीर्षे जलं पीत्वाऽभजत्तं गणनायकम् ॥५॥

पौषे गोमूत्रमात्रं तु व्रतं पीत्वा समाचरत्।
माघे शुक्लतिलान् राजा बभक्ष व्रतकारणात् ॥६॥

फाल्गुने शर्करायुक्तं मानवोऽभक्षयद् घृतम्।
चैत्रे तद्वत् पञ्चगव्यं पूजयित्वा विनायकम् ॥७॥

वैशाखे पद्मबीजं स बभक्ष व्रतधारकः।
ज्येष्ठे घृतं गवां भक्षंश्चकार व्रतमुत्तमम् ॥८॥

आषाढे मधुमात्रं स बभक्ष नियमे रतः।
चन्द्रोदये गणेशानं पूजयित्वा विधानतः ॥९॥

ततस्तस्य व्रतस्यैव प्रभावेण महामते।
सुद्युम्नो मनुपुत्रो य इलो ज्येष्ठोऽभवन्नृप ॥१०॥

ततो मुनिभिराद्यं तं राजानं स चकार ह।
मनुरिक्ष्वाकुमेवं तु सार्वभौमं महाद्युतिम् ॥११॥

एवं त्वसाध्यकं राजन्निच्छेद्वै यदि मानवः।
धर्ममार्गेण तत् सोऽपि लभते नात्र संशयः ॥१२॥

एवं नाना जना राजन् व्रतपुण्यप्रभावतः।
लब्ध्वाऽन्ते ब्रह्मभूताश्च बभूवुर्भूमिमण्डले ॥१३॥

अतस्त्वं राजशार्दूल पापरूपोऽसि साम्प्रतम्।
 तव राज्ये व्रतं नष्टं नृपाधम न बुद्ध्यसे॥१४॥
 जनैः सह व्रतं तस्मात् कुरुष्व त्वं भविष्यसि।
 पुत्रयुक्तश्च विघ्नेशमन्ते गच्छसि निश्चितम्॥१५॥

मुद्गल उवाच

प्रणम्य तं दशरथो महाराजो जगाम ह।
 स्वपुरे जनसंयुक्तश्चकार व्रतमुत्तमम्॥१६॥
 ततो भूपेन सर्वत्र प्रशस्तं तद्व्रतं कृतम्।
 चक्रुः सर्वजना भूमौ व्रतं गाणेश्वरं महत्॥१७॥
 व्रतपुण्यप्रभावेण विष्णुः साक्षाद्बभूव ह।
 चतुर्धाऽऽत्मानमाभज्य पुत्रस्तस्य महात्मनः॥१८॥
 रामश्च भरतो राजा लक्ष्मणः शत्रुसूदनः।
 पुत्राश्चत्वार एवं ते बभूवुर्बलसंयुताः॥१९॥
 अन्ते जगाम विघ्नेशं दशरथः प्रतापवान्।
 लोका दुःखविहीनाश्च ब्रह्मभूता बभूवुरे॥२०॥
 वसिष्ठर्षेर्दशरथस्येमं विप्रस्य धीमतः।
 संवादं व्रतहेतुं तु यः शृणोति पठेन्नरः॥२१॥
 तस्मै विघ्नेश्वरः साक्षाद्ददाति फलमुत्तमम्।
 पुत्रपौत्रादिसंयुक्तं धनधान्यसमन्वितम्॥२२॥
 नानारोगविहीनत्वमैश्वर्यादियुतं महत्।
 अन्ते गणपतौ लीनं करोत्यत्र न संशयः॥२३॥
 चतुर्थ्याश्चरितं पूर्णं कथितं ते प्रजापते।
 श्रोतुमिच्छा पुनः किं ते वर्तते वद साम्प्रतम्॥२४॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
 वसिष्ठदशरथसंवादसमाप्तिवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः॥४-३४॥

॥ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः—चतुर्थ्युद्यापन-निरूपणम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दक्ष उवाच

उद्यापनं व्रतस्यास्य वद त्वं मुनिसत्तम।
येन साङ्गं फलं सर्वं लभते व्रतकारकः॥१॥

मुद्गल उवाच

उद्यापनं प्रजानाथ व्रतस्यादौ मतं बुधैः।
अथवा वर्षमध्ये तत् कर्तव्यं व्रतकारिणा॥२॥
अथवा भाद्रमासे वै शुक्लायां च प्रजापते।
उद्यापनं प्रकर्तव्यं कृष्णायां माघमासके॥३॥
महामण्डपकं कुर्यात् कदलीस्तम्भमण्डितम्।
नानाशोभासमायुक्तं विभवे सति मानद॥४॥
वित्तशाठ्यं न कुर्यात् स यथाविभवमाचरेत्।
छत्राऽऽदर्शादिभिः शोभां दीपमालाविराजितम्॥५॥
मणिमुक्तादिकैः पूर्णं भूषणैश्च विशेषतः।
यत्र तत्र यथायोग्यं प्रकुर्याद्व्रतकारकः॥६॥
मध्याह्नसमये तस्याः शुक्लायाः कथितं प्रभो।
चन्द्रोदये च कृष्णायाश्चतुर्थ्याः पूजनं चरेत्॥७॥
गोमयेन प्रलिप्याऽथ धान्यराशिं प्रकल्पयेत्।
तन्मध्येऽष्टदलं पद्मं कुर्यात्तद्गुरुणा स्वयम्॥८॥
तत्र संस्थाप्य सौवर्णं कलशं ताम्रजं तथा।
रौप्यं वा मृन्मयं दक्ष वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत्॥९॥
तस्योपरि सुवर्णस्य पात्रं स्थाप्य महामतिः।
वस्त्रं ततो गणेशस्य यन्त्रं कुर्याद्विचक्षणः॥१०॥
तत्र गणपतेश्चैव मूर्तिर्धातुविनिर्मिता।
सर्वावयवसंयुक्ता भूषणै राजिता भवेत्॥११॥
द्विजोत्तमश्च संस्थाप्य पूजयेत्तां यथाविधि।
ब्राह्मणान् वरयेच्छुद्धानेकविंशतिसङ्ख्याकान्॥१२॥
गणानां त्वेति मन्त्रस्य जपं कुर्याद्विशेषतः।
ततो होमं प्रकुर्वीत सहस्रं वा तदर्धकम्॥१३॥

अष्टोत्तरशतं वाऽपि तथा जपदशांशकम्।
गीतवाद्यपुराणानि वेदाध्ययनमेव च॥१४॥

नानाशास्त्रप्रवादांश्च कुर्वन्तु ब्राह्मणास्ततः।
यत्र तत्र गणेशस्य कथाः सङ्कथयन्तु ते॥१५॥

ततः पूर्णाहुतिं कुर्याद्वसोर्धारां स पातयेत्।
बलिदानं ततः कुर्यात्ततो वायनकं चरेत्॥१६॥

एकविंशतिपक्वान्नैरेकविंशतिसङ्ख्यकैः ।
नैवेद्यैर्ब्राह्मणान् सम्भोज्यार्थयेत्तान् विशेषतः॥१७॥

दक्षिणां विपुलां दत्त्वा सपत्नीकान् प्रतोषयेत्।
योषिभ्यः कञ्चुकीर्दद्याद्भूषणानि महामतिः॥१८॥

कृष्णायां च चतुर्थ्यां स चन्द्रायार्घ्यं प्रदापयेत्।
शुक्लायां तत्तथा दक्ष चरेच्चन्द्रार्घ्यवर्जितम्॥१९॥

आदौ स तिथये दद्यात् पश्चाद्विघ्नेश्वराय वै।
ततश्चन्द्राय तन् मन्त्रैरर्घ्यं मन्त्रसमन्वितम्॥२०॥

तिथीनां मातृरूपे त्वं देवि सर्वार्थदायिनि।
गृहाणार्घ्यं मया दत्तं चतुर्थ्यै ते नमो नमः॥२१॥

गजानन नमस्तुभ्यं नानासिद्धिप्रदायिने।
गृहाणार्घ्यं बुद्धिपते मया दत्तं शुभप्रद॥२२॥

अत्रिगोत्रसमुद्भूत गणेशप्रीतिवर्धन।
गृहाणार्घ्यं मया दत्तं रोहिण्यामृतधारक॥२३॥

कृष्णपक्षे सदा रात्रौ भोजनं स समाचरेत्।
शुक्लपक्षे च पञ्चम्यां ब्राह्मणादींस्तु भोजयेत्॥२४॥

चतुर्थ्यां जागरं कुर्यात् गणेशकथयान्वितः।
पञ्चम्यां पूर्ववत् पूज्य नैवेद्याद्यैर्महामतिः॥२५॥

दीनान्धकृपणेभ्यश्च दद्यादन्नादिकं तथा।
ब्राह्मणेभ्यो विशेषेण दक्षिणां दापयेन्नरः॥२६॥

सर्वान् सम्भोज्य दानेन तोषयेद्देवसन्निधौ।
गणेशदृढभक्तिं स याचयेत्तेभ्य आदरात्॥२७॥

ततः सोपस्करां मूर्तिं दद्यात् स्वगुरवे स्वयम्।
एकविंशतिविघ्नेभ्यः कलशान् दापयेत्ततः॥२८॥

सन्तोष्योदारधीः सर्वान् स भावेन क्षमापयेत्।
ततो गणपतिं नित्यं भजेतानन्यचेतसा॥२९॥

एवमुद्यापनं कुर्याद्व्रतस्यास्य महामतिः।
स सम्पूर्णफलं भुक्त्वा ब्रह्मभूतो भविष्यति॥३०॥

वक्तुं न शक्यते दक्ष माहात्म्यं च व्रतोद्भवम्।
सोद्यापनं विशेषेण कथितं ते यथामति॥३१॥

इदं चतुर्थीजं दक्ष चरितं संशृणोति चेत्।
पठेद्वा तस्य विघ्नेशो मानसेप्सितदो भवेत्॥३२॥

॥ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे चतुर्थे खण्डे गजाननचरिते
चतुर्थ्युद्यापननिरूपणं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः॥४-३५॥